

Athanasiana

15

ISSN 1219-9915

SZENT ATANÁZ GÖR. KAT. HITUDOMÁNYI FŐISKOLA

INSTITUTUM SANCTO ATHANASIO NOMINATUM

ATHANASIANA

15

NYÍREGYHÁZA

2002

TARTALOM

Bevezetés	7
Emmanuel Lanne OSB: Az egyház misztériuma az ortodox teológiában (II.)	9
Ivancsó István: Az Istent dicsőítő és az embert megszentelő liturgia	35
Seszták István: Négy évtized távlatából – visszatekintés a II. Vatikáni Zsinatra	57
Dionüsziosz da Furnà: Az ikonfestészet kézikönyve	69

SUMMARIA

I. Ivancsó: La liturgia che glorifica l’Iddio e santifica l’uomo	91
I. Seszták: Da distanza di quattro decenni. Riflessione al Concilio Vaticano II	92

KÖZLEMÉNYEK

Soltész János: A görög katolikus egyház élete az elmúlt 10 évben ...	95
Oláh Miklós: „Tartsd a lelket bennünk, Uram!”	105

KRÓNIKA

Megjelenés a Magyar Tudományos Akadémián	121
Szociáletikai konferencia	122
Drogmegelőzési konferencia a Parlamentben	123
A DAB Vallástudományi és Teológiai Szekciójának újjáalakulása	123
A Magyar Professzorok Világtanácsának (MPV) Közleménye	124
Posztgraduális tanulmányok	125
Liturgikus szimpozion	125

KITEKINTÉS

Il Regno: Megszakad a párbeszéd fonala	127
Piero Stefani: A zsidó írások a keresztény Bibliában	133
L'Osservatore Romano: Alexandru Todea bíboros halála	141

PAPI ÖNARCKÉPCSARNOKUNK 4.

Beregi István: Életem, utam a papságra	143
Szántai Miklós OSBM: Papi életemről	145
Véghseő Dániel: A Sematizmus adatai	147
Zatik János: Papi életem	147
Keresztes Gábor: A Sematizmus adatai	152
Sivadó János: Életrajz	153
Szalka Béla: A Sematizmus adatai	156
Vatamány Albert: Életem és szolgálatom	156
Vereczki András: A Sematizmus adatai	160
Könyvismertetések	161
Recensiones	169
Keleti egyházi bibliográfia magyar nyelven 2001-2002	179

BEVEZETÉS

Immár a 15. számához érkezett el a Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola tudományos teológiai folyóirata, az *Athanasiana*. Ilyenkor nem általános szokás visszatekintés vagy értékelés írása. Éppen ezért csak néhány alapgondolatot kívánunk itt jelezni. Folyóiratunk úgy indult, hogy nem tematikus számai lesznek, hanem a teológiai tanárok a saját szakterületükről írnak bele tanulmányokat. Ez eddig szinte teljes egészében megvalósult. A 3. szám viszont mariológiai volt, a legutóbbi, a 14. pedig dr. Pirigyi István nyugdíjas történelem paptanárunkat köszöntötte. Közben egyre újabb rovatokkal bővült a folyóirat, s ezáltal nem csak tartalmasabbá, hanem színesebbé is vált. – Reméljük, ez erre a legújabb számra is érvényes.

A *tanulmányok* között az első helyet foglalja el *Emmanuel Lanne* bencés atyáé, amely folytatja és befejezi az egyház misztériumának tárgyalását az ortodox teológia szempontjából. Orosz Athanáz fordította ezt a részt is.

Ezt követi *Ivancsó István* írása, aki kettős szempontból igyekszik az általában vett liturgiát tárgyalni: amint Istent dicsőíti, illetve ahogyan az embert megszenteli.

A harmadik tanulmányt *Seszták István* írta, mégpedig a II. Vatikáni Zsinatról, amely éppen negyven esztendeje kezdődött; így ez a tény adta az apropót az összefoglaláshoz, illetve a visszatekintéshez. Ma már segítséget nyújt a bőséges külföldi szakirodalom, ami, bizony, akkor egyáltalán nem volt beszerezhető.

Még szintén ebben a kategóriában kapott helyet az ikonokról, illetve a festésükről szóló könyv következő részének magyarra való fordítása.

A *Közlemények* rovatba most két írás került be. Az egyik *Soltész János* tollából származik, s a magyar görög katolikus egyház történetének utolsó tíz évét foglalja össze, a jelentősebb események alapján. A másikat *Oláh Miklós* írta, aki az egyházunkban történt lelki jellegű eseményeket gyűjtötte csokorba, visszamenve negyven esztendőt a történelmünkben.

A *Krónikába* ismét a Főiskola utóbbi félévének legjelentősebb eseményei, illetve a tanárok különböző konferenciákon való részvételéről írt beszámolók kerültek.

A *Kitekintés* című rovat három írást tartalmaz Ivancsó István és Gánicz Endre fordításában. Az első a Szentszék és Moszkva közötti konfliktusról, a második biblikus témáról, a harmadik Todea görög katolikus bíboros haláláról szól.

A *Papi önarcképcsarnokunk* immár a negyedik alkalommal jelentkezik, s most az 1960-ban és 1961-ben szentelt papjaink önéletrajzát, illetve papi életéről szóló beszámolóját tartalmazza. Az eddigi három alkalommal is értékes vallomásokat olvashattunk, s most szépen illeszkedik a sorba ez az anyag is.

Mint eddig minden számban, ebben is megvan a *Könyvismertetések* című rovat, illetve ugyanez idegen nyelvű változatban, a *Recensiones* címűben. Elég gazdag anyagot olvashatunk itt a profilunkba illő könyvekről.

Az utóbbi számokban már rendszeressé vált a keleti egyházi bibliográfia közlése, amit Gánicz Endre állít össze. A rovat a magyar nyelvű bibliográfiával foglalkozik.

Bízunk abban, hogy a második félév lezárultával, nyáron is hasznos olvasmányul szolgálhat az *Athanasiana* jelen, 15. száma mindazoknak, akik érdeklődnek az Intézményünk révén jelentkező tudományos munka iránt.

Nyíregyháza, 2002. július 11.

I. I.

EMMANUEL LANNE OSB

AZ EGYHÁZ MISZTÉRIUMA AZ ORTODOX TEOLÓGIÁBAN (II.)

Az Egyház mint intézmény

Ezen a téren is a párizsi iskola orosz teológusai azok, akiknek a tanulmányai a legfrissebb és legeredetibb módon járultak hozzá a viták folytatásához. 1953-ban egy katolikus teológusokkal folytatott párbeszédben a párizsi Szent Szergej Teológiai Intézet három professzora kifejtette véleményét a római primátusról, ami – jól jegyezzük meg! – az alapvető, sőt úgyszólván lényegi eltérést okozza az elszakadt Kelet és saját hittanunk között. Vezetőjük az Intézet rektora, Cassien (Bezobrazov) püspök volt. Már fentebb említettük, hogy ő az Egyház misztériumát Isten Krisztusban „örökbe fogadott családjaként” mutatta be.¹ A *Szent Péter és az Egyház az Újszövetségben*² című előadását még két további érdekes előadás követte: N. Afanassieff³ és J. Meyendorffé.⁴ 1960-ban aztán N. Afanassieff cikkét újraserkesztve egy Péter primátusáról szóló kollektív kötetben is kiadták,⁵ amelyben együttműködött J. Meyendorff és egy másik, korábban már említett teológus, A. Schmemmann, akinek a nézeteivel majd később bővebben foglalkozunk.

Cassien püspök egész előadását három olyan pontra alapozza, amelyek lényegesek Péter apostol Újszövetségben elfoglalt helyének értelmezése szempontjából: a jeruzsálemi Egyház kivételes, egyedi és másra át nem ruházható helyzete az apostoli korban; Péter apostol sajátos szerepe, s ugyanígy Szent János rendkívüli szerepe. Amit a szerző a jeruzsálemi Egyház egyedülálló helyzetéről állít, az lényegében nem új.

¹ *Athanasiana* 13 (2001) 16.

² CASSIEN püspök előadását az *Istina* 2 (1955) 261-304. oldalán közzölték.

³ „La Doctrine de la Primauté à la lumière de l’ecclésiologie”, in *Istina* 4 (1957) 401-420.

⁴ „La Primauté romaine dans la tradition canonique jusqu’au concile de Chalcedoine”, *uo.*, 463-482.

⁵ „L’Église qui préside dans l’Amour”, in AFANASSIEFF, N. – KOULOMZINE, N. – MEYENDORFF, J. – SCHMEMMANN, A. (szerk.), *La Primauté de Pierre dans l’Église orthodoxe*, Párizs-Neuchâtel 1960, 9-64.

Azok a kijelentései ellenben, amelyeket Péterrel és Jánossal kapcsolatban fogalmaz meg, különösen is figyelemre méltóak. A Szent Szergej Intézet rektora szemében két dolog vitathatatlan: Az első az, hogy Péter apostol az Úrtól egyedi és másra át nem ruházható küldetést, pásztori feladatot kapott; a második pedig, hogy ha van [egyáltalán] elsőség a Jézus által választott tizenkét apostol körében, akkor ez végeredményben Jánost illeti meg. Ez a két megállapítás Mgr. Cassien számára nyilvánvalóan következik a negyedik evangéliumból, amelynek magyarázatával ő sok-sok éven át foglalkozott. Amit az Újszövetség összes többi írásából megtudhatunk Péter sajátos küldetéséről, annak a magyarázatát csak a legutolsó sugalmazott írásban találjuk meg, amely mindannak az igazi értelmezését kínálja föl. Péternek egyedülálló szolgálata van: ő Krisztus nyájának pásztora.

Szent Péter [lelki]pásztori szolgálatát a Krisztuséhoz hasonlítja, aki maga is pásztor. Szent Péter Krisztushoz hasonlóan pásztor, és követi is őt pásztori minőségében. De ennek a lelkipásztori szolgálatnak a végcélja a halál. Szent Péter követi Krisztust a halálba. S mivel Szent Péter szolgálatának végcélja a halál, ez meg is pecsételi annak egyedülálló jellegét, kizár minden szukcessziót, és semmilyen kánonjogi értelmezésre nem ad módot.⁶

Ugyanebben [a negyedik] evangéliumban Péterrel szemben az Újszövetség egész tanításának összegzéseként ott van az a tanítvány, akit Jézus szeretett:

„Szent Péter és a »Másik tanítvány« között az az alapvető különbség, hogy Szent Péter [lelki]pásztori szolgálata halálával befejeződik, míg a másik »megmarad«: él. A halál és az élet közötti különbség ez: tehát a *megmaradó* tanúságtétel elsőbbségéről van szó”.⁷

Ez a néhány sor elég is arra, hogy megérthessük belőle Cassien püspök szempontjainak eredetiségét. Ő tehát kizárja Péter [lelki]pásztori szolgálatának bármiféle jurisdikciós értelmezését, valamint annak lehe-

⁶ „Saint Pierre et l'Église dans le Nouveau Testament (Le problème de la primauté)”, *op. cit.* (2. láb.), 302.

⁷ *Ibid.* (2. láb.), 302-303.

tőségét, hogy ez a pásztori tisztség bármilyen módon is öröklődhessen (szukcesszió) Krisztus Egyházában.

Nem vesztegetjük itt az időt azzal, hogy rámutassunk mindarra, ami ezekben a következtetésekben egyoldalú. Mások ezt már megtették, s azt is el kell mondanunk, hogy ennek a szentírásmagyarázónak ez a sajátos állítása korántsem talált egyhangú elfogadásra még kollégái között sem. Mindenesetre azt el kell ismerni, hogy ez az értelmezés több szempontból is jelentős: először is azért, mert – nyilván a maga módján – azon nyomban igyekszik számot vetni Péternek az Újszövetségen belüli rendkívüli helyével, de azért is, mert ez a mai ortodox teológusok és exegeták közös hozzáállását tükrözi, akik Péter apostol Újszövetségen belüli rendkívüli helyének bármiféle kánonjogi szintre való áthelyezése ellen tiltakoznak. Ugyanez az álláspont található például egészen kiemelt formában Trembelasz már fentebb idézett Dogmatikájában.⁸

S végül itt van még két olyan vonás, amely az Újszövetség ortodox exegezésében jellegzetesnek tűnik: a „jánosi” elsőség, amely persze nem egészen alaptalan a keleti hagyományban, illetve a jeruzsálemi [Ős]egyház egyedülálló helyzete, aminek az ortodox teológusok egyre nagyobb jelentőséget tulajdonítanak.

N. Afanassieff, a Szent Szergej Intézet másik olyan professzora, aki az 1953. évi konferencián résztvett, a római Szentszéknek az ősegyházon belül elfoglalt helyéről adott magyarázatot, amit aztán ismét kiadott és nagy mértékben újraszerkesztett a Péter primátusának az ortodox Egyházon belüli értelmezéséről szóló kollektív tanulmánykötetben, melyre már fentebb utaltunk. A témával kapcsolatos sajátos álláspontja szorosan kötődik egy általánosabb ekkleziológiai tételhez, amit már több kiadványában is kifejtett.⁹

⁸ *Op. cit.* (37. láb.), II, 370 skk., különösen is 393 skk. KOULOMZIN, N., „La place de Pierre dans l'Église primitive (contribution à une étude de la primauté de Pierre)” [= „Péter apostol helyzete az ősegyházban”], in *Primauté de Pierre dans l'Église orthodoxe, supra cit.* (5. láb.), 67-90 szerint az Újszövetség Péter apostol primátusát igazoló szövegei egyedül csak az ősegyház jeruzsálemi korszakával hozhatók kapcsolatba (vö. a 89-90. oldalakon található következtetések).

⁹ Az 5. lábjegyzetben már idézett tanulmányokon kívül, amelyekre most leginkább figyelmet fordítunk, N. Afanassieff még többé-kevésbé ide tartozó főbb írásaira utalást találunk *Irénikon* 33 (1960) 563. oldalán az 1. lábjegyzetben. Ehhez még hozzátehetjük: „L'immuable et le temporaire dans les canons de l'Église”, in *La tradition vivante*, 82-96, Párizs 1937; „Sacramenta et Sacramentalia”, in *Pravoslavnaja Műszly* 8 (1951) 17-33, és *Le Ministère des laïcs dans l'Église*, Párizs 1956. (E három műve oroszul jelent meg.)

E szerző szerint az egész kérdéskör bökkenője az ekkleziológiának az a fejlődése, amely a III. század folyamán zajlott le, amikor is az „eukharisztikus ekkleziológiából” „egyetemes ekkleziológia” lett. Véleménye szerinte azt az „egyetemes” ekkleziológiát, amely az Egyház intézményét a római birodalom szervezetének képmásaként határozza meg, rendszeres formában legelőször Szent Cyprianus tanítása fogalmazta meg, s onnan került ez át mind a keleti, mind a nyugati Egyházba. Szerinte eredetileg heterodox, mégpedig montanista elképzelés lehetett ez, s Tertullianus eszmerendszerén keresztül továbbfejlődve érte el első elméleti és gyakorlati kifejeződését a nagy afrikai püspöknél.

Ez a meglehetősen vitatható álláspont nyilván ellenfelekre is talált.¹⁰ De itt most bennünket jobbra Afanassieff elméletének pozitív szempontja, az „eukharisztikus ekkleziológia” érdek.

Egész elméletének alapja Szent Pálnak az 1. korintusi levélben felvázolt ekkleziológiai modellje, ahol az apostol a helyi Egyházzal mint Krisztus Testéről vallott tanait szoros kapcsolatba hozta az eukharisztikus kenyértöréssel, ami az Úr testének szentsége.

A helyi Egyház tehát nemcsak egy része az „egyetemes” Egyháznak. Inkább egész egyszerűen ez Isten Egyháza annak teljességében, amely egy és minden mástól független. Így – Afanassieff szerint – „az Egyház teljességének és egységének nem kvantitatív jellege van, hanem mindez Krisztus Testének a teljességétől és egységétől függ, ami a maga teljességében is mindig és mindenütt egy és egyetlen, mert Krisztus tegnap és ma mindig ugyanaz, akár egy-egy külön Egyház, akár minden helyi Egyház szempontjából is. Az eukharisztikus ekkleziológia szerint az Egyház egysége és teljessége a helyi Egyház fogalmához, s nem pedig az egyetemes Egyház elnagyolt és pontatlan fogalmához kötődik.

Krisztus Testének teljessége az eukharisztiaiban marad meg, következképpen az eukharisztia nem is lett volna lehetséges egy helyi Egyházban, ha az Isten Egyházának csak egy része lenne. Ahol az eukharisztia van, ott van az Egyház teljessége, s viszont, az eukharisztia csak ott lehet megünnepelni, ahol az Egyház teljessége van. A »rész« fogalmát visszautasító eukharisztikus ekkleziológia egyúttal kizárja az egyetemes Egyház fogalmát is, mert a »rész« nyilván ez utóbbinak alkotórésze”.¹¹

¹⁰ Lásd CAMELOT, P.-TH. OP tanulmányát Afanassieff írása után az *Istina* 4 (1957) 421-434. oldalán, illetve BOTTE, B. recenzióját a *BTAM* 8 (1958) 8. oldalán.

¹¹ „L’Église qui préside dans l’amour”, in *op. supra cit.* (5. l.áb.), 29.

Az eukharisztikus ekkleziológiának ebben az elméletében már szó sem lehet olyan helyi Egyházzól, amelynek hatalma volna egy másik fölött, sem pedig primátusról abban az értelemben, ahol a primátus fogalma ilyesfajta hatalommal is együttjár.

Afanassieff persze azért még nem tagadja, hogy az egyházak között lehet valamilyen hierarchia, sem pedig azt, hogy Róma Egyháza különleges helyet foglal el. Éppen ez utóbbinak meghatározásával foglalkozik tanulmányának nagyobbik része, s azt el kell ismernünk, hogy munkájának vannak olyan pozitív szempontjai, amelyek az ökumenikus párbeszédben is egészen sajtáságos értéket adnak neki.

Ha minden egyes helyi Egyház teljes egészében Isten Egyháza, mindegyik kötődik az összes többihez is a szeretet és az egyetértés kötelekével. Éppen ez Szent Pál eukharisztikus ekkleziológiájának egyik kulcsa. Egyébként pedig minthogy minden egyes helyi Egyház teljes egészében Isten Egyháza, ki is nyilvánítja azt egy olyan módon, amely éppen reá jellemző, s így van az egyházak között bizonyos hierarchia. Nem egyforma súlyú minden egyes helyi Egyház tekintélye. S az összes helyi Egyház között van egy olyan is, amelyiknek tekintélyi elsőbbsége van a szeretetről szóló tanúságtételben. Jeruzsálem után – az I. század végétől – Rómának ismerték el ezt a tanúságtétellel kapcsolatos elsőbbségét. Afanassieff ilyen értelemben magyarázza az első három század történelmének szövegeit és tényeit, amelyek ezt a Róma Egyházát megillető egészen sajátos szerepet tanúsítják.

Nem részletezhetjük itt tovább a szerző tanulmányát, és nem szentelhetünk több figyelmet véleménye megvitatásának. Elég annyit megemlítenünk, hogy minden oldalon óva int bennünket a római Egyház tekintélyi elsőbbségének olyasfajta értelmezésétől, amely az „egyetemesség” Egyház fölötti primátus és hatalom felé csúszna el.

Mit jelent akkor egész pontosan Róma Egyházának ez az első három században, sőt még azon túl is vitathatatlan elsőbbsége, amint ezt már Római Kelemen, Ignác vagy Iréneusz tanúsítja?

A Szent Szergej Intézet professzora kifejti nekünk, hogy a római Egyház „prioritása”, elsőbbsége révén „tanúskodott arról, ami a többi egyházban, vagy még pontosabban szólva, magában az Egyházban történt. Ez a tanúságtétel nem olyan jogerővel rendelkező ítéletet jelentett, amely mint ilyen kötelezte volna a többi egyházat. Ezt a tanúságtételt szabad állásfoglalással követhették azok a helyi Egyházak, amelyek elfogadták egyikük tanúságtételét az illető Egyház magasabb tekintélye alapján. Ennek ellenére Róma Egyházának tanúságtétele nem volt ke-

vésbé érvényes, mint bármely jogi aktus. Ha az Egyház történetében valóban volt olyan korszak, amelyben a *Roma locuta, causa finita* formula megfelelt a valóságnak, ez pontosan az az időszak, amelyben a római Egyháznak egyáltalán nem volt még jogi hatalma”.¹²

Amint már hangsúlyoztuk, Cyprianussal hatolt be az ekkleziológiába az egyetemes Egyház fogalma, amely önmagában feltételezi egyik Egyház mások előtti elsőbbségének jogi eszméjét, és ezzel ellentmond az eredeti „eukharisztikus ekkleziológiának”. Érdekes megállapítani, hogy N. Afanassieff nem közvetlenül Rómát teszi felelőssé az itt megtörtént értelemmódosulásért. Az ő szemében nem Viktor, s nem is István az első „pápák” a szó modern értelmében. Valójában nem is ők találták ki tekintélyük – vagyis Egyházuk tekintélyének – más szempontok szerint történő gyakorlását, mint amilyen az az addig uralkodó ekkleziológia szerint volt. Inkább Cyprianus ekkleziológiai rendszere követelt egyetemes primátust, s ezt juttatták érvényre a következőkben.

Afanassieff megállapítása szerint, bár az „egyetemes ekkleziológiát” azután különböző módon értelmezték, ez jutott érvényre végül az egész Egyházban, tehát mind Keleten, mind Nyugaton. Az Egyház *fölötti* hatalom fogalmát többé-kevésbé kifejezetten mindenütt elfogadták, először Rómában, aztán Konstantinápolyban is, jóllehet nem felel meg az eredeti ekkleziológiának.

Aztán az ortodox Egyház Róma jogi elsőbbsége elleni harcában sajátos fejlődésen esett át. A szerző ezt két olyan ponton állapítja meg, amelyek számára nyilvánvalóknak tűnnek: 1. Még ha a keleti Egyház elméletileg meg is tartotta „eukharisztikus ekkleziológiáját”, ténylegesen elfogadta az Egyház *fölötti* hatalom tanát, s ezáltal az egyetemes ekkleziológiát; 2. A Róma elleni harcában viszont az ortodox Egyház elveszítette az elsőbbség értelmét és szükségességét, jóllehet az igen fontos volt az eredeti eukharisztikus ekkleziológiában.

Ahhoz, hogy jobban megértsük, mekkora jelentőséget tulajdonít ezeknek a tényeknek Afanassieff, itt most teljes egészében idéznünk kell hosszú tanulmányának legutolsó szakaszát. Az ott kifejezésre jutó peszszimizmuson túl mégiscsak észrevehetünk némi nosztalgiát, és még inkább valami reménykedést:

A Róma katolikus primátusa ellen folyó harcban az ortodox dogmatika még az elsőbbség eszméjét is elveszítette. A római

¹² *Ibid.*, 54.

Egyház már régebben elvesztette ezt az eszmét az Egyház egy-személyes vezetéséért vívott harcban, ahol a vezetést primátussá változtatta. A két Egyház különböző álláspontját figyelembe véve nincs remény a primátus kérdésének megoldására. Nem marad más számunkra, minthogy ezt a tragédiát nyitott szemmel elfogadjuk, minden romantikus érzelgősség nélkül, hiszen ez az érzelgősség csak még inkább kiélezi a primátusról szóló évez-redecs vitát „A hit egysége a békesség egységében...” Az orto-dox Egyházban megvan a hit-egység, de hiányzik a szeretet-egység. Az ortodox és katolikus egyházak között pedig nincs meg sem egyik, sem másik. Vajon ez nem épp annak az ered-ménye, hogy az Egyház tudatából kiveszett az a fogalom, hogy Isten Egyházát egy meghatározott helyi Egyház vezeti, egy Egyház a sok másik közül? Közülük mindegyiknek birtokában van a katolicitás, de a tekintélyi elsőbbség alapján történő tanú-ságtétel arról, ami az Egyházban történik, csakis azé az Egyházé lehet, amelyik a szeretetben jár elől.¹³

Ebben a kötetben, amely Péter primátusának az ortodox Egyhá-zon belüli értelmezéséről szól (*La Primauté de Pierre dans l'Église orthodoxe*), még két olyan szerző működött együtt, akik külön-külön is pozitív módon járultak hozzá az ortodox ekkleziológiához. Egyikükről, J. Meyendorffról, már ennek a tanulmánynak az elején elmondtuk, hogy mekkora jelentőséget tulajdonított az Egyház teológiája lehetséges fejlő-désének annak érdekében, hogy a szétszakadt Kelet és Nyugat egyre jobban megértse egymást. Ő maga is tisztánlátással fogalmazza meg a problémákat, és több művét annak szentelte, hogy a hagyomány fényé-ben teljesen feltárja azokat a különböző szempontokat, amelyeket Péter primátusának kérdése vet föl.

A másikkal, A. Schmemannal kapcsolatban fentebb már emlí-tettük, hogy az Egyház misztériumával kapcsolatos felfogása szorosan kötődött Florovsky elképzeléséhez, s az Egyházi intézménytörténet szintjén itt ugyanazzal a pesszimista hangnemmel találkozunk, mint Afa-nassieffnél.

J. Meyendorff már fiatal korában közismertté vált a bizánci tör-ténelemről szóló különböző értékes művei alapján. Ekkleziológiából az egyik legjelentősebb alkotása kétségtelenül az a tanulmánya lehetett,

¹³ *Ibid.*, 63-64.

amely a római primátust a kánonjogi hagyomány fényében vizsgálja a Khalkedoni zsinatig.¹⁴ Ezt az 1953-ban ortodox és katolikus résztvevőkkel megtartott konferencián mondta el, amelyre már főntebb tettünk utalást.

Ez a tanulmány elvileg leszögezi, hogy különbséget kell tennünk egyrészt a tekintély, másrészt pedig a jogi hatalom között. A Nikaiai Zsinattól a Khalkedoniig kétség sem férhet ahhoz, hogy a római Egyház tekintélyét mindenki elsőrendűként fogadta el. Róma kétségbevonhatatlan tekintélyű primátusnak örvend.

A Birodalom ama első városában lévő Egyház, amely annak idején magához vonzotta Péter és Pál apostolt, kizárólagos címet kap az apostoliságra. Számszerű jelentősége, központi helyzete, főként pedig püspökeinek hiánytalan orthodoxiája igazolták elsőbbségét.¹⁵

Róma Egyházának ez a tekintélye, amely első helyet biztosít püspökének a világegyetem püspökei sorában, mégsem járt együtt oly nagy jogi hatalommal.¹⁶ „Ezt a primátust majd a zsinatok ruházzák fel kánonjogi státusszal.” J. Meyendorff ezért sorra vizsgálat alá veszi a Szardikai Zsinat kánonjait, a Konstantinápolyi Zsinat 3. kánonját és a Khalkedoni Zsinat 28. kánonját.¹⁷

Következtetései igencsak árnyaltak.¹⁸ Ahogy például joggal megállapítja, a Khalkedoni Zsinat 28. kánonja, amelyben egy másfél évszázad egyháztörténetének kánonjogi fejlődése csúcsonyúl, egyáltalán nem mond ellen a nikaiai törvényhozásnak. „Épp ellenkezőleg. Összhangban áll a bizánci korszak egyházi szervezeteinek logikus fejlőd-

¹⁴ Már főntebb említettük (4. láb.). A szerző igen sok műve közül különösen is fölhívjuk a figyelmet a következőkre: „Sacrement et hiérarchie dans l'Église. Contribution orthodoxe à un dialogue œcuménique sur la primauté romaine”, in *Dieu Vivant* 26 (1954) 79-91; és „Saint Pierre, sa primauté et sa succession dans la théologie byzantine”, in *La primauté de Pierre, supra cit.* (5. láb.), 93-115. Angolul: „St Peter in Byzantine Theology”, in *Primacy and Primacies in the Orthodox Church, a St Vladimir's Seminary Quarterly* 4. (külön) számában, (1960) 26-48.

¹⁵ „La Primauté romaine dans la tradition canonique jusqu'au concile de Chalcedoine”, *supra cit.* (4. láb.), 469.

¹⁶ *Op. cit. ibid.*

¹⁷ *Op. cit.* pp. 469-481; vö. még „Saint Pierre, sa primauté et sa succession”, *supra cit.* (14. láb.), 94-95.

¹⁸ BOTTE, B. az ehhez a tanulmányhoz készített recenzióját azzal kezdi, hogy ezt »rendkívül árnyaltnak és tárgyilagosnak« tekint, in *BTAM* 8 (1958) 18-19.

désével”.¹⁹ Meyendorff így folytatja: „Ez a fejlődés aztán nagy veszélyekkel jár, amivel Leo pápa tisztában is volt. Sőt maga Kelet sem akarta ezt a végsőkig feszíteni, hiszen a római primátust eredeti formájában sohasem vonták kétségbe, illetve ez még itt is üdvös ellensúlyozásul szolgált a császári önkénnyel szemben”.²⁰

A 28. kánonban inkább azt a veszélyt látja a szerző, hogy újítást jelent az egyházi ügyekben. „Az újítás – írja – abban áll, hogy pontos és új *kritériumot* vezetnek be egy Egyház tekintélyével kapcsolatban, amit nemcsak a keleti püspöki székhelyekre, hanem a régi Rómára is alkalmaznak. Ez a kritérium történelmileg nyilvánvalóan nem igazolható. Mindenesetre azért *elfogadható* a Nikaia-utáni keleti gyakorlat szempontjából, ám veszélyes az Egyház függetlenségére nézve”.²¹ Tehát a Khalkedoni Zsinat 28. kánonjának kidolgozásakor a zsinati atyák csúsztatást követtek el. A valamely egyház által megszerzett, majd pedig elismert tekintély fogalmától egy olyan tekintély szintjére jutottak el, amely egy bizonyos város társadalmi jelentőségének felel meg. Éppen emiatt az Atyáknak „kifejezetten különbséget kellett tenniük azon *erkölcsi tekintély* között, amely Rómát mint apostoli Széket illet meg, illetve azon *joghatósági hatalom* között, amelyet azért adtak neki, mert a főváros Egyháza volt”.²² Ez egy olyan veszélyes újítás volt, amelyet az itt bemutatott ortodox teológusok egyöntetűen elismernek, még ha különböző szempontokból is mutatják be. A valamely egyház erkölcsi tekintélyén alapuló ekkleziológiából léptek át itt egy olyan ekkleziológiába, amely egy egyház elsőbbiségét a város társadalmi jelentőségéhez köti. Meyendorff ki is mutatja ezt a csúsztatást a Khalkedoni Zsinat 28. kánonjának megfogalmazásában. Főntebb már láttuk, hogy N. Afanassieff is kimutatót illet abban az ekkleziológiában, amelynek Szent Cyprianus lett az elméleti megalapozója. Schmemmann pedig majd, amint azt mindjárt látni fogjuk, a bizánci theokrácia és az autokefáliák teljes történelmi fejlődésére vezeti vissza azokat a hiányosságokat, amelyeket a korabeli ortodox ekkleziológiákban talál.

Meyendorff azt állítja – és teljes joggal –, hogy a Keletet Nyugattól elszakító szakadásban az ekkleziológiai kritérium fogalmának elsőrendű jelentősége van.²³ Egyik újabb művében ugyanis hangsúlyo-

¹⁹ *Op. cit.* (4. láb.), 480.

²⁰ *Op. cit.* (4. láb.), 481.

²¹ *Op. cit.* (4. láb.), 479.

²² *Op. cit. ibid.*

²³ *Cf. op. cit.*, 478-479.

zottan állítja, hogy minden nézeteltérésünk gyökere a közös ekkleziológiai kritérium hiánya.²⁴ Keleti szempontból Róma püspöke annyiban volt Péter utóda, amennyiben Péter hitével is rendelkezett.²⁵ Azt bizony a szerzővel együtt elismerhetjük, hogy ezen a ponton a bizánci Egyház története kezdettől fogva világosan a rómainól és a nyugati fejlődéstől eltérő szempontokat mutat.²⁶ Mi lesz tehát akkor a végső ekkleziológiai kritérium? – A katolikusok számára a pápai tévedhetetlenség és Róma püspökének egyetemes joghatósága. Az ortodoxok szerint az Egyházban az igazság végső kritériuma a Szentlélek tanúságtétele; a Szentléleknek a jelenléte, aki maga támogatja és lakik benne. Ő az egész Egyházhoz mint testülethez tartozik, s „általában azok ajka által nyilatkozik meg, akik a tanítás karizmájával rendelkeznek: ezek pedig a püspökök”.²⁷ Az utolsó kritérium tehát végeredményben az igazság megtapasztalása a szentségi közösségben, az Egyházban, amely a Lélek temploma. Emiatt még az egyetemes zsinatoknak is csak viszonylagos értékük van. Tévedhetetlenségük magának az Egyháznak a tévedhetetlensége. A Szentlélek vezetése alatt álló Egyház illetékes ugyanis annak eldöntésében, hogy, „egy egyetemes [ökumenikus] gyülekezet valóban betöltötte-e küldetését. A zsinat nem az Egyház testületén kívül lévő szervezet. Végső soron az Egyház tévedhetetlenségének egyetlen alanya az Igazság Lelke, aki az egész egyházszervezeten nyugszik.”²⁸

Meyendorff számos más (huszadik századi) ortodox szerzővel együtt – ahogy ezt már Afanassieffnél láthattuk – hivatkozik a helyi Egyháznak mint az ekkleziológiát megalapozó szervnek abszolút lényegi szerepére.²⁹ Szent Cyprianus tanaira hivatkozva elfogadja azt, hogy bizonyos értelemben minden egyes püspök Péter utódja, amennyiben az igaz hitet vallja meg.³⁰ Aztán Péternek a minden egyes püspöki székben öröklődő hivatalához annyit még hozzátesz, hogy a középkori bizánci

²⁴ MEYENDORFF, J. *L'Église Orthodoxe hier et aujourd'hui* (Les Univers), Párizs 1960, 51, 57, 180 skk. és főleg 192-193.

²⁵ Vö. „Saint Pierre, sa primauté et sa succession”, in *La primauté de Pierre*, *supra cit.* (5. láb.), 105. és *passim*. Az egyházszakadást megelőző bizánci ekkleziológiához vö. Y. CONGAR találó megjegyzéseit „La conscience ecclésiologique en Orient et en Occident du VIe au XIe siècle”, főntebb idézett cikkében, in *Istina* 6 (1959) 218. skk.

²⁶ Vö. Congarnak az iménti megjegyzésben idézett cikkét, amely jól kifejezésre juttatja az egyháztani szempontoknak ezt az alapvető különbözőségét.

²⁷ *L'Église orthodoxe hier et aujourd'hui* (14. láb.), 192-193.

²⁸ *Op. cit.*, 34-35.

²⁹ *Op. cit.*, 193.

³⁰ *Op. cit.*, 180 és „Saint Pierre, sa primauté et sa succession”, *supra cit.* (5. láb.), 93-99.

teológusok egy másik fajta utódlást is elismertek, persze csak „*analógia szintjén*”, mégpedig az apostoli kollégium és a püspökök testülete között. Ahogy az apostolok közül Péter első volt, a püspökök testületében is volt egy első. Ám ez az elsőség csak „megkoronázása” azoknak a rendelkezéseknek, amelyeket a zsinatok hoztak „az egyházi rend biztosítására”.³¹ A római ekkleziológia fejlődésében ellenben egyensúlyvesztés történt azzal, hogy az Apostolfejedelem „*analogikus*” szukcessziója egy egyetemes primás személyében valósult meg.³²

Meyendorff éppen emiatt, a katolikus ortodoxokkal folytatott párbeszéde reményében tulajdonít rendkívül nagy jelentőséget annak, hogy lehetőleg már a [most rendezendő] II. Vatikáni Zsinatra kidolgozzák a helyi püspökséggel kapcsolatos tanítást.³³

Ahogy már eddig is észrevehettük, Meyendorff őszintén elismeri, hogy a primásnak elsőrendű szerepe volt azokban a századokban, amelyekben a két Egyház még egységes volt. De Afanassieffhez hasonlóan ő is szükségesnek látja, hogy különbséget tegyen azon elsőrendű erkölcsi tekintély között, amelynek joggal örvendhetett a római Szent-szék, illetve azon kánonjogi apparátus között, amellyel ezt az erkölcsi elsőbbséget folyamatosan látták el a századok során. Ez a kánjogi apparátus ugyan a zsinatoktól eredt, de – amint említettük – szerzónk elismeri, hogy ez (csak) egyfajta „szükségyszerű megkoronázása” volt azoknak a jogi rendelkezéseknek, amelyeket a zsinatok hoztak.

Egyébként ugyanő azt is szívesen bevallja, hogy amint – ortodox szempontból – a katolikus ekkleziológiában egyensúlyvesztés történt a római primátus kifejlődésével, az ortodox ekkleziológia viszont, legalábbis az egyházi intézmény gyakorlatában, egy másik fajta egyensúlyvesztést szenvedett el. *L'Église Orthodoxe hier et aujourd'hui* című kisebb írásában már elismerte, hogy az ortodox ekkleziológiának újfajta helyzetekkel kellett szembesülnie;³⁴ egy jóval frissebb cikkében viszont, ahol az ortodox egyházszervezet történetét elemzi, elismeri, hogy az egymástól teljesen elkülönült jog rendszerek kifejlődése olyan visszaélésekhez vezetett el, amelyekről például az amerikai [ortodox] Egyházak mai helyzete tanúskodik. Az „oikonomia” elvével való visszaélés folytán már elveszett annak érzékelése, hogy egyetlen egy püspöknek is hatalma

³¹ *Saint Pierre...* (5. láb.), 114.

³² *Ibid.*, 114-115.

³³ *L'Église Orthodoxe hier et aujourd'hui* (14. láb.), 179. és 184-185.

³⁴ *Ibid.*, 179.

lehet minden Egyház fölött.³⁵ Úgy tűnik, ezen a téren is helyre kell állítani valamiféle egyensúlyt a keleti ekkleziológiában.

Mindenesetre az a teológus, aki a jelen helyzet legvilágosabb bírálataát adta és annak történelmi okait is rendszeresen elemezte, A. Schmemmann. Különböző művekben megtette ezt, de gondolatmenetének lényegét abban a tanulmányában foglalta össze, amelyet a *La Primauté de Pierre dans l'Église orthodoxe* c. könyvben jelentetett meg.³⁶ Az 50-es évektől mindenképpen azon volt, hogy kimutassa, mennyire sürgősen vissza kellene találnia az ortodox teológiának egy olyan ekkleziológiai tanításhoz, amely számot vet ez egyetemes központ szükségességével. Bírálata főként arra vonatkozik, ahogyan az egymástól független autokefál egyházak szerveződnek az ortodox közösségen belül.

Schmemmann mindenekelőtt maga is azt állítja, hogy ekkleziológiailag nem lehetséges olyan hatalom, mely magasabbrendű volna a püspököknek egyházmegyéje fölötti hatalmánál.³⁷ Valójában azonban mégis létezik ilyesfajta hatalom, igaz, hogy többé-kevésbé mérsékelt, az ortodox Egyház kánonjogi gyakorlatában. Erre vonatkozóan Schmemmann megállapítja, hogy mind a keleti, mind a nyugati Egyház története már elég korán megmutatta, hogy az ekkleziológiai elmélet és a kánonjogi gondolkodás között különbség van, sőt ellenkező áramlat érvényesül. Ez az ő véleménye szerint az egyházi élet nagy *tragédiája* (s ezt ő maga emeli ki). Afanassieff elismeri ugyanis, hogy az egyetemes primátus római rendszere teljesen egybevág azokkal az elvekkel, amelyeket ő is feltételez. A következőket írja:

³⁵ MEYENDORFF, J., „Ecclesiastical Organisation in the History of Orthodoxy”, in *St-Vladimir's Seminary Quarterly* 4 (1960) 2-22.

³⁶ „La notion de primauté dans l'ecclésiologie orthodoxe”, in *op. supra cit.* (5. láb.), 119-150. Angol szövege in *Primacy and Primacies, supra cit.* (14. láb.), 49-75. Ezt megelőzően jelentek meg a következő cikkei: „A bizánci theokrácia sorsa” (oroszul), in *Pravoslavnaia Mysl'z* 5 (1947) 130-146; franciául: „La théocratie byzantine et l'Église orthodoxe”, in *Dieu Vivant* 25 (1953) 33-52. „Az Egyház és az egyházszervezet” (oroszul), in *Le Messager de l'Église russe en Europe occidentale* 15 (1948. nov.); 17 (1949. márc.); 19 (1949. június-július), egy füzetben: Párizs 1949. „Vita az Egyházzól” (oroszul), in *Le Messager de l'Église russe* 2 (23) (1950. febr.-márc.), 9-17. „Az ökumenikus pátriárkátus és az ortodox Egyház” (oroszul), *ibid.*, n° 1 (28) (1950. dec. – 1951. jan.), 3-12 franciául: in *Istina* 1 (1954) 30-45. „»Unity«, »Division«, »Reunion« in the Light of Orthodox Ecclesiology”, in *Qeolog...a* (Athènes) 22 (1951) 242. skk. „Az ortodoxia történelmi útja” (oroszul), New York 1954; vö. C. Lialine recenziója in *Irenikon* 27 (1954) 366-367. Schmemmann még egy további művének közlését is jelezte „Problème de l'Union dans l'Église byzantine” címmel.

³⁷ „La notion de primauté” (36. láb.), 122.

„Nyíltan el kell ismerni, hogy az ortodox apologetikában oly gyakran alkalmazott elv, amely szerint az Egyháznak nincs látható feje, minthogy láthatatlan feje Krisztus, olyan érv, amely hamisnak bizonyul; hiszen ilyen logikával minden helyi Egyházban is el kellene vetni a püspök látható tekintélyét”.³⁸

Mi lehet tehát Schmemmann szerint az oka annak, hogy az ortodox ekkleziológia nem fogadhatja el a római tanítást? Ugyanaz, mint amire Afanassieff is hivatkozik: az egyetemes Egyháznak mint helyi Egyházak összetételének elmélete, amely magától posztulálna legfőbb primátust ugyanezen Egyházak fölött.³⁹ Az ilyesfajta egyháztannal szemben Schmemmann pontosan Afanassieffnek az Egyház fölötti hatalmat elvető elméletét eleveníti föl, amellyel ő maga is az eukharisztikus ekkleziológiát állítja szembe.

Schmemmann ezek után még azt a kérdést is fölveti, hogy az ortodox ekkleziológia nem zárja-e ki egyenesen és mindenestül a primátust? Nem, hiszen ez a primátus nem az Egyház fölötti hatalmat jelenti. A primátussal kapcsolatos ortodox tanítás alapja a püspökök zsinata. Márpedig – sokak véleményével és az ortodox Egyház jelenlegi gyakorlatával épp ellentétben – a zsinatnak nincs is hatalma az Egyház fölött.

„Tanúságtétel ez az egyházak identitásáról, amelyek mind Isten egyházai: a hitben, az életben, a szeretetben.”⁴⁰

A zsinat ekkleziológiai megalapozása abban a tényben fedezhető föl, hogy a püspököt hozzá hasonló püspökök szentelték föl. Püspökeik személyében maguk az illető egyházak gyűltek össze ekkor, hogy közösen fejezzék ki tanúságtételüket.⁴¹ Ezt az egységet azonban – először is helyi szinten, majd pedig egyetemes szinten – egy primás jelenléte fejezi ki, aki a különböző egyházak „egyetértési központja”. Tekintélyi primátust gyakorol, de nem az Egyház fölötti hatalmat, akár helyi szinten (a metropolíák, a nemzeti Egyházak), akár egyetemes szinten. Márpedig – folytatja Schmemmann –, a Róma-ellenes polémia túl gyakran negatívvá vált hozzáállása ellenére is, az Egyházban mindig és már kez-

³⁸ *Ibid.* (36. láb.), 126.

³⁹ *Ibid.*, 127.

⁴⁰ *Op. cit.* (36. láb.), 136. Cf. *supra* MEYENDORFF, J.

⁴¹ *Vö. op. cit.* (36. láb.), 137.

dettől fogva létezett egyetemes primátus.⁴² Maguk a tények igazolják ezt.

„Ám – hozzátesszi – sajnos, a katolikus történészek és teológusok ezeket a bizonyságokat megkülönböztetés nélkül jogi kategóriákban értelmezték, míg az ortodox történészek rendszeresen minimalizálták ezek jelentőségét. Az ortodox teológiában még tovább várat magára Róma helyének az első évezred történetében való olyan igazán ortodox értékelése, amit már nem fertőz meg sem a polémia, sem pedig az apologetika.

Ha mindezeknek a bizonyságoknak a súlyát helyesen mérjük fel – folytatja Schmemann –, nyilvánvalóan feltűnik bennük ennek az egyetemes primátusnak a természete: megtartani és kifejezésre juttatni az egyházak egységét a hitben és az életben, megtartani és kifejezésre juttatni gondolkodásmódban való közösségüket, s nem engedni meg azt, hogy a helyi egyházak elszigetelődjenek »a helyi hagyományok provincializmusában«, hogy meggyöngüljenek az őket egybekapcsoló katolikus kötelékek, vagy hogy az életben való egységtől elhatárolják magukat... Végző soron tehát ez arról való »gondoskodást« jelent, hogy minden Egyház *teljesség* legyen, mert ez a teljesség már mindig a katolikus hagyomány teljessége, ami Istennek egyedülálló és megoszthatatlan ajándéka Egyháza számára.⁴³

A továbbiakban Schmemann azt is hangsúlyozza, hogy a primátus nem mindenhatóság, de nem is egyszerű demokratikus vagy parlamenti jellegű elnöklés. „A primátus – akárcsak minden más az Egyházban – annak Krisztus-Test jellegében gyökerezik.”⁴⁴ Aztán hozzátesszi:

⁴² Vö. *op. cit.* (36. láb.), 141.

⁴³ *Ibid.*, 141-142. Fölhívhatjuk a figyelmet arra, hogy Schmemann itt idézett gondolatai mennyire ellenkezőek azzal, amiről még nemrégiben is tanúskodott egy olyan teológus, mint S. Bulgakov, aki az ortodoxiáról írt korszakalkotó könyvecskéjében ezt írta: „az egyház létezhet már akkor is, ha ketten vagy hárman összegyűltek Krisztus nevében. Ezek az egyházi sejtek vagy helyi egyházak még azt is megtehetik, hogy *nem is vesznek tudomást egymásról*, hogy nincsenek közvetlen kapcsolatban egymással, de ez semmit sem jelent, mert a Lélekben való egységet nem gyöngítheti”. (*L'Orthodoxie*, Párizs 1932, 95.) Lásd ennek kapcsán LE GUILLOU, M. J., *Mission et Unité. Les exigences de la Communion*, Párizs 1960, II. k., 193. kommentárját. További figyelemreméltó meglátások olvasható még Schmemannról ezzel kapcsolatban in „»Unity«, »Division«, »Reunion«” *supra cit.* (36. láb.), 247.

⁴⁴ *Op. cit.* (36. láb.), 142.

„A primátus a helyi egyházak hit-egységének és életének, valamint élő és ebben az életben hatékony közösségüknek szükség-szerű kifejezőmódja”.⁴⁵

A maga részéről ő is alkalmazza az Egyházra a Szentháromság-teológiát analóg módon – ám a Lossky által javasolt megoldástól észre-vehetően különböző szempontból:

„Ugyanúgy, ahogy a Szentháromság három személye nem osztja meg az isteni természetet, jöllehet azt mindhármuk teljesen és elevenen birtokolja, ugyanígy az Egyházat mint Krisztus Testét nem osztja meg az egyházak sokfélesége. Ám ahogyan az isteni személyeket Szent Bazil kifejezésével élve »számba lehet ven-ni«, ugyanígy »számba lehet venni« az egyházakat is, és közöt-tük számon lehet tartani bizonyos *hierarchiát*. Ennek a hierar-chiának a keretében van *első* Egyház és első püspök. Ez a hierarchia nem kisebbíti az egyházakat, nem is rendeli alá egyiküket a másiknak; ennek inkább csak az a rendeltetése, hogy minden egyes egyházat éltesse az összes közül, s az összes egyházat is mindegyikből, mert ebben az összesnek minden egyes egyházban és mindegyiknek az összesben való életében rejlik Krisztus Tes-tének misztériuma, mely »mindent mindenben betölt«”.⁴⁶

Schememann arra a következtetésre jut, hogy az ortodox Egyház elvetette az „egyetemes” ekkleziológiát annak legkövetkezetesebb for-májában, amit Róma tartott; s ez mégsem őrizte meg igazán egy bizo-nyos „egyetemes” ekkleziológia kísértésétől. Világosan tanúsítják ezt a tényt azok az elméletek, melyek mára a nemzeti autokefál és független egyházakkal kapcsolatban kialakultak. Ez „az Egyház és az állam hibás fúziójából (vagyis a bizánci szümphóniából és annak különböző szem-pontjaiból), illetve a vallásos nacionalizmusból ered. Ebből a két okból eredeztethetők azok a modern, új törekvések, amelyek az »autokefá-liában« látnák az ortodox Egyház »leglényegesebb törvényét«”.⁴⁷

⁴⁵ *Ibid.*, 143.

⁴⁶ *Ibid.*, Az ortodox ekkleziológiának a Szentháromság misztériumához való viszonya kapcsán vö. LE GUILLOU, *op. cit.* (43. láb.), II, 189.

⁴⁷ *Op. cit.* (36. láb.), 145. Ugyanilyen jellegű megjegyzések találhatók a román ortodox kánonjogász, Liviu Stan írásában is. Vö. GOIA, J., „Visites inter-orthodoxes dans les Balkans”, in *Vers l'Unité chrétienne*, 1958. május-június, 71.

Tulajdonképpen ez a bizánci theokráciában már csíraszerűen meglévő Egyház és állam közötti fúzió vezetett el az Egyházon belüli hatalom elfajulásához. A szentségi hatalmat leválasztották a joghatósági hatalomtól, s így láthattuk meg az Egyházon belüli hatalom demokratikus felfogásának létrejöttét.⁴⁸ Az Egyházon belüli hatalom két szempontja közötti szétválasztás vált nyilvánvalóvá már a IV. századtól a híres »synodos endémousa« kialakulásával, s ezzel a fejlődéssel párhuzamosan fejlődik ki ugyanabban a korban az a »pátriárkátusi misztika«, amely az Egyházat olyan szervezetként fogja fel, amelynek uralkodnia kell a világ fölött, és ami szoros kapcsolatban áll a politikai hatalomról alkotott felfogással. Ám – ami aztán e fejlődés másik deviáns hatása – egészen hamar megfigyelhető az ortodox Egyházban bizonyos vallási nacionalizmus is, ami – szerzőnk szavai szerint – lényegében az Egyházzal kapcsolatos valóságos eretnenség⁴⁹:

„Az Egyház szentségi, hierarchikus és katolikus szerkezetének helyébe – ami egyébként az Egyházat mint Krisztus Testét bemutató tanításból ered – egy olyan szerkezetet állít, amelyet a hatalom átpolitikált felfogására és egy »nemzeti«, vagyis természetes szervezet eszméjére alapoz».⁵⁰

Megjegyezhetjük, mennyire hasonlít Afanassieff nézeteihez ez a szemléletmód, amely az Egyház intézményi fejlődését az ortodox világban – s persze *a fortiori* a katolikus Egyházban is – ilyen pesszimistán értékeli (igaz, Schmemmann nem időzik el hosszabban ez utóbbinál⁵¹). Sőt mindez összhangban áll azokkal a bíráló szavakkal is, amelyeket J. Meyendorff intézett az olyan gyakorlati visszaélések ellen, amelyeket az „oikonomia” elvével egyházszerkezeti ügyekben követtek el. Közös szemléletmód jellemzi tehát ezeket a párizsi iskolából elindult teológusokat: az ekkleziológia tanításában szükségesnek tartják a visszatérést a forrásokhoz, s ennek a három alapvető jellegzetessége a következő: 1. Olyan egyháztant kell kidolgozni, amelyben az Egyház kánonjogi szerkezete szorosan kötődik az Egyház misztériumának szentségtani és krisztocentrikus szempontjaihoz. 2. Következétesen újra kell értékelni a szeretetben megélt közösséget és azt a közös tanúságtételt, amellyel a

⁴⁸ *Op. cit.* (36. láb.), 145-146.

⁴⁹ *Ibid.*, 148.

⁵⁰ *Ibid.*, 149.

⁵¹ Lásd különösen is „»Unity«, »Division«, »Reunion«”, *supra cit.* (36. láb.) cikkében.

részegyházaknak kell előállniuk a világ felé. 3. Ennek az újraértékelésnek velejárója volna azon egyházak hierarchikus rendjének helyreállítása, amelyeknek az ortodox világban és a hagyomány szerint is elsőbbséget (prioritást) kell élvezniük a tanúságtétel terén; s ezáltal újra tudatosítani kell egy olyan helyi Egyház szükségszerű szerepét, amely ennek a tanúságtételnek egyetemes központja és első az összes többi között.⁵²

Miután így végigvettük az ortodox ekkleziológia jelenlegi tendenciáit, levonhatunk néhány következtetést, amelyek lehetővé teszik, hogy jobban felmérhessük azokat a pontokat, amelyekre majd a katolikusok és ortodoxok közötti párbeszédnek kell irányulnia. Igaz, hogy ebben a beszámolóban csak néhány teológus jelenlegi álláspontjának tanulmányozására szorítkoztunk. Nem szabad tehát elhamarkodottan olyan következtetésre jutni, hogy ezek minden további nélkül, annak teljességében képviselik az ortodox Egyház ekkleziológiai gondolkodásmódját. Azok az orosz szerzők, akikkel többet foglalkoztunk, amolyan „élenjáró” teológusok. Mindenesetre, ha tudatában vagyunk annak, hogy az orosz gondolkodásmódnak már egy [jó] évszázada mekkora hatása van a velük közösségben álló többi ortodox Egyház teológusaira, joggal feltételezhetjük, hogy ennek az új iskolának a törekvései egyszer majd az ortodoxia egészének közös tanításába is bekerülnek.

Nos, azt állítottuk, hogy ezeknek a leginkább tisztánlátó mai teológusoknak újabb törekvéseire egyszerre jellemző az, hogy új utakat akarnak keresni az ekkleziológiában, másrészt pedig igyekeznek egymással is egyetérteni bizonyos alapvető pontokon.⁵³

Homjakov óta a szlavofil tanok több szempontja már végérvényesen túlhaladottnak tűnik. A Florovszky égisze alatt elkezdődött hatá-

⁵² Arról, hogy az ortodox egyháznak is szüksége van ilyen egyetemes központra, ugyanilyen jellegű, mégis jóval félnélkebb meglátások olvashatók VERKHOVSKOJ, S., „The Highest Authority in the Church” című cikkében, amely Schmemmann tanulmánya után következik a már fentebb idézett *Primacy and Primacies in the Orthodox Church* kötetben (14. l.áb.), 76-88.

⁵³ Ezt a szándékot nyilván az is erősen befolyásolta, hogy bizonyos ortodox egyházak már részt vesznek az ökumenikus mozgalomban. Egészen figyelemreméltó az, hogy éppen az ökumenikus mozgalomban leginkább elkötelezett és egyházaiknak a Világtanácsban való részvételük szükségességéről leginkább meggyőződött teológusok azok, akik ugyanakkor a mai ortodoxia ekkleziológiai kutatásának élgárdájához tartoznak. Ebben a cikkben nem is szóltunk az ortodox világ és az ökumenikus mozgalom közötti kapcsolatok kifejlődéséről, mert ezzel már túlléptük volna a tanulmányunk hatáskörét. De minden ehhez szükséges és kívánatos tájékoztatást megtalálhatunk LE GUILLOU, M. J. fentebb idézett *Mission et unité* címmel nemrég megjelent művének I. kötetében (43. l.áb.). – 133-202).

rozott visszatérés az egyházatyák tanaihoz tudatosította azt, hogy mennyire vitatható az egyházszervezet demokratikus, sőt Florovsky szavai szerint populista felfogása.⁵⁴ Ráadásul a modern kor sajátos történelmi körülményei kidomborították azokat a veszélyeket, amelyek belülről járnak együtt mindenfajta vallási nacionalizmussal. Abban, hogy a szlavofil mozgalom óta uralkodó ortodox ekkleziológiának egyik, s nem is elhanyagolható szempontját így kétségbe lehetett vonni, nekem úgy tűnik, hogy Szolovjov bizonyos próféta meglátásainak és a Homjakov-féle állásponttal kapcsolatos kritikájának igen jelentős szerepe volt.

Mindenesetre óvakodnunk kell attól, hogy a mai teológusok és a homjakovi gondolkodásmód között teljes szakadékot feltételezzünk. Épp

⁵⁴ Vö. „Az orosz teológia útjai” („Putyi russkago Bogoszlovija”), Párizs 1937, melynek francia fordítása a *Dieu Vivant* 13 (1949) számának 45. lapjától jelent meg. Éppen ezért nem kell félreérteni azt, amit Florovsky „keresztény hellenizmushoz” való visszatérésén ért. Ezt ő hosszan megmagyarázta „Az orosz teológiai útjai” című könyvében és különböző későbbi cikkeiben, különösen is *The Ethos of the Orthodox Church* című művében. A „keresztény hellenizmus” azt jelenti, hogy találjuk meg újra az Atyák és a legtagabb értelemben vett patrisztikus kor egészének „phronémáját”. Ebbe kifejezetten beleveszi a latin patrisztikát, különösen is Szent Ágostont, akire a szerző gyakorta hivatkozik, s azt kiterjesztené egészen a skolasztikáig (vö. „Az orosz teológiai útjai” összegző fejezetének legutolsó bekezdései, in *Dieu Vivant, supra cit.*, 55-56.). Ez a „keresztény hellenizmus” pozitív módon kizár bármiféle etnikai hellenizmust és mindenféle filetizmust. Bizonyos ortodox teológusok még mindig aktuális tendenciái arra vallanak, hogy őt ezen a ponton nagyon kis mértékben követték és félreértették. Erről meg lehet győződni az Athénben 1936-ban tartott Kongresszus anyagából (ALIVISATOS, H. kiadásában, *Procès-verbaux*, Athén 1939, 60.). – Ezzel szemben figyelemreméltók a Konstantinápolyi Pátriarkátus hetilapjának cikkei: *Apostolos Andreas*, 1954, 172-177. sz., idézi: LE GUILLOU, M. J., *Mission et Unité* (43. láb.), 171. Schmemann cikke – akárcsak sok más helyütt is – e ponton is Florovsky gondolatvilágát visszhangozza. Mindenesetre valószínűnek tartjuk, hogy félreértették őt. A „keresztény hellenizmus” maradandó értékét föl lehet fogni egészen elfogadható értelemben is. Tény, hogy az egész nagy keresztény teológiai gondolkodás mindennek előtt görögül fejeződött ki, még ha hasznos módon járultak is hozzá bizonyos keleti civilizációk is, úgyhogy elmondhatjuk, hogy a görög kereszténység végigvonult a keresztény világ nagy szellemein egészen a nagy egyházszakadásig, sőt még azon túl is. A legnagyobb latin atyák, beleértve még Szent Ágostont is, közvetlenül is sok mindent köszönhettek a keresztény hellenizmus géniuszának. Ez az, amit Florovsky helyesen értett meg. Az azonban, hogy a keresztény hellenizmust – mint ahogy azt szemmel láthatólag bizonyos mai ortodoxok teszik – szembeállítsuk Nyugat vallásos kultúrájával, számomra mesterkéltnek tűnik: hamis problémafelvetés ez, ami el is tűnik, ha megértettük, hogy mit is ért Florovsky keresztény hellenizmuson. De vajon ugyanilyen-e azoknak az ortodox teológusoknak az esete, akik a bizánci jelzáló alóli felszabadulást óhajtják? (Vö. LE GUILLOU, M. J., *Mission et Unité* [43. láb.], I. 208-210. és a lábjegyzetek).

ellenkezőleg: a szlavofil gondolkodásmód tette lehetővé az ortodox teológiában azt, hogy újra fölfedezzék vagy új fogalmakkal fejezzék ki a bizánci ekkleziológiai hagyománynak azokat az alapvető pontjait, amelyekre a mai teológusok hivatkoznak. Az itt elemzett szerzők ezzel teljesen tisztában is vannak. Ők a szlavofil ekkleziológiából megtartották azt, ami abban termékenyebb és közvetlenebbül a keleti hagyományban gyökerező volt. Homjakovnak az a megközelítésmódja, ahogyan az Egyházat Krisztussal való életközösségnek mutatta be a szabadságban és szeretetben, a mai teológusok gondolkodásmódjában is központi szerepet kap. A „Szobornosty” fogalmát is újra átgondolták, elmélyítették és kiegészítették, ám lényeges vonásai megtartották értéküket eme „neotradicionalista” iskola számára is, amelynek véleményeit itt ismertettük.

Éppen ezért, bár amióta a katolikus teológia is újra fölfedezte annak a tanításnak a fontosságát, amely az Egyházat mint Krisztus Testét mutatja be (és ennek van is bizonyos hatása a mai ortodox gondolkodásra), az általános szempontok bizonyos alapvető pontokon természetüknél fogva különbözőek maradnak.⁵⁵

Mégis az, hogy ortodox teológusok újra érvényre juttatták az Egyházat mint Krisztus Testét bemutató ekkleziológiai tanítást, egész biztosan a legnagyobb jelentőségű. Ám az a krisztocentrizmus, amit ez hozott az Egyházzal szemben, az Egyházat mint Krisztus Testét megfogalmazásába, az Egyházat is inkább a misztérium, mint intézmény-jellegét emeli ki. Ez egyébként teljes egészében hű marad a hagyományos bizánci gondolkodásmóddhoz, és ehhez valószínűleg jelentősen hozzájárultak azok a keleti Egyház szentségmisztikájáról szóló különböző művek, amelyek ez utóbbi harminc évben jelentek meg.

Mindenesetre úgy tűnik, hogy az Egyházat mint Krisztus Testét bemutató teológiára igen erősen rányomta bélyegét két sajátos jegy: 1. Az a törekvés, hogy az ekkleziológiát közvetlenül kapcsoljuk Krisztus két természete egységének misztériumához, ahogyan azt Khalkedonban megfogalmazták, és ezáltal úgy fogjuk fel az Egyházat, mint az Ige meg-

⁵⁵ Éppen erre mutatott rá futólag JOANNIDIS, B. is egy olyan cikkelyben, amelyben szívesen emelte ki mindazt, ami az ortodox egyházakat egyesíti a római katolikusokkal. „Egyetlen családot képezünk velünk, mert ugyanazok a hitünk forrásai... ugyanaz az egyházzal mint a Krisztus látható és láthatatlan Testéről alkotott elképzelésünk, még ha a primátussal kapcsolatos eszmék különböző hangsúlyt is juttattak annak, ahogyan a római katolikusok szemlélik az „Egyházat”. „L’Union de l’Église orthodoxe et de l’Église catholique romaine”, in *L’Église et les Églises* II, Chevetogne 1954, 385.

testesülésének folytatódását. 2. Az Egyházzól szóló tanítást úgy is fogjuk fel, mint ami szoros kapcsolatban áll a Szentháromság misztériumával. Úgy tűnik, ezen a téren még most is keresik a megfogalmazás módját, ám ebbe már beletartoznak olyan új és mélységes meglátások is, amelyek a keresztényeknek Krisztus egyetlen Testén belül kialakult kapcsolataira és a helyi egyházaknak mint Isten egyetlen Egyháza kifejeződéseinek egymás közötti viszonyára vonatkoznak. Abban a szakaszban, amit maga Schmemmann emelt ki, már észrevehettük, hogy ez a szentháromsági analógia tette lehetővé azt, hogy teológiailag is lerakjuk az egyházak között meglévő bizonyos hierarchia alapjait, egyúttal megtartva mindegyiküknek azt az abszolút, független jellegét is, amellyel mint Isten egyháza rendelkeznek.

Ezért az Egyházat mint Krisztus Testét bemutató teológia mellett a mai ortodox ekkleziológia egy másik, nem kevésbé figyelemreméltó dolognak is tudatára ébredt: ez pedig a helyi Egyháznak mint Isten Egyháza teljes kifejeződésének újra megadott központi helye. Ebből a szempontból az általunk említett orosz teológusok munkái vitték jelentős módon előbbre a kérdés vizsgálatát. A Nikaiai Zsinat előtti hagyományhoz való visszatérés következtében tulajdonképpen a helyi Egyház fogalmának három lényegi eleme került újra jobb megvilágításba.

Először is a püspököknek mint a helyi közösség látható fejének szerepe. Ez a helyi közösség a szó teljes értelmében Isten Egyháza a szentségi élet és különösen is az eukharisztia ünneplése révén, amely ennek az Egyháznak legfőbb kifejezése, és aminek a középpontja a püspök. A helyi közösség a püspökben látja egyszerre a saját egyházi életének tanúját, az apostolok utódját és Krisztus képviselőjét.

Mert – másodsorban – ha a püspök a helyi közösség középpontja, neki csakis e közösségért kell léteznie. Ő Isten Egyházának vezetője egy bizonyos helyen és egy meghatározott embercsoport számára, ezért ez a helyi közösség számára Isten Egyháza, mely megtestesült a térben és időben, s ő ebben a helyi közösségben gyakorolja lelkipásztori szolgálatát és szentségi előjárói feladatkörét. Ebben az ekkleziológiai elképzelésben, amelyet a mai orosz teológusok szívesen neveznek „eukharisztikusnak”, a XIX. század óta a szlavofil gondolkodás által fölfedezett hiteles elemek beilleszthetők az őket megillető helyre.⁵⁶ Azo-

⁵⁶ Az eukharisztikus ekkleziológia ortodox teológusoknál megjelenő fogalmának fejlődéséhez figyelembe lehet venni SCHULTZE, B., „Eucharistie und Kirche in der russischen Theologie der Gegenwart” című cikkét, illetve az ennek kapcsán tett megjegyzéseit is, in *ZKT* 77 (1955) 257-300.

kat a túlzásokat és tévedéseket, amelyek már-már majdnem összezavarták a hierarchia és a keresztény nép szerepeit, és egyoldalúan igyekeztek hangsúlyozni a laikusok szerepét, helyesbítette annak megfelelőbb teológiai tudatosítása, hogy mi is volt a helyi Egyház a régi hagyományban.

Az, hogy a mai ortodox szerzők még mindig irtóznak attól, hogy olyan módon szembeállítsák egymással a tanító és tanított Egyházat, illetve a kormányzó klérust a kormányzott néppel, mint ahogy azt a klasszikus katolikus teológia teszi, nem valamiféle liberális vagy protestantizáló hatás folytán történik így, hanem mert azt akarják előtérbe helyezni, hogy Krisztus Testén belül mindenki „Egységben” van, hiszen ez számukra az Egyházzal szóló tanítás alapjának tűnik.

Végül pedig a helyi Egyház teológiájának harmadik szempontját a mai teológusok a következőképpen mutatják be: bár a helyi Egyház teljes egészében Isten Egyháza, nem képzelhető el a többi helyi Egyházzal való állandó kapcsolat nélkül. Az egyetemes ekkleziológia, amely az itt felsorolt szerzők szerint valójában már igen régen uralja a teológiát, elfeledteti a helyi, »eukharisztikus« közösséggel az Egyház misztériumán belüli központi és egyedülálló szerepét. Emiatt ezt az egyetemes ekkleziológiát határozottan elvetik mint eltévelyedést. Azt azonban már nem tagadják, hogy a helyi egyházak között mégiscsak szükség van valamiféle közösségre. Épp ellenkezőleg. Éppen a hit, élet és szeretet ezen szükséges közösségének kell kifejeznie Isten Egyháza közös tanúságtételét, amely minden egyes helyi Egyházban megjelenik. Ez a közös tanúságtétel egyenesen elengedhetetlenül szükséges az Egyház missziójához. Márpedig ez feltételez az egyes egyházakban egy bizonyos tekintélyt – aki aztán Isten Egyháza nevében tehet ilyen tanúbizonyosságot –, illetve bizonyos egyházakban titokzatos isteni terv alapján a tanúságtétel elsőbbségét is, vagyis egy még nagyobb tekintélyt. Végül pedig, ezek között az egyházak között, amelyeknek elsőbbségük van a tanúságtételben, az ókeresztény egyháztörténet bizonyítja, hogy van egy olyan Egyház, amelynek vitathatatlan tekintélyi elsőbbsége volt: Róma – legalábbis az első három században (Afanassieff), egészen a Khalkedoni Zsinatig, sőt még azt követően is (Meyendorff), illetve az első évezred során (Schmemmann). Ez a tekintélyi elsőbbség a tanúságtételben ezt az Egyházat egyetemes vonatkoztatási központtá tette a többi Egyház számára, még ha nem is adtak neki ezzel együtt hatalmat a többi Egyház fölött, s még kevésbé önmagában véve Isten Egyháza fölött.

Mínthogy Róma már nem számít ilyen egyetemes vonatkoztatási központnak, Schmemmann annak idején [tíz éve] azért küzdött, hogy

helyreállítsa Konstantinápoly szerepét az egyházi intézmények ortodox teológiájában. Az új Róma Egyházának ez az elsőbbsége Schmemmann gondolkodási rendszerében nyilvánvalóan *a priori* kizárja a primátus bármiféle „pápista” elképzelését, de felismerteti, hogy mennyire elengedhetetlenül fontos egy kiváltságos Egyház tanúságtételének ez a tekintélye.

Az ekkleziológia jelenlegi fejlődésében az ortodoxia legjobb teológusainál szemlátomást mutatkoznak már az ökumenikus párbeszéd szempontjából igencsak bátorító jelek, bár a leegyszerűsített és felületes optimizmus kísértésének nem szabad engedni. Nem is annyira a részeredmények tűnnek jelentőseknek, amelyeket a szlavofil mozgalom óta lezajlott eszmei fejlődés hozott, hanem ez az egész ív. A Homjakov ekkleziológiájával kapcsolatos és még eléggé töredékes értékek később integrálódtak az egyházszervezet és az Egyház tanítása történetének tárgyilagossabb felfogásmódjába, mégpedig a pozitív teológia kutatásainak következtében, amelyek helyzetették ezeket, és megmutatták igazi jelentőségüket.

Mindenesetre – ahogy a hozzáértő katolikus olvasó rá is jöhetett ebből az ismertetésből – a leghaladóbb ortodox egyháztan is igen messze van még a római Egyház ekkleziológiájától.

Ortodox részről még két egymással nagyon szorosan összefüggő pont érdemelne további tisztázást. Az első azzal a posztulátum-szerű föltevessel kapcsolatos, amelyet – legalábbis implicit módon – elfogadtak ezek az általunk vizsgált szerzők: hogy egy Egyház erkölcsi tekintélye önmagában véve egyáltalán nem jár együtt jogi (jurisdikciós) tekintéllyel vagy hatalommal.⁵⁷ Mire alapozható ez a radikális megkülönböztetés? Vajon az első századoknak egy bizonyos Egyház sajátos „erkölcsi” tekintélyével kapcsolatos tanúságtételei nem hoznak-e magukkal – legalábbis embrionális formában – valamilyen jogi vagy kánoni tekintélyt is? Vagy, ha valaki így akarja megfogalmazni: vajon az Egyházon belüli tekintély nem hoz-e magával – természetesen egy még tovább tisztázandó értelemben – bizonyos formájú tekintélyt az Egyház fölött is? Mit is értsünk a tanúságtételnek azon a tekintélyén, amelynek még arra sincs lehetősége, hogy ezt a tanúságtételt valamilyen kánoni, jogi vagy egyetemes szinten is érvényre juttassa? S ahogyan az első századok értették a „közösség” fogalmát, az nem járt-e együtt – esetleg csak másodlagos, de mégis valóságos módon – egyfajta jogi tekintéllyel is? Ak-

⁵⁷ Lásd ezzel kapcsolatban LE GUILLOU, M. J., *op. cit.* (43. láb.), II., 184. skk. megjegyzéseit.

kor hát mit jelentett az, ha – az ókeresztény Egyház terminológiája szerint – egy meghatározott Egyházzal megszakították a közösséget, vagyis „exkommunikálták”? Sok-sok ilyen kérdés megérdemelné még, hogy ortodox testvéreink alaposabb vizsgálat alá vessék.⁵⁸

Második pontként pedig itt van még a végső kritériumnak az a fogalma, amelynek Meyendorff teljes joggal tulajdonít oly nagy jelentőséget: vajon ortodox részről sikerült-e már ezt a fogalmat véglegesen kidolgozni? Azt senki sem vonja kétségbe, hogy az igazság végső kritériuma az Egyházban magának a Szentléleknek a jelenléte, akit az Úr adott át Egyházának,⁵⁹ ám ahhoz, hogy ez hatékony legyen, ennek a végső kritériumnak félreérthetetlen módon kell kifejeződni. C. Lialine úgy vélte, hogy az ortodox egyháztannak a nyugati teológus számára egyik legnehezebben felfogható sajátossága az irracionális jellege, amit a szentség karizmatikus kritériumára alapoznak. E ponton a megfigyelése különösen is rávilágít a lényegre.⁶⁰ Magának a Léleknek az élete az Egyházban tanúskodik az igazságról ugyanebben az Egyházban. A szigorúan logikus gondolati rendszerhez szokott nyugati teológus hajlamos volna – de úgy tűnik, tévesen – az ortodox ekkleziológiának ebben az alapállásában leplezett fideizmust látni. Tévesen, mondom én, mert akkor fideizmussal kellene vádolnunk csaknem az egész skolasztika előtti latin teológiát is. Ha közelebbről megnézzük, van az ortodox ekkleziológiának ebben az álláspontjában valami mélységesen igaz, de tökéletlen dolog. Az Egyházon belüli végső kritériumnak ez az irracionálitása arról tanúskodik, hogy Isten népében éles érzék alakult ki a Szentlélek hatékony jelenlétére; s ez az érzék nálunk esetleg lecsökkent, bizonyos mértékig összezsugorodott. Mindenesetre az irracionálitásnak ez a határozott választása önmagában véve még nem hozhat megoldást az ökumenikus párbeszéd szempontjából, hiszen nem vet számot az egyházszervezet történetével, amelynek során kialakultak bizonyos föltétlen normák az Egyház életének kifejezésére: a zsinatok, a hitvallások, ahol a Szentlélek tanúságtétele úgyszólván megváltoztathatatlan módon konkretizálódott.

⁵⁸ Lásd ezen a ponton BOTTE, B. megfigyeléseit az Afanassieff és Meyendorff cikkeiről írt recenzióiban, in *BTAM* 8 (1958) II, 8. és 18-19.

⁵⁹ Érdemes ehhez elolvasni LE GUILLOU megfigyeléseit a Szentlélekről mint végső kritériumról, in *op. cit.* (43. lábj.), II, 231. skk. és 264. skk., főként pedig RAHNER, K., „Der Bischof”, in *Sendung und Gnade*, 262. következtetéseit.

⁶⁰ Lásd figyelemre méltó cikkét: „La position spéciale de l’Orthodoxie dans le problème œcuménique”, in *L’Église et les Églises*, II. k. Chevetogne 1954, 388-413. Főként a 406. skk. oldalakat érdemes elolvasni a hagyományról és a szentség tévedhetetlen magiszteriáról.

Egyébként ahhoz, hogy a két Egyház között hatékony párbeszéd jöhessen létre, a katolikus teológiának a maga részéről azzal is számot kellene vetnie, hogy az ortodox teológiának is vannak sajátos szempontjai. Ezek a szempontok a két hitvallás közös kincséhez tartoznak. Korábbiak ugyan az egyházszakadásnál, de ortodox testvéreinknél továbbfejlődhettek, nálunk viszont nem találhattak olyan kedvező termőtalajra, amely elősegítette volna kifejlődésüket.⁶¹

Ezt a pontot már rövidebben is lezárhatjuk, hiszen egészen valószínű, hogy saját egyháztanunknak ez a szükséges kiegészítése a II. Vatikáni Zsinat munkája lesz.

Először is a Titokzatos Test teológiája, ahogyan ezt egyesek az utóbbi évtizedekben fölfedezték, nálunk nem ugyanolyan szempontból kerül elő, mint keleti testvéreinknél. Náluk a szoros értelemben vett „misztikus”, tehát szentségi szempont dominál, mégpedig közvetlen kapcsolatban a Megtestesülés tanával; nálunk pedig épp ellenkezőleg, úgy tűnik, hogy minden – akár igazunk van, akár nem – a jogi szempontban csúcsosodik, amely végső soron egész egyháztanunk felfogásmódját irányítja. Vajon akkor hát mindaz a nehézség alaptalan, amit ortodox testvéreink „egyetemes ekkleziológiánkkal” szemben fölvetnek, amelyben Nyugat-Európa történelmi körülményei az Egyház jelenségét több mint egy évezreden át egy földi birodalomhoz kötötték? Láthattuk azt, milyen önkritikával illette Schmemmann a bizánci teokráciát és az ebből származó ortodox ekkleziológiát. A latin világ történelme ugyan ettől jóval különböző környezetben zajlott le, de annyi biztos, hogy a római temperamentum mindig lehetővé tette a jogi szempont egyfajta primátusát a misztikussal szemben. S ennek megvalósulásakor bizonyos mértékig leértékelődött az Egyház pünkösdi és eukharisztikus jellege.⁶² Nem lehetne-e hát most már újra fölértékelni a püspökre alapozott helyi Egyház teológiáját?

Nyilvánvaló, hogy ez az újraértékelés semmiképpen sem történhet a primátus és a római infallibilitás tanának kárára, amit az I. Vatikáni Zsinat óhajtott meghatározni. Ám ha a tanítás lényegének meg is kell

⁶¹ Lásd Lialine, C. imént említett cikkét (60. lábj.), illetve CONGAR, Y., „La conscience ecclésiologique en Orient et en Occident du VIe au XIe siècle”, in *Istina* 6 (1959) 187-236.

⁶² Ezeket a fogalmakat Florovskytól veszem; írásaiban ugyanis ezek folyton visszatérnek az ortodox ekkleziológia jellemzésére. Vö. például „Le Corps du Christ vivant”, in (kollekt.) *La Sainte Église universelle, Confrontation œcuménique*, Neuchâtel-Párizs 1948, 11. skk.

maradnia, annak megfogalmazása és megvalósítása még fejlődhet. A történelem megmutatja, hogy a római primátus gyakorlása fejlődött a századok során, s nem merevedik meg most sem azokban a formákban, amelyeket mára öltött magára. Az Egyház titka elég gazdag ahhoz, hogy a mellett a „piramis” formájú felfogásmód mellett, amely legalább három évszázada uralta az ekkleziológiát, jobban föl lehessen tární az egyház-szervezetnek egy másfajta felfogását, amely ugyanúgy legitim, amennyiben tekintettel van az előbbinek alapelveire. Ennek a koncepciónak a helyi Egyházra és isteni jogú eljárójára, a püspökre kell irányulnia, aki az eukharisztikus közösség vezetője.

Ez a két felfogásmód nem mond ellent egymásnak, hanem kiegészítik egymást – ahogy ezt bizonyos katolikus teológusok helyesen látták meg –, s feltételezik a püspöki kollegialitás teológiájának kidolgozását.⁶³

Így hát az ortodoxiával folytatandó párbeszédhez a katolikus Egyháznak világosan és ténylegesen is meg kellene mutatnia, hogy a római primátus, annak egyetemes joghatósága és tévedhetetlensége gyakorlásában egyáltalán nem rombolja le a katolikus ekkleziológiának azt a komplementer szempontját, amely a helyi Egyházzal és az episzkopátussal kapcsolatos tanításon alapul.⁶⁴

Másrészt az sem kevésbé lényeges, hogy ekkleziológiánk jogi nyelven történő tárgyalását mérsékelje az egyháztan karizmatikus szem-

⁶³ Lásd ebben az értelemben DEJAIFVE, G., „Sobornost ou papauté”, in *NRT* 84 (1952) 355-371. és 466-484; továbbá újabb cikkeit, valamint a kollegialitás katolikus fogalmának igen találó kifejtését LE GUILLOU, *op. cit.* (43. láb.), II, 226-230. 234-235. és 254.

⁶⁴ DUMONT, C. J. az *Istina* tanulmányi központ és folyóirat igazgatója írta egyik nemrég megjelent tanulmányában ezeket a sorokat, amelyek szerintünk tökéletesen jellemzik azt, hogy milyen problémát okoz elszakadt testvéreink számára a katolikus ekkleziológia: „Ha van olyan vád, amit elszakadt testvéreink közösen intéznek a római egyház felé (s aligha hinnénk, hogy ebből bármelyik elszakadt közösség is kivétel volna) az az, hogy hatalomra tör. Az egység felé vezető úton tulajdonképpen ez a *par excellence* madárijesztő. Nem elegendő tiltakoznunk ellene, azt állítva, hogy ez a vád alaptalan, és ezt a tiltakozást a pápaság mellett szóló teológiai érvekkel megalapoznunk, bármennyire is nyomós érvek volnának ezek. Együttal minden dologban különbséget is kell tenni a jog és a tény között. Ha azzal a magatartással kapcsolatban, ahogyan az egyház a különféle feladatait intézi, fölsírnénk, hogy mi adhat akárcsak látszólag is alapot elszakadt testvéreink szemében ennek a vádnak, ez kétségtelenül az első olyan előrelépés volna, amely – már amennyire ez rajtunk múlik – megnyithatná az egység felé vezető utat.” („Les Problèmes actuels du mouvement œcuménique”, in *Istina* 6 (1959) 112.)

pontjának élénkebb kidomborítása,⁶⁵ illetve az egyháztan és a Szentháromságtan között meglévő analógiának a hangsúlyozása⁶⁶. Végző soron az Egyházat az a Krisztus irányítja és élteti saját isteni életével, aki Szentlelke jóvoltából mindig személyesen jelen is van benne. Ezen a ponton is van még helye némi tisztázásnak a katolikus dogma kifejtése terén. Az az egyházatyák korának élő hagyományára fogékonyabb forráskutatás, amely nálunk néhány évtizeddel ezelőtt vette kezdetét, képes volna elégtételt szolgáltatni ortodox testvéreink legitím elvárásainak. Igaz ugyan, hogy szervezet az Egyház, ám egyúttal – és még azt megelőzően – élet is, élet a Szentlélekben, minthogy természetfeletti szervezet, olyan Test, amelynek Krisztus a Feje.

(Fordította: Orosz Athanáz)

⁶⁵ LE GUILLOU, M. J. ezzel kapcsolatban a következőket írja: „Az ortodox teológusok tudják, hogy milyen fontos biblikus, patrisztikus, liturgikus és ekkleziológiai kutatás folyik a katolikus egyházban. Különösen is fogékonyak arra, hogy mekkora érdeklődést keltettek itt a – görög és latin – atyák azzal, hogy ők az egyház misztériumán belül a szentségi jelleg szerepét jobban megvilágították.” *Mission et Unité* (43. láb.) I, 185. – O. ROUSSEAU pedig [nemrég] Mœhler ekkleziológiájával kapcsolatban említette ennek tanbeli gazdagságát: „Les attitudes de pensée concernant l’unité au XIXe s.”, in *L’Ecclesiologie au XIXe siècle* (in *Revue des Sciences Religieuses*, 34 [1960], 360 skk.).

⁶⁶ Ezzel kapcsolatban vö. LE GUILLOU, *op. cit.* (43. láb.) II, 230. aki Mgr. Mermillodnak [még az I.] Vatikáni Zsinaton elhangzott megjegyzését idézi, DEJAIFVE, G., „Le premier des évêques”, in *NRT*, 1960 június, 571. alapján.

IVANCSÓ ISTVÁN

AZ ISTENT DICSÓÍTÓ ÉS AZ EMBERT MEGSZENTELŐ LITURGIA

TATALOM: 1. Alapvető megállapítások; 1/ Az ontológiai és tudatos istentisztelet; 2/ Isten szentsége és dicsősége; 3/ Isten emberszeretete; 4/ A liturgia közösségi jellege; 5/ A liturgia szó használata; 2. Isten dicsóítása; 1/ Elvi alapok; 2/ Gyakorlati megvalósulás; 3. Az ember megszentelése; 1/ Az ember megszentelésének alapja; 2/ A szentségek révén; 3/ A liturgia által; 4. Összefoglalás – exkurzus

1. Alapvető megállapítások

Mondanivalónk gondolatmenetének megalapozásához érdemesnek tűnik – bevezetéképpen – néhány előzetes megjegyzést megfogalmazni.

„Mert szent vagy te, mi Istenünk, és téged dicsóítunk, Atya és Fiú és Szentlélek, most és mindenkor és örökkön-örökké”¹ – hangzik el a papi fennhang a bizánci szertartású egyház Szent Liturgiájában, mielőtt a hívek elkezdik a „Triszagion”-nal, a „Háromszorszent”-tel² a szentháromságos egy Isten dicsóítását, külön-külön is fordulva a szent Szemelvények felé. Ez a fennhang adja tárgyalásunkhoz az alapot: megvallja Isten szentségét, s hozzáfűzi – interpretálásunkban –, hogy „és mi téged ezért dicsóítunk”.

1/ Az ontológiai és tudatos istentisztelet

A világmindenség Teremtőjének és Gondviselőjének, a filozófia megfogalmazása szerint a végtelenül tökéletes szellemi Lénynek, önmagában is kijár a dicsóítás. Az ő végtelen szeretetéből és kegyelmé-

¹ *A görögszertartású katolikus egyház szent és isteni liturgiája a legszentebb áldozat bemutatását megelőző imákkal s isteni tiszteletekkel kiegészítve*, Nyíregyháza 1920, 117. (A továbbiakban: *Liturgikon*.)

² *Dicséritek az Ura! Görögszertartású katolikus énekeskönyv*, Nyíregyháza 1984, 72. (A továbbiakban: *Énekeskönyv*.)

ből létező embernek egyben az egyik legszentebb kötelessége is, hogy megadja a tiszteletet neki, „élete Urának és Uralkodójának”.³ S itt máris megtapasztalhatjuk az ontológiai istendicsőítés és az erkölcsi vagy tudatos istendicsőítés kettősségét, ugyanakkor egybefonódását.

„Az egek beszélnek Isten dicsőségét, és az ő kezei alkotmányát hirdeti az égboltozat”⁴ – vallotta meg már a zsoltáros, és éneklő bizánci egyházunk Pünkösdi nagy és szent ünnepén.⁵ „Mely igen fölségesek a te műveid, Uram, mindeneket bölcsességgel teremtettél”⁶ – mondja ismét a zsoltáros, s egyházunk naponta megismétli ezt az alkonyati istentiszteletben, hogy valamiképpen el ne feledkezzünk róla. Az egész 103. zsoltár költői megfogalmazásban tárja elénk a *hexaémeron* szűkszavú – bár jól megszerkesztett – mondanivalóját. S világosan kitűnik belőle, hogy nem csak az ember dicsőíti Istent, hanem az egész általa teremtett világ: az értelemmel nem rendelkező lények is. „A mű dicséri alkotóját”, vagy – a népi megfogalmazás szerint – „a munka dicséri a mesterét”. A világ tehát tükrözi – a zsoltáros megfogalmazása alapján is –, hogy a *hatalmas* Isten műve, aki a legnagyobb, de a legkisebb dolgokat is létre tudta hozni benne; a *bölcs* Isten műve, aki mindent úgy alkotott, hogy megfeleljen céljának; a *mindenható* Isten műve, aki vissza is tudja venni ajándékát; a *gondviselő* Isten műve, aki mindenről és mindenkiről gondoskodik benne.⁷ Mindennek felismerése és elismerése felfakaszta az emberben a dicsőítést, amely így imádként egyrészt kötelező hódolat Isten előtt, másrészt viszont – s ez az emberhez méltóbb – szabad hálaadás Istennek. Szent Pál apostol éppen azért korholja a pogány rómaiakat, mert ezt nem tették meg. „Ami ugyanis megtudható az Istenről, az világos előttük, maga Isten tette számukra nyilvánvalóvá. Mert ami benne láthatatlan: örök ereje és isteni mivolta, arra a világ teremtése óta műveiből következtethetünk. Nincs hát mentségük, mert fölismerték az Istent, mégsem dicsőítették Istent, s nem adtak neki hálat, hanem beleveszték okoskodásaikba és érteni nem akaró szívük elhomályosult.”⁸ – Nos, a keresztény egyházban szó sincs erről; az imádságos és liturgikus himnuszok Isten dicsőítéséről szólnak.

³ Szíriai Szent Efrém nagybőjti imádsága, in *Énekeskönyv*, 117.

⁴ Zsolt 18,2

⁵ A Szent Liturgia első antifónája, in *Énekeskönyv*, 465.

⁶ Zsolt 103,24

⁷ Vö. IVANCSÓ, I., *Görög katolikus liturgia*, Nyíregyháza 1999, 128.

⁸ Róm 1,19-21

2/ Isten szentsége és dicsősége

Már az ószövetségi nép felismerte Istenének szentségét, amely kizárólagos; csak az ő tulajdonsága. Nem is tehetett másképp, mert már az első találkozáskor le kellett vennie Mózesnek még a saruját is, mert ahol Jahve megjelent, még a föld is szent volt.⁹ Később sem lehetett akárhogy és akárkinek megközelíteni őt. A szent sátorban és a templomban a legszentebb helyen, a Szentek Szentjében lakozott, ahol a frigyszekrény fölött az isteni dicsőség kerubjai voltak,¹⁰ és ahová évente csak egyszer és csak a főpap léphetett be az engesztelés napján.¹¹

Ugyanakkor a teofániákban dicsőségesen jelent meg Isten. A sínai szövetségkötésnél mennydörgés, villámlás és harsonazengés közepette adta át Mózesnek a törvény tábláit,¹² akinek ragyogott az arca, miután találkozott vele.¹³ Illésnek el kell földnie arcát, míg átvonul a barlang előtt Isten dicsősége.¹⁴ Az Újszövetségben pedig a szó szoros értelmében földre sújtó eseménnyé válik a kiválasztott apostolok számára, hogy az úszínváltozás dicsőségében ragyogó Jézusban megláthatták a végtelenül szent Isten dicsőségét.

A „kabod” és a „kados”, a dicsőség és a szentség nem csak a szó alakjának hasonlósága miatt, hanem lényegileg is szorosan összetartozott.¹⁵ S a „kabod Jahve” fogalma a keleti mentalitás alapján kifejlődő bizánci liturgiában így viszonylag könnyedén mehetett át a „doxa tu Kúriu” fogalmába.

3/ Isten emberszeretete

Az előzőek megvallása visszaháramlik az emberre, így lesz Isten dicsőítése az embert megszentelő liturgiává. A megtestesülés adja ehhez az alapot, ugyanis Isten végtelen szeretetében – „manikón erosz”, „örült szeretetében”¹⁶ – jött közénk, hogy hidat építsen Isten és ember

⁹ Vö. Kiv 3,5

¹⁰ Vö. Zsid 9,5

¹¹ Vö. Zsid 9,7

¹² Vö. Kiv 20,16

¹³ Vö. Kiv 34,29

¹⁴ Vö. 1Kir 19,11-13

¹⁵ Ehhez lásd bővebben: EVDOKIMOV, P., *La preghiera della Chiesa Orientale*, (Koinonia 8), Brescia 1970, 75-80.

¹⁶ Nikolaosz Kabaszilasz kifejezése.

között. Értünk lett engesztelő áldozat, hogy a mennyei Atyának a mi nevünkben is megadja a legnagyobb tiszteletet a kereszthalál elmenő engedelmisségében.¹⁷ A liturgikus cselekményekben az örök Főpaphoz társulunk, aki a liturgia tulajdonképpeni végzője. S egyházunk segít ennek felismerésében és átélésében például a nagyböjti reggeli istentisztelet énekével: „Dicsőséged templomában lévén, azt gondoljuk, a mennyben vagyunk”.¹⁸

Az Istent dicsőítő liturgia, amikor az ember megszentelőjévé válik, a „theószisz”, az átistenülés felé segíti az embert. A patrisztikus irodalomban klasszikussá vált Szent Atanáz megfogalmazása: „Isten emberré lett, hogy istenivé tegyen bennünket”.¹⁹ Jézus Krisztus, az örök Főpap, a vele együtt végzett liturgikus cselekmény révén segíti ennek megvalósulása felé mindazokat, akik hozzá társulnak a liturgikus imádságban, illetve a szent áldozat bemutatásában.

4/ A liturgia közösségi jellege

Bár – különösen a II. Vatikáni Zsinat óta – sokat beszélnek a liturgia közösségi jellegéről, az „actuosa participatio”-ról,²⁰ nem elég megmaradni csupán emberi szinten. Egyrészt ugyanis a bizánci egyház liturgiája ezt kezdettől fogva megéli a liturgikus cselekmények dramatikus jellege, a szent szövegek párbeszédes mivolta és a népnyelv használata révén. Másrészt maga a görög szó is ezt jelzi, amely „közös tevékenységet” jelent. Így tehát a liturgia közösségi jellegéből megvalósul az emberi szint.

Ámde az egyházi szint sem hagyható figyelmen kívül. Ugyanis a liturgikus cselekmény mindig az egyház közösségében folyik, nem csak annyiban, hogy a nép részvétele szükséges hozzá, legalább egyvalakinek képviselnie kell a közösséget – a bizánci egyházban éppen ezért ismeretlen a „magánmise” fogalma –, nem is csak annyiban, hogy a pap együtt végzi a néppel, hanem olyan értelemben is, hogy részt vesznek

¹⁷ Vö. Fil 2,7

¹⁸ Tropár, 8. hang, in *Dicsérvjétek az Úr nevét! Görögszertartású katolikus ima- és énekeskönyv*, Miskolc 1938, 140.

¹⁹ ALEXANDRIAI ATANÁZ, „Az Ige emberré válásáról és számunkra testben történt megjelenéséről” 54, in Vanyó, L. (szerk.), *Szent Athanasziosz művei*, (Ókeresztény Írók 13), Budapest 1991, 159.

²⁰ Liturgikus Konstitúció (SC) 14, in Cserhádi, J. – Fábián, Á. (szerk.), *A II. Vatikáni Zsinat tanítása*, Budapest 1975, 109.

benne a megdicsőült szentek és igazak is, vagyis a megdicsőült egyház. A bizánci templomokban ezt vizuálisan jeleníti meg az ikonosztázion.

Végül a harmadik szintet maga a Krisztus-*fő*pap jelenti, aki tulajdonképpen végzi a liturgiát. És ezt az egész egyház fejeként teszi. Maga köré gyűjti a megdicsőült, a szenvedő és a küzdő egyház tagjait, amint az az eukharisztikus liturgiában láthatóvá válik: a diszkosz közepére helyezett Bárányt körülveszik az egyház három részének tagjait jelképező kenyér-részek.

Jó tehát tudatosítani, hogy amikor Krisztushoz társulva kapcsolódunk be a liturgikus cselekménybe, akkor együtt imádkozunk az angyalokkal, a szentekkel és embertársainkkal, akik akár a földi életben, akár a tisztulás állapotában, akár a mennyei hazába megérkezett állapotban vannak.

5/ A liturgia szó használata

Utolsó megjegyzésként még azt kell tudatosítani, hogy a liturgia szó használata a következőkben globális értelemben történik. Ez azt jelenti, hogy nem csupán a Szent Liturgiát kell érteni alatta, hanem minden liturgikus cselekményt, amely a nyilvános istentiszteletek körébe tartozik. Ezt a nézőpontot támasztja alá a liturgikus konstitúció megfogalmazása, hogy „a liturgiából, elsősorban pedig az Eukharisziából, mint forrásból árad belénk a kegyelem, és általa valósul meg Krisztusban a leghatásosabb módon az emberek megszentelése és Isten dicsőítése”.²¹ Elsődleges tehát az Eukharisztia, de jogos a liturgia fogalmának kiterjesztése, globális értelemben való vétele.

2. Isten dicsőítése

Bár leszűkítésnek tűnik, de a címben körülhatárolt téma miatt a tudatos, vagyis erkölcsi istendicsőítésre kell koncentrálnunk. Ezen belül is elsősorban arra, amit az ember – mint értelemmel bíró lény – ad meg Istennek, bár tudjuk, hogy a tiszta értelmi lények, az angyalok is folyamatosan dicsőítik őt. Elegendő csupán arra utalni, hogy az izajási szöveg alapján²² minden liturgikus formulában kezdettől fogva jelen van a „Szent, szent, szent” himnusz mind Keleten, mind Nyugaton; s a leg-

²¹ SC 10, *ibid.*, 108.

²² Vö. Iz 6,3

szentebb helyen, az eukharisztikus csúcsimádságban az anafórában, illetve a kánonban kap helyet. S az sem véletlen, hogy a himnusznak szerves folytatása a pap imádsága ugyancsak minden Liturgiában, mégpedig többes számban megfogalmazva, annak kifejezésére, hogy az egész imádkozó közösség bekapcsolódik Isten dicsőítésébe.

1/ Elvi alapok

Az egyház tagjainak istendicsőítéséhez Jézus Krisztus szolgálhatja az alapot. Az a Jézus Krisztus, aki feltámadásában maga is megdicsőült Úrrá, Küriosszá lett, amint Péter apostol megfogalmazta pünkösdi beszédében: „Tudja meg hát Izrael egész háza teljes bizonyossággal, hogy az Isten azt a Jézust, akit ti keresztre feszítettetek, Úrrá és Krisztussá – Küriosszá – tette!”²³ S akiről Pál apostol írta, hogy Isten „nagyszerű erejét Krisztusban mutatta meg, amikor a halálból feltámasztotta, s a mennyben jobbjára ültette”.²⁴ Így teljesedett be Krisztus húsvéti misztériuma. Megdicsőülése – amely feltámadásában, mennybemenetelében, az Atya jobbjára való visszajutásában nyilvánult ki – azt bizonyítja, hogy a mennyei Atya elfogadta az ő legteljesebb istendicsőítését, az egész emberiségért bemutatott áldozatát.²⁵ Ezért jelentette Jézus számára a halál a „megdicsőülés óráját”.²⁶ S ezért lehet – liturgikus szóhasználattal élve – az Atyától származó „antidórként” felfogni a megdicsőülését, megdicsőítését.

Az Isten dicsőítéséhez az a Jézus Krisztus szolgálhatja az alapot, aki a megtestesülésében papi, közbenjárói szerepet vállalt. Itt kezdődött az ő húsvéti misztériumának megvalósulása. Ugyanis a papság mindenkori lényege a közvetítői, közbenjárói tevékenység. Amikor pedig Jézus Krisztus megtestesült, akkor pappá lett, és így a legfönségesebb, legcsodálatosabb papszentelés történt meg ekkor. A megtestesülés vissza nem fordítható esemény, így az ő papsága lényegénél és természeténél fogva örök, amint a zsolttáros megfogalmazta: „Pap vagy te mindörökké Melkizedek rendje szerint”.²⁷

Így tovább lehet vinni a gondolatot, hogy az Isten dicsőítéséhez az a Jézus Krisztus szolgálhatja az alapot, akiről a Szent Liturgia a kö-

²³ ApCsel 2,36

²⁴ Ef 1,20

²⁵ Vö. IVANCSÓ, *Görög katolikus liturgika*, 78-79.

²⁶ Vö. Jn 17,1

²⁷ Zsolt 110,4

vetkezőképpen fogalmaz: „Te vagy a feláldozó s aki feláldoztatol, az elfogadó s aki kiosztatol, Krisztus Istenünk”. S nem véletlen, hogy a szent szöveg rögtön hozzáfűzi: „És téged dicsőítünk”, s nem is csak Jézus Krisztusra vonatkoztatja, hanem a Liturgia szellemének megfelelően szentháromsági doxológiává terjeszti ki: „kezdetnélküli Atyáddal, legszentebb, jóságos s elevenítő Lelkeddel együtt”.²⁸

Az Isten dicsőítéséhez az a Jézus Krisztus szolgálhatja az alapot, aki végbevitte húsvéti misztériumát: megtestesült, szenvedett, meghalt, feltámadt és újra él. A húsvéti misztérium centrális szemléletében tehát ezek az üdvösségünk szempontjából középponti események állnak. Ő maga pedig nem mást akar, mint ebbe belevonni az embert, hogy rajta és benne is megvalósuljon húsvéti misztériuma, amit Pál apostol így fogalmaz meg, egyházunk pedig minden keresztelekor felolvastat: „Akik Krisztus Jézusban megkeresztelkedtünk, az ő halálában keresztelkedtünk meg. A keresztségben ugyanis eltemetkeztünk vele együtt a halálba, hogy miként Krisztus az Atya dicsősége által feltámadt a halálból, úgy mi is az élet újdonságában járjunk. Mert ha halálának hasonlóságában egybenőtünk vele, úgy leszünk feltámadásában is.”²⁹ Ezt élték át az első keresztény közösségek, és tették három évszázadon át liturgikus ünneplésük középpontjává, amikor Krisztus feltámadásának középponti eseménye még nem bomlott szét az egyházi év liturgikus ünnepeire, az üdvtörténeti esemény megjelenítéseként. Elegendő volt számukra annyi, hogy Krisztus élt, szenvedett, meghalt, feltámadt és él, újra él! Ez adta keresztény és egyházi identitásukat. Így került be Szent Liturgia legszentebb helyére ennek frappáns megfogalmazása: közvetlenül az alapítási szavak után megemlékezünk mindarról, „ami érettünk történt: a keresztről, sírról, harmadnapi feltámadásról, mennybemenetelről, jobbkéz felől való ülésről, a második és dicsőséges eljövételről”.³⁰ S ezt teljesíti ki Krisztus húsvéti misztériumának lineáris szemlélete, amely az örökkévalóságból indul és az örökkévalóságba tart. Ugyanis Isten az ő örök mindentudásában és mindenhatóságában már a teremtés előtt, az idők kezdete előtt elhatározta az ember üdvözítését az ő egyszülött Fiának világba küldésével, hiszen „azt akarja, hogy minden ember üdvözüljön és eljusson az igazság ismeretére”.³¹ Ezért mentek végbe az üdvtörténeti események az Ószövetségben, melyek Krisztusra mutatnak előre, s ezért kö-

²⁸ *Liturgikon*, 125.

²⁹ Róm 6,3-5

³⁰ *Liturgikon*, 137.

³¹ 1Tim 2,4

vetkeztek be az újszövetségi üdvtörténeti tények, amelyeket ő maga vitt végbe. S az Üdvözítő mindezt „értünk, emberekért, és a mi üdvösségünkért” tette – amint a mindennapi Szent Liturgiában a Hitvallás megfogalmazásában imádkozzuk.³² Így jutunk vissza ismét a középpontba a szenvedés, halál, feltámadás tényéhez. De innen a másik irányba is kiterjed Isten üdvözítő szándéka, illetve Krisztus misztériuma, mert az ő üdvözítő tevékenysége az egyházon keresztül folytatódik, egészen addig, amíg az eszkatonban való végső beteljesedésig jut. Jézus Krisztus egyszer s mindenkorra végbevitte megváltói áldozatát, de ennek naponkénti megjelenítését az egyházára bízta, így a Szent Liturgiában – amely nem megismétli, hanem megjeleníti az ő áldozatát – ezt élheti át a hívő közösség.

Az Isten dicsőítéséhez az a Jézus Krisztus szolgáltatja az alapot, aki a mennyei liturgiát végzi. Igaz, hogy áldozata a világ történelmének eseménye. Jól meghatározott történelmi keretek középette ment végbe. Az akkori emberek között dicsőítette meg életével az Atyát, amint főpapi imájában megfogalmazta: „Én megdicsőítetek a földön: a feladatot, amelynek az elvégzését rám bízad, elvégeztem. Most te is dicsőíts meg, Atyám, magadnál: részesíts abban a dicsőségben, amelyben részem volt nálad, mielőtt a világ lett.”³³ Az Atya és az emberek iránti szeretetből fakadó végtelen engedelmességével a keresztáldozata lett a dicsőítésének csúcsa – amint az üdvtörténeti események csúcspontjához közeledve ő maga fogalmazta meg küldetését: „éppen ezért az óráért jöttem”³⁴ –, amely szintén a történelemben, az emberek szeme láttára ment végbe. Minthogy azonban Jézus Krisztus Isten és ember egyszerre, a hüposztatikus unió révén szent emberségét is magával vitte a mennyei dicsőségbe. Így az is igaz, hogy áldozata az isteni létmódban az örök jelen állapotába került. „Krisztus ugyanis nem kézzel épített szentélybe lépett, amely a valódinak csak előképe, hanem magába a mennybe, hogy most az Isten színe előtt közbenjárjon értünk”³⁵ – amint a Zsidókhoz írt levél megfogalmazza – és „mindörökké él, hogy közbenjárjon értünk”.³⁶ Tehát megdicsőült állapotában is folytatja azt a tevékenységét, mely földi küldetésének célja volt. S ez igazolja és támasztja alá, hogy egyetlen igazi főpap, egyetlen igazi áldozatbemutató, liturgia-végző, egyetlen igazi

³² Énekeskönyv, 79.

³³ Jn 17,4-5

³⁴ Jn 12,27

³⁵ Zsid 9,24

³⁶ Zsid 7,25

Liturgia van. Ez igaz még akkor is, ha naponta mintegy félmillió Liturgiát, szentmisét végeznek a keresztény világban. Mindez megjelenítése Jézus Krisztus egyetlen, egyszer s mindenkorra végbement áldozatának. Fontos tehát annak tudatosítása, hogy a papok nem „megismélik Krisztus áldozatát”, nem is „vér nélkül megújítják az oltáron a keresztén végbement véres áldozatot”, amint régebbi liturgikus könyvekben írták. Hiszen a megismétlésre sem lehetőség, sem szükség nincs. Hogyan is tehetné meg a pap, a püspök, vagy akár maga a római pápa, hogy Krisztus áldozatát megismételje?! Miért is lenne szükség a megismétlésére, ha Krisztus egyszer s mindenkorra – a Szentírás szavával efapax³⁷ – „örök megváltást szerzett”?!³⁸

A földi Liturgiát végzők a természeténél fogva a teljesség, a befejezettség és a teljesség jegyeit viselő mennyei Liturgiába kapcsolódnak be. Amikor azt földi körülmények között megjelenítik, az ő istendicsőítésük – szintén természeténél fogva – még csak a reménység hordozója, és eszkatologikus jelleggel rendelkezik. A kétféle Liturgia között azonban csupán a tökéletesség, nem pedig a lényeg szempontjából lehet különbség. Mindkét Liturgia Jézus Krisztus húsvéti misztériumának tartozéka. Mindkettőben Jézus Krisztus a középpont mint Főpap. Minthogy azonban a földi Liturgiát – és minden liturgikus cselekményt – mi, emberek, nem tudjuk olyan tökéletesen végezni, mint maga Krisztus a mennyeket a mennyei seregekkel és megdicsőültekkel együtt, mégis számolnunk kell a különbözőséggel. Ugyanakkor viszont egyrészt éreznünk kell annak felelősségét, hogy minél méltóbban végezzük a Liturgiát, hiszen a tulajdonképpeni végzője maga Jézus Krisztus, akihez mi csatlakozunk az oltárnál. Másrészt pedig érezhetjük annak méltóságát, hogy az örök Főpap maga mellé fogad az oltárhoz, emberi gyarlóságaink ellenére is. Ez a kettős szempont segíthet és segítsen abban, hogy istendicsőítésünk minél teljesebb legyen!

2/ Gyakorlati megvalósulás

Ismerős a megfogalmazás, hogy „a keleti egyház a liturgiájában él”, ami a mi görög katolikus egyházunkra is érvényes. Ez adja az identitását.³⁹ Ugyanis a tételesen megfogalmazott hit területén ugyanazt hiszi

³⁷ A szó négyszer van jelen az Újszövetségben, s minden esetben Krisztus örök érvényű áldozatára vonatkozik.

³⁸ Zsid 9,12

³⁹ Vö. TAFT, R., „Liturgy as Expression of Church Identity”, in *Folia Athanasiana* 1

és vallja, mint az egyetemes egyház, s csak a megélt hit terén lehet a különbözőség, de ott is csak a kifejezési módban. Vagyis a különbség a hit liturgiában való feloldásának terén jelentkezhet. Ez adja az egyetemes egyház sokszínűségét. És ez jelentkezik a rítusban,⁴⁰ amit a keleti egyház – és így a bizánci is – sokkal tágabban értelmez, mint a nyugati egyház, ahol a rítus csupán a rubrikális előírások rendszerét jelenti.

A bizánci egyház liturgiája alapvetően doxológikus, mind globálisan tekintve, mind csupán az eukharisztikus Liturgiára koncentrálnak. Minden szertartásunk Isten dicsőítésével kezdődik. Már a kezdő áldás is magába foglalja ezt. Igaz, legtöbbször monoteisztikus áldás-formula áll az istentisztelet elején, mint a liturgikus napot kezdő szertartásnak, az alkonyati istentiszteletnek a kezdetén is: „Áldott a mi Istenünk, öröktől fogva...”,⁴¹ de világos, hogy az Istenre való áldás-mondás az ő dicsőítését jelenti. A reggeli istentisztelet elején álló szentháromsági áldás pedig kifejezetten dicsőítő: „Dicsőség a szent, egyvalóságú, elevenítő és feloszthatatlan Háromságnak...”.⁴² A Szent Liturgia nyilvános kezdete szintén szentháromsági áldást foglal magába, eszkatologikus távlatot nyitva: „Áldott az Atya és Fiú és Szentléleknek országa...”,⁴³ és szintén dicsőítést jelent.

Hogy mennyire jellemző a szertartásainkra az istendicsőítés, azt a kezdő áldás után következő „szokásos kezdet” is igazolja. Miután a nép „Ámen”-jével megerősítette az Istenre való áldás-mondást, tüstént Isten dicsőítésével folytatja az imádságát: „Dicsőség neked, Istenünk, dicsőség neked!”⁴⁴ Ez tehát a hívő közösség első mondata, amivel megkezd a nyilvános istentiszteletet. Aztán pedig a kis doxológiában⁴⁵ há-

(1999) 29-45; IVANCSÓ, I., „La liturgia come espressione dell'identità”, in Congregazione per le Chiese Orientali, *L'identità delle Chiese Orientali Cattoliche. Attil dell'incontro di studio dei Vescovi e dei Superiori Maggiori delle Chiese Orientali Cattoliche d'Europa Nyíregyháza (Ungheria) 30 giugno – 6. luglio 1997*, Città del Vaticano 1999, 137-144; magyarul: „A liturgia mint az identitás kifejezője”, in *Athanasiana* 6 (1998) 31-40.

⁴⁰ Ehhez lásd FEDERICI, T., *Teologia liturgica Orientale I*, (Bibbia e liturgia 7), Roma 1978, 9-15; IVANCSÓ, *Görög katolikus szertartástan*, Nyíregyháza 2000, 9-11; valamint ID, „A liturgia mint az identitás kifejezője”, 33-35.

⁴¹ *Liturgikon*, 3.

⁴² *Liturgikon*, 56.

⁴³ *Liturgikon*, 110.

⁴⁴ *Énekeskönyv*, 15.

⁴⁵ A „kis doxológia” elnevezés nem téves; nem szabad összekeverni a reggeli istentisztelet végén lévő „Olvasott doxológiával”. Vö. IVANCSÓ, I., *Görög katolikus liturgikus kislexikon*, Nyíregyháza 1997, 14.

romszor is megismétli, immár szentháromsági formulával: „Dicsőség az Atyának és Fiúnak és Szentléleknek...”⁴⁶ Alapkonceptióként vagy tendenciaként értelmezendő tehát a szertartásokhoz a dicsőítés, amit ez az imádság-füzér felvázol minden istentisztelet elején. Ugyanis – mint a neve is mutatja – minden szertartás elején jelen van: szokásos kezdet. Nincs tehát olyan szertartásunk, amely ne ezzel kezdődne. S ez így van még akkor is, ha ma már nem minden esetben nyilvánvaló, mert például a reggeli istentisztelet bevezető részét elhagyjuk (még Nagyböjtben is), a Szent Liturgia kezdetén pedig egyedül a pap imádkozza csöndben. De elő van írva számára, ezzel kell kezdenie a Liturgiát!

De nem csak az istentiszteletek elején jelenik meg az istendicsőítés gondolata, hanem ugyanezzel fejeződnek is be a szertartásaink. Az elbocsátó imádság előtt a pap és a hívő közösség között folyó párbeszédből világosan kitűnik ez. A pap utolsó előtti mondata így hangzik: „Dicsőség neked, Krisztus Istenünk, a mi reménységünk, dicsőség neked!” Mire a nép teljes szentháromsági formulával válaszol: „Dicsőség az Atyának és Fiúnak és Szentléleknek...”⁴⁷ Így mintegy szellemi-lelki hidat építünk: ugyanazok a dicsőítő szavak, mondatok hangzanak el az istentisztelet elején, mint a végén. De a két hidfő pillére között sem távong szakadék. Elárasztja a szertartásokat az Isten dicsőítése.

Ennek különleges reprezentánsa lehet a reggeli istentisztelet.⁴⁸ Már láttuk, hogy legelső szava a kezdő áldásban: „Dicsőség”. Aztán a nép azonnal a betlehemi angyalok énekével⁴⁹ folytatja Isten dicsőítését: „Dicsőség a magasság Istennek...” A zsoltározás végén szokásos módon – mint még szó lesz róla – a kis doxológiát imádkozzuk, majd hozzáfűzzük: „Dicsőség néked, Isten!” S mindezt háromszor is megismételve tesszük. A liturgikus év jelentős részében, valamint az ünnepek és nagyobb szentek tiszteletére énekelt „Sokirgalmú ének” – amely a 134. és 135. zsoltár válogatott verseit tartalmazza – szintén ezzel a gondolattal kezdődik: „Dicsérjétek az Úr nevét...” A vasárnapi reggeli istentiszteletben a „Feltámadási magasztaló ének” utolsó előtti versszakának előversében ismét a kis doxológia első részével dicsőítjük Istent; és ugyanígy teszünk a „Felmeneti ének” utolsó előtti versszakában. Amikor evangéliumot is olvasunk a reggeli istentiszteletben – a feltámadás tiszte-

⁴⁶ *Énekeskönyv*, 16-17.

⁴⁷ *Énekeskönyv*, 23.

⁴⁸ A következő idézetek a görög katolikus hívek által használt könyvből valók: *Énekeskönyv*, 24-39.

⁴⁹ Vö. Lk 2,14

letére vasárnap, vagy pedig az ünnepeken és a nagy szentek tiszteletére a megfelelő evangéliumot –, ezt a csúcspontot jelentő eseményt is az istendicsőítés gondolata veszi körül. Az oltárt körülötméjéző pap ezt énekl: „Mert szent vagy te, mi Istenünk, s a szentekben nyugszol, és téged dicsőítünk, Atya és Fiú és Szentlélek, most és mindenkor és örökön-örökké”. Majd pedig így folytatja, mintegy felszólításként: „Minden lélek dicsérje az Urat!” S a nép ugyanezt megismétli. Az evangélium felolvasása előtt a hívő közösség ajkán zeng fel: „Dicsőség néked, Uram, dicsőség néked!” Az evangélium elhangzása után ugyanez ismétlődik meg. Vasárnapokon a pap által hangosan énekelt imádság megváltásunk központi eseményéről szintén a dicsőítés hangján szól: „Kereszted előtt leborulunk, Krisztus, és szent föltámadásodat énekeljük és dicsőítjük”. Miközben a hívek egyenként odajárulnak, hogy az Evangéliumos könyvre adott csókjukkal fejezzék ki hálájukat, köszönetüket és tiszteletüket a megváltást végbevívő Üdvözítőjük iránt, az „evangéliumcsókolási szti-hirák” első versszakának előverseként ismét a kis doxológia első fele hangzik fel. A reggeli istentisztelet állandó részét képező „kánonban” számtalanszor megjelenik az istendicsőítés; a nyolcadik órában a kátavászia előverse pedig nem más, mint felfokozott dicsőítés: „Dicsérjük, áldjuk, imádjuk az Urat, énekeljük az Urat, és magasztaljuk őt mindörökké!” A fényénekekben is mindig jelen van a kis doxológia. A „dicséreti szti-hirakat” – melyeknek már a neve is jelzi a témájukat – a dicséreti zsoltárok verseiből összeállított ének vezeti be: „Minden lélek dicsérje az Urat! Dicsérjétek az Urat a mennyekben! Dicsérjétek őt a magasságban! Téged illet, Isten, az ének. Dicsérjétek őt minden anyagai, dicsérjétek őt minden seregei! Téged illet, Isten, az ének.” Szinte tobzódik a doxológiában a hívők közössége ennek folyamán, s a következő énekek mindegyikének előverse – a megfelelő zsoltárversként – is ugyanúgy kezdődik: „Dicsérjétek”. A szti-hirak, mint ahogy a kánon versszakai is, bőségesen tartalmazzák az istendicsőítés gondolatát. Az utolsó, vasárnapokon állandó versszakként énekelt ének szintén ezzel a témával zárul: „Áldott vagy, Krisztus Istenünk, ki ezeket így akartad, dicsőség néked!” A szertartás fortissimóját végül a vasárnapi és ünnepnap „Nagy doxológia” jelenti. A papi fennhang így vezeti be: „Dicsőség neked, Isten, ki földéritetted nekünk a világosságot!” Aztán a hívekkel együtt énekl a témánk gondolatát többszörösen is magába foglaló himnusz: „Dicsőség a magasságban Istennek... Dicsérünk téged, áldunk téged, imádunk és dicsőítünk téged. Hálát adunk néked a te nagy dicsőségédért... Minden nap áldunk téged és dicsérjük nevedet örökké...

dicséretes és dicsőséges a te neved mindörökké...” Végül a reggeli istentisztelet elbocsátó imádsága is tartalmazza a már említett dicsőítő gondolatokat. – Ez az áttekintés önmagában is megnyugtató módon igazolja a bizánci egyház liturgiájának doxologikus jellegét.

Nem csak az egyes szertartások szövegeiben, hanem egész rendszerükben is felfedezhető az alapgondolatunk. A bizánci egyház a kezdeti időktől fogva meg akarja élni az ószövetségi zsolttáros tanítását: „Napjában hétszer mondom neked dicséretet, Uram”.⁵⁰ Sőt, úgy alakította a szertartási rendjét, hogy a nap huszonnégy órájában háromóránként követik egymást az istentiszteletek, s így összesen nyolc lett belőlük, amint már Nagy Szent Bazil tanúsítja.⁵¹ A kopt szerzetesek pedig – Johannes Cassianus szerint⁵² – este is, meg hajnalban is tizenkét-tizenkét zsolttárt mondtak, és ugyanennyi imádságot végeztek, leborulással.⁵³ Világos tehát, hogy a teljes nap megszenteléséről, imádsággal, istendicsőítéssel való kitöltéséről van szó. A szándék ma is világos. A nap nappali felének négy imaórájában három-három zsolttár szerepel, hogy jelképesen minden órára jusson egy-egy.

A zsolttározás végén mindig megjelenik az Isten dicsőítése. Az ősiséget és az ószövetségi gyakorlatból való átvételt tükrözi, hogy háromszoros „Alleluját” imádkoztat előbb az egyházunk, ami önmagában is ezt jelenti: „Dicsérjétek az Urat!” Aztán, hogy mindenki számára érthető legyen, a nép nyelvén is megismételteti: „Dicsőség néked, Isten!” S annak kifejezésére, hogy mindezt már az Újszövetség idején végezzük, háromszorosan megismételteti, a Szentháromság tiszteletére.

Arról szinte lehetetlen számot adni, hogy egyházunk liturgikus szövegeiben hányszor és hányféle módon jelenik meg az istendicsőítés gondolata. Elég csak belepillantani az énekeskönyvünkbe, hogy találkozzunk vele. Nincs is olyan lapja, amelyiken valamilyen formában ne lenne jelen. Az alapot legtöbbször Krisztus húsvéti misztériuma szolgáltatja hozzá. Egy szép és frappáns példa a reggeli istentiszteletből: „Énekeljük, Krisztus, a te üdvözítő kinszenvedésedet, és a te feltámadásodat dicsőítjük”.⁵⁴ Ennek eredménye a megváltottságunk; s ezért fejeződnek

⁵⁰ Zsolt 118,164

⁵¹ NAGY SZENT BAZIL, *Bővebben kifejtett szabályok* 37, in Orosz, L. (kiad.), *Életszabályok* I, Nyíregyháza 1991, 131-136.

⁵² JOHANNES CASSIANUS, *De institutis coenobiorum* II,4, Budapest 1980, 15.

⁵³ Vö. BUX, N., *La liturgia degli Orientali*, (Quaderni di o odigos 1), Bari 1996, 160-161.

⁵⁴ Dicséreti sztyhira, 1. hang, in *Énekeskönyv*, 129.

be a sztíhírak a leggyakrabban a következő kifejezéssel: „Urunk, dicsőség néked!”

Az eukharisztikus Liturgiát külön kategóriába kell sorolni. Egyrészt ugyanis nem tartozik a napi istentiszteletek körébe, mert nem csak imádság történik benne, hanem Krisztus áldozatának megjelenítése, s így kiválóságával felülmúlja az egyház összes többi szertartását. Másrészt pedig ez a legteljesebb istendicsőítés, amit Jézus Krisztus, az örök Főpap mutat be a mennyei Atyának, s amihez mi, emberek, csatlakozunk, megjelenítve az üdvözítő eseményeket, melyek magukba ölelik a teljes húsvéti misztériumot.

Két dolgot feltétlenül tudatosítani kell ezzel kapcsolatban. Az egyik az, hogy már maga az elnevezés tartalmazza a dicsőítés fogalmát. A Liturgia legelső elnevezését, a „kenyértörést”⁵⁵ hamar felváltotta az „eukharisztia”. S ez nem csupán az egyszerű „hálaadást” foglalja magába, ahogyan azzal a hétköznapi szóhasználatban találkozni lehet. Sokkal mélyebb a tartalma, és őszöveltségi párhuzammal rendelkezik. A zsidó nép szóhasználatában ismeretlen volt az egyszerű „köszönet”, vagy „köszönöm”. Amikor az Úr csodás tetteiről emlékeztek meg, nem egyszerűen „megköszönték” a Fölségesnek, hanem – a „zikkaron” fogalmával – „hálát adtak” értük, „hálás köszönetet” mondtak. És ezt dicsőítő formában tették. Nos, az egyház ezt az örökséget vitte tovább az „eukharisztia” fogalmával, amely szintén nem egyszerűen „köszönetet”, nem is csak „hálaadást”, hanem „dicsőítő hálaadást” jelent. Ez áll tehát a mi Szent Liturgiánk középpontjában is. – A másik megjegyzendő tény pedig az, hogy bár a Liturgia egyes részeit a magyarázók Jézus Krisztus életének, üdvözítő tevékenységének megfelelő eseményeihez applikálták – aminek máig is egyik legjelentősebb alkotása Nikolaosz Kabaszilasz műve⁵⁶ –, a lényege mégiscsak az áldozat, illetve annak megjelenítése. Amikor a Szent Liturgia ehhez a csúcsponthoz közeledik, a pap imádsága dicsőítő formában foglalja össze a Krisztus húsvéti misztériumában megjelenő üdvözítő tevékenységet, amely egészen addig tart – a Liturgia szavaival –, „amíg a mennyekbe föl nem vittél és jövendő országodat nem ajándékoztad nekünk”. Az Aranyszájú-liturgiában a pap így kezdi az imádságot: „Méltó és igazságos téged magasztalni, téged áldani, téged dicsőíteni, neked hálát adni, téged imádni”.⁵⁷ A Bazil-liturgia szövege pedig még

⁵⁵ Vö. ApCel 2,42

⁵⁶ OROSZ, L., *Nikolaosz Kabaszilasz Liturgia-magyarázata*, (Szent Atanáz Gör. Kat. Hittudományi Főiskola 2), Nyíregyháza 1996.

⁵⁷ *Liturgikon*, 132.

részletesebb: „Uralkodó Urunk, Isten, mindenható, imádott Atya, valóban méltó és igazságos s a te szentséged fölségéhez illő téged, egyedül igaz Istent dicsérni, énekelni, áldani, neked hálát adni, téged dicsőíteni és töredelmes szívvel s alázatos lélekkel ezen okos szolgálatunkat néked felajánlani”.⁵⁸ Az anafóranak ez a bevezető imádsága mindkét esetben az angyalok dicsőítő énekével zárul: „teljes az ég és a föld a te dicsőségeddel”,⁵⁹ kozmikus terjesztve ki az istendicsőítést.

Isten dicsőítését fejezi ki a szakrális tér is, elsősorban a templom. Az ősi orosz krónikából ismerős az a részlet: a kijevi Rusz követek arról számoltak be, hogy amikor a Hagia Szophia Liturgiáján vettek részt, már „azt sem tudták, hogy a földön vannak-e még, vagy már a mennyben”. S valóban, az igazi bizánci stílusban készített templom, kupolájában a Pantokratórral, ikonosztázióján a trónoló Krisztus köré összegyülekező megdicsőült, dicsőséges egyház tagjaival, istendicsőítésre buzdítja az embert.

Ugyancsak doxológikus jellegű a liturgikus cselekmények színpompája. A bizánci egyház – híveinek, a keleti embereknek a mentalitásához alkalmazkodva – soha nem törekedett a szimplifikációra; sőt, éppen ellenkezőleg, a szép Istennek – akinek erről az ontológiai tulajdonságáról ma oly keveset mernek beszélni – a szép, méltóságteljes szertartással adta és adja meg a dicsőítést.

A liturgikus ruhák – a maguk gazdagságában és pompázatoságában – úgy alakultak ki a bizánci egyházban, hogy egyrészt az egyház méltóságát, másrészt pedig az isteni szférát jelenítsék meg vizuálisan, ugyanakkor az Isten dicsőségét is tükrözzék. Jusztinosz, „a filozófus és vértanú” – amint később elnevezték – még csak eszmeileg védekezhett apológiáiban⁶⁰ a kereszténységet ért vádak ellen, s csak írásban tudhatta bizonyítani, hogy a keresztények tanítása, amit életükkel is igazolnak, felveheti a versenyt minden más tanítással és eszmerendszerrel, sőt, magasabbrendű azok bármelyikénél. A keresztényüldözések beszüntetése után pedig az egyház már gondot fordíthatott arra, hogy ezt a liturgiában is kifejezésre juttassa. A püspök éppen olyan ruhába öltözött, mint a bizánci császár, hogy ezáltal nyilvánvalóvá váljon: amint a császár a világi uralkodó, a birodalom politikai vezetője, úgy a püspök az egyház szellemi-lelki vezetője. Mindezek mellett azonban itt is érvényes a kon-

⁵⁸ *Liturgikon*, 238.

⁵⁹ *Liturgikon*, 133; 239.

⁶⁰ Ehhez lásd Jusztinosz Apológiáit, in Vanyó, L. (szerk.), *A II. század görög apológiái*, (Ökeresztény Írók 8), 64-132.

cepció: a végtelenül szép Istent szép liturgikus ruhákban kell dicsőíteni, mert ez méltó hozzá.

3. Az ember megszentelése

A liturgia – ismét globális értelemben véve – kettős mozgást valósít meg: az ember részéről felszáll Isten felé a dicsőítés, s erre válaszként leszáll az emberre Isten kegyelme, megszentelésként. Természetesen azonban nem lehet arról sem megfeledkezni, hogy mindig Isten a kezdeményező, aki végtelen szeretetéből ingyenesen adja a kegyelmét. Mivel azonban érvényes az alapelv: „gratia supponit naturam”, fontos a liturgia, amely lehetőséget teremt a kegyelem befogadására. Az ember megszentelődése minden liturgikus cselekmény révén, s különösképpen a szentségek révén valósul meg. Mindenekelőtt azonban fontos hozzá az alap: Jézus Krisztus megtestesülése.

1/ Az ember megszentelésének alapja

„Nincs más utatok az Atyához, csak énáltalam” – mondta Jézus, és őrizte meg számunkra az evangélium.⁶¹ S valóban, Jézus Krisztus az embert a végső céljába vezető út. Amint már szó volt róla, az ő megtestesülése adja ehhez az alapot, „ki öröktől fogva született az Atyától anya nélkül, éspedig változatlanul, vegyülés nélkül és osztatlanul, mindkét lénynek sajátosságait épségben megtartva”.⁶² Az ő szent embersége – amely istenségével az ő egyetlen személyében egyesült – adja tehát az Istennel való kapcsolatunkat.

2/ A szentségek révén

A bizánci egyház nem orvossággként fogja fel a szentségeket, amelyekkel a megsérült emberi természetünket kell gyógyítanunk. Sokkal inkább azt a felfogást igyekszik elmélyíteni, hogy az istengyermeki élet megélését segítik elő a szentségek. Egyházunkra ugyanis inkább az a felfogás jellemző, mely szerint az istenképiségünk a bűnbeeséssel nem roncsolódott össze, csupán elhomályosodott, vagy – a keleti atyák kedves kifejezésével élve – álarc, „proszópon” fedte el. Minden egyes szent-

⁶¹ Jn 14,6

⁶² Nagy dogmatikon, 3. hang, in *Énekeskönyv*, 149.

ség pedig – a neki megfelelő életállapotunkban fejtve ki hatását – éppen abban segít, hogy „a vétek által elhomályosult isteni képünket megújítsa”.⁶³ S valójában egy életre szóló feladatot kaptunk azzal, amit a Szentírás így fogalmaz meg: Isten „a saját képére és hasonlatosságára”⁶⁴ teremtett bennünket. Az tehát az ember feladata, hogy az adottságként kapott „képen” dolgozzon, hogy egyre jobban megvalósítsa a „hasonlóságot”, amely állandóan megvalósítandó feladat.⁶⁵ Így egyre inkább hasonlónak válik az Isten által róla elgondolt képhez, a „prototüposzhoz”. Nos, ebben különösképpen segítenek a szentségek.

Nikolaosz Kabaszilas szentségtani műve „A Krisztusban való élet” címet viseli.⁶⁶ S ez világosan tükrözi a bizánci egyház szentségtanának – és ezzel együtt lelki életének – felfogását. Ugyanis Keleten a „vita in Christo” prevalenciája jut érvényre az „imitatio Christi” fogalmával szemben. Természetesen nem egymást kizáró fogalmak ezek, hanem egymást kölcsönösen kiegészítők, ugyanis az utánzás inkább erkölcsi, míg a benne való élet inkább ontológiai jellegű. Maga Kabaszilas is így fogalmaz műve végén: „Utánozni Krisztust, öszerinte élni annyit jelent, mint Krisztusban élni. Ez pedig a szabad akarat műve, ha az ember aláveti magát Isten akaratának.”⁶⁷

A szentségek tehát – ebben a felfogásban – a Krisztusban való életbe vezetnek be (az iniciációs szentségek: a keresztség, a bérmálás és az Eukharisztia), illetve azt táplálják (a többi szentség). S ezek együttese vezet a theószisz, az átistenülés felé, ami az emberi élet végső célja.

Minden megkeresztelt és megbérmált személy a Szentlélek pecsétje révén „fölkentté” lesz, s ezáltal Krisztusba integrálódik, „az isteni természet” részese lesz,⁶⁸ Isten „szentségének részese”.⁶⁹ A részesedés révén tehát szentté válik. Szent Pál apostol ezért nevezi a keresztényeket több levelében is szenteknek. De a Szent Liturgia szövege is nagyon világos ezzel kapcsolatban. A szentáldozás előkészületeként a pap ezt énekli: „Szentség a szenteknek”.⁷⁰ A hívek közössége pedig, szinte meg-

⁶³ Nagy dogmatikon, 4. hang, in *Énekeskönyv*, 163.

⁶⁴ Ter 1,26-27

⁶⁵ Ehhez lásd bővebben: ŠPIDLÍK, T., *La spiritualità dell'Oriente Cristiano. Manuale sistematico*, (Orientalia Christiana), Roma 1985, 47-54; ID, *A Szentlélek útjain*, Nyíregyháza 1996, 17-21.

⁶⁶ NICOLAS CABASILAS, *La vita in Cristo*, (a cura di U. Neri), Torino 1971.

⁶⁷ *Ibid.*, 395.

⁶⁸ Vö. 2Pét 1,4

⁶⁹ Zsid 12,10

⁷⁰ *Liturgikon*, 149.

döbbenve a félelmetes követelménytől, hogy csak a szentek részesedhetnek az Eukharisziában, kinyilvánítja a maga méltatlanságát,⁷¹ megvallva, hogy „Egy a szent, egy az Úr, Jézus Krisztus”.⁷² S valóban, Krisztus az egyetlen, a tulajdonképpeni „szent”, aki természetes szerint szent. Az egyház tagjai pedig csak az ő szentségéből való részesedés – a metexisz révén – válnak szentekké. Krisztus akarata éppen ez: úgy szerette az egyházat, hogy tisztára mosva megszentelje, szentté tegye.⁷³ Kabaszilasz pedig megmagyarázza, hogy „a »szenteken« itt nem csupán az erényben tökéleteseket érti, hanem azokat is, akik erre a tökéletességre törekednek, csak még épp nem érték el... Szenteknek nevezhetők ők a szentség vétele és az Úr testében és vérében való részesülés miatt.”⁷⁴

3/ A liturgia által

A keresztyén ember imádsága, a keresztyén közösség liturgikus imádsága, dicsőítésként az Atyához szól, a Fiú által a Szentlélekben – amint a keleti atyák megfogalmazzák. S ennek a vázlatnak megfelelően a megszentelés az Atyától érkezik, a Fiú által a Szentlélekben.⁷⁵

Az imént vázolt felfogás alapján elmondható, hogy az ember megszentelődése, illetve megszentelése elsősorban a szentségek révén történik, melyek Krisztusban integrálják az embert. Minthogy azonban minden szentségnek van liturgiája, szertartása is, melyet Krisztus az egyházára bízott, a liturgiára is kiterjeszhető a megszentelő tevékenység. S nem is csak a szentségeket környező szertartásra, hanem az egyház minden hivatalos istentiszteletére is. Ugyanakkor fontos az a szempont, melyet a nyugati egyházban is újra felfedeznek, hogy a szentségek „kiszolgáltatása” ünneplés, és így nem csupán a „felvevő” részesedik a megszentelő kegyelemben, hanem – természetesen másféle – kegyelmi hatás árad az ünneplő közösség tagjaira is.

A Szent Liturgiában konkrétan is elhangzik, amikor a pap a Bárányt négy részre töri: „ki a benne részesülőket megszenteli”.⁷⁶ Ez a szentségi részesedést készíti elő. A többi szertartásban pedig – különösen a sztíhirák végén – számtalanszor felhangzik a kérés: „üdvözíts min-

⁷¹ Vö. EVDOKIMOV, *op. cit.*, 76-77.

⁷² *Énekeskönyv*, 86.

⁷³ Vö. Ef 5,25-27

⁷⁴ OROSZ, *op. cit.*, 94.

⁷⁵ Vö. ŠPIDLÍK, *La spiritualità dell'Oriente Cristiano*, 263-264.

⁷⁶ *Liturgikon*, 150.

ket”, vagy „üdvözítsd a mi lelkünket”. A „filantróposz”, az emberszerető Isten biztosan nem hagyja figyelmen kívül a hívő nép könyörgését, annál is inkább, mert – mint már fentebb láttuk – maga az örök Főpap van jelen minden nyilvános istentiszteletünk fő végzőjeként. Nem hagyja figyelmen kívül a szertartások jellegzetes könyörgést sem, amit bizánci egyházunkban nem csak egyszeresen, hanem háromszorosan, tizenkét-szeresen, negyvenszeresen, sőt százszorosan is elmondunk: „Uram, irgalmazz!” Amint a szentségekben megszentelő, úgy az istentiszteletekben segítő kegyelmet ad.

A szentáldozás után ezért énekelheti a hívő közösség a beteljesedés biztos tudatában a „Teljenek be ajkaink” hálaadó himnuszban: „mert ez üdvözített minket”.⁷⁷ Múlt időben szól a szöveg, és ez nem nyelvtani hiba, hanem tudatos megfogalmazás. Ugyanis arról van itt szó, hogy Jézus Krisztus húsvéti misztériumának megvalósulása révén már ténylegesen végbement az üdvözítésünk, meg vagyunk váltva, ami érvényesül is rajtunk, ha el nem utasítjuk. A liturgia pedig abban segít, hogy ezt a megváltottságot át tudjuk élni, állandóan aktualizálni tudjuk. Mi, keresztények, ezért tudjuk boldogan és felszabadultan dicsőíteni Istent, a mi emberszerető Urunkat.

4. Összefoglalás – exkurzus

Összefoglalásként legyen szabad teljes terjedelmében idéznem azt az írást, amit a *Görög Katolikus Szemle* számára készítettem 2000 Húsvétja után „A liturgia Istent dicsőítése” címmel, amelyet azonban végül az újság nem közölt.

„Rögtön az elején le kívánom szögezni, hogy a liturgia itt nem a Szent Liturgiát jelenti (ezt egyébként jelzi a kisbetűs írásmód is), hanem azt a *leitón ergón*-t, amit az egyház a Krisztus-főhöz társulva közösségekben küld a mennyei Atya felé. Tehát minden istentiszteletet bele lehet foglalni, amit az egyház nyilvánosan végez.

A liturgikus év folyamán történő ünneplésünk során túl vagyunk a nagybőjt egyedülállóan szép, emelkedett, emberi erőnk is próbára tevő szertartásain. Megünnepeltük a Húsvét évi ünnepét is a maga szertartási különlegességeivel, bár még jócskán folytatódik, hogy egyre mélyüljön bennünk a hatása. Két gondolattól azonban nem tudok szabadulni, mert valójában a nagybőjti-húsvéti idő után is állandóan napirenden

⁷⁷ *Énekeskönyv*, 87.

vannak.

1. *Szabad-e az istendicsőítést megrövidítenünk?* Őseink még nem félték a hosszú szertartásoktól. Elegendő csak Eteria útinaplójára⁷⁸ gondolni (magyarul is olvasható), hogy túlzás nélkül állíthassuk: a 380-as években a hívek szó szerint éjjel-nappal a templomban tudtak lenni, részt venni a szinte egymásba érő istentiszteleteken. A diakónus szólította fel őket, hogy menjenek haza egy-két órát pihenni, mert utána a megadott helyen folytatódik az ünneplés. Igaz, akkor még nem létezett a sokkal inkább butító, mint értékes televízió, a diszkó, a mai világunkat elárasztó szórakozási lehetőségek. De az is igaz, hogy akkor is meg kellett keresni a betevőt (lehet, hogy kezdetlegesebb és nehezebb körülmények között, mint most), akkor is kellett mosogatni, gyermeket nevelni... Az akkori és a későbbi emberek – úgy látszik – még jobban fel tudták fogni, hogy a liturgia elsősorban *Isten dicsőítése*, hogy aztán abból fakadjon az *ember megszentelődése*. Szabad-e tehát azt megrövidítenünk, hogy aztán ennek következtében kevesebb megszentelődést kapjunk? Távol legyen azonban, hogy csupán ilyen »üzleti adok-kapok«-ról legyen szó! Minden liturgikus cselekménynek maga Jézus Krisztus a fő végzője, az ember, az egyház pedig társul hozzá. Szabad akkor azt csorbítani? Igaz, az ember, az egyház hozta létre a szertartásokat, így meg is változtathatja. De feltétlenül a csökkentés felé kell tendálni? Ki az, aki (a nagyon tudatosan rövidre szabott) televíziós sorozat egy-egy részét a felénél otthagya, mert hosszúnak tartja? Ki az, aki a meccsnek csak az első félidejét nézi meg, mert hosszú? Ki az, aki a diszkóból egy félóra után hazamegy, mert nincs tovább ideje? Csak az istendicsőítéssel szabad így bánni? A gyakorlati szempontok mellett az elvi is elgondolkodtató: felelős egyházi vezetőségünk is csak arra a papra figyel oda, aki meghosszabbítja, vagy teljesebben végzi a szertartást, semmint arra, aki megrövidíti...

2. *Szabad-e csorbítanunk a hívek imádságát?* Vagyis szabad-e elvonnunk a lehetőséget azoktól, akik a teljes, csorbítatlan szertartásokat kívánják végigimádkozni? Hála Istennek, sokan szeretnek imádkozni. Sokan végigimádkozzák naponta a teljes rózsafüzért, ami ugyanannyi időt vesz igénybe, mint a kihagyás nélkül végzett Előszenteltek liturgiája. Órákat imádkoznak a különböző ájtatossági és egyéb imafüzetekből. Csak a teljes zsoltárral imádkozott, recitálás nélküli részekkel végzett

⁷⁸ IVANCSÓ, I., *Eteria útinaplója*, (Szent Atanáz Gör. Kat. Hittudományi Főiskola 1), Nyíregyháza 1996.

alkonyati istentisztelettől féltük őket? A Parakliszunkat kívülről énekelik a hívek (s micsoda nagy érték!), és nem tetszik nekik, ha kihagyásokkal végezzük. Látszik, hogy nem bennük van a baj. Szegények talán még meg is szólják magukban a papot vagy a kántort. Mert ők szeretnek és szeretnének imádkozni, csak hát a pap vagy a kántor siet. A töredékében elvégzett egyedülálló bűnbánati szertartásunkkal, a Krétai-kánonnal elvehetjük-e a hívektől a lehetőséget, hogy az évben ezen egy alkalommal igazán el tudjanak mélyülni a bűnbánatban a szent szövegek révén? Vajon hány templomunkban végezték el a nagyböjt ötödik szombatján az Istenszülőt köszöntő Akathisztoszt? Hosszú? Nincs rá idő? Csak a szeretetlángra van? Szabad-e megfosztanunk a híveket attól a csodálatos lelki élménytől, hogy a nagyszombati Bazil-liturgiával végzett alkonyati istentiszteletben átéljék a tizenöt öszövetségi olvasmányban előtárt mindazon tüpológiát, ami Krisztusra vonatkozik? Nem éppen fel kell rá hívni a figyelmet, s úgy nevelni híveinket?

A két kérdésnek éveken át magamban történő boncolgatása valamiféle megoldási javaslatra késztet. S ez nem más, mint elsősorban önmagunk, aztán híveink *liturgikus nevelése*. Ugyanis meggyőződésem, hogy Isten dicsőítését nem szabad megcsorbítanunk, mint ahogy nem szabad elvennünk a hívektől sem azt a lehetőséget, hogy legalább az a részük, amelyik tud, a teljes szertartásokon vehessen részt. Mind a kettőről kell mernie beszélni a papnak! Papi életem és gyakorlatom igazolja, hogy a teljesen elvégzett szertartásokról (a *Szertartási Utasítás* egyébként mindenkire kötelező előírásait betartva – a kathizmak kivételével) a hívek nem hogy fogytak volna, hanem számuk, ha nem is nagy mértékben, gyarapodott. Meg lehet magyarázni már a hittanórán, az ifjúsági összejövetelen, a hirdetésben, de nem bűn belefoglalni a prédikációba sem, le lehet írni a hirdetésben, az egyházközségi értesítőben, hogy például a nagyon hosszú Krétai-kánont fogjuk végezni. Aki tud, jöjjön el az Előszenteltekkel együtt négy órás szertartás teljes egészére! Aki csak egy fél órát tud részt venni rajta, az is jöjjön el, utána menjen el bátran! Aki csak az utolsó félórára tud megérkezni, miután a gyermekeket lefektette, az is jöjjön! És senki ne szólja meg a másikat, hogy miért jött később, vagy miért ment el hamarabb! A közösség – a Krisztus-főpap, a megdicsőült szentek és igazak, pap, a hívek – úgyis teljes egészében elvégzi érték, s minden biztonnal lélekben velük is, a teljes szertartást. Vagy kényelmesebb a papnak arra hivatkozni, hogy a híveknek úgyis hosszú lenne, ezért megrövidítjük? Ilyen mentalitásnál hol marad az Isten dicsőítése, hol marad az ember megszentelődése?

Mindezeket leírva és áttekintve, kemény szavaknak tűnnek. De vállalom. Nem íróasztal melletti teologizálás, hanem papi tapasztalat gyümölcse. S amit lehet, hogy az elejére kellett volna írnom, ide teszem, hogy hangsúlyosabb legyen: Írásom nem személy ellen irányul, személy szerint senkit meg nem akartam bántani. Azt viszont szívesen venném, ha nem maradna visszhang nélkül. Örülnék, ha hozzászólások következ-
nének, ha egy fórumot tudnánk nyitni a témának.”

SESZTÁK ISTVÁN

NÉGY ÉVTIZED TÁVLATÁBÓL – VISSZATEKINTÉS A II. VATIKÁNI ZSINATRA

TARTALOM: 1. Az újdonság kovászai; 2. A Zsinat mint érés; 3. A zsinat és az egyház belső tudata (lelkiismerete); 4. A zsinat mint ajándék, célja; 5. A II. Vatikáni Zsinat aktuális jelentése; 6. A Zsinat örök, állandó jelentése, üzenete; Befejezés

A 2000. jubileumi év küszöbén II. János Pál pápa, *Tertio Millennio Adveniente* (A harmadik évezred közeledtével) kezdetű apostoli levelében, a keresztény ember tanúságtételéről beszélve, különös lelkiismeretvizsgálatra hív mindannyiunkat: „A lelkiismeretvizsgálatnak ki kell terjednie arra a kérdésre is, hogy *befogadtuk-e a Zsinatot*, a Szentlélek nagy ajándékát a második évezred végén? Vajon mennyire vált Isten Igéje a teológia lelkévé és a keresztény lét éltető elvévé, ahogy ezt a *Dei Verbum* kívánta? Úgy éljük-e a liturgiát, mint az egyházi élet „forrását és csúcát”, amint azt a *Sacrosantum Concilium* tanítja? Az egyetemes egyházban és a helyi egyházakban erősödik-e a *Lumen Gentiumban* megfogalmazott *communio-egyház*tan, mely teret ad a karizmáknak, a szolgálatoknak, Isten népe változatos részvételének, anélkül, hogy demokratizmusnak vagy szociologizmusnak engedne, melyek távol állnak az egyház katolikus szemléletétől és a II. Vatikáni Zsinat igazi szellemétől? Vizsgálat tárgyává kell tenni az egyház és a világ kapcsolatának stílusát is. A nyitott párbeszéd, az igazság melletti szívélyes és tiszteletteljes, ugyanakkor gondosan diszkrét és bátor tanúságtétel – a *Gaudium et Spes* és más dokumentumokban megfogalmazott – zsinati szabályai változatlanul érvényesek és további cselekedésre készítene¹.”

A Szentatya szavai, melyek nem pusztán egyszerű visszaemlékezésékként és a zsinati „eszmék felszínén tartásaként” fogalmazódtak meg, valódi lelkiismeret-vizsgálatot jelentenek minden teológus, pap, de ugyanakkor minden keresztény hívő számára is, akik a harmadik évezred

¹ TMA 36.

küszöbén, a zsinatnak köszönhetően megváltozott szellemi-lelki-teológiai atmoszférában élük meg hitüket és Isten-kapcsolatukat, mégpedig az egyház oly „titokzatos” kötelékében.

1959. január 25-én a Szent Pál bazilikában tartott istentisztelet után XXIII. János pápa a bíborosoknak bejelentette egy római egyházmegyei szinódus és egy „egyetemes zsinat” összehívását. A „jó pápa” már a kezdetektől arra törekedett, hogy ez a zsinat elsősorban a megerősítést, a tisztázást, a megújulást keresse, s ne valamilyen tévtanítás elutasításaként és korrekciójaként vonuljon be az egyház történelmébe. A pápa szándéka, összhangban az eddig tapasztalt krízisek valósága láttán, hogy az egyházat belsőleg tegye képessé arra, hogy magába nézzen és megújuljon, amint azt az előkészítő bizottság (*Comissio antepreparatoria*) egyik ülésén maga meg is fogalmazta: „az egyháznak törekednie kell arra, hogy hűen a szent alapelvekhez, amelyre támaszkodik és a megváltoztathatatlan tanításhoz, amelyeket az isteni Alapító rábízott..., életét és egységét bátor tettekkel ismét erősítse meg, tekintettel a modern idők számos sajátosságára és kihívására”. Már itt megfogalmazódik a Szentatya azon törekvése, amely az egyház nyelvezetébe egyszerűen csak az „aggiornamento” (számvetés a kor problémáival és válasz adás rá) kifejezéssel vonult be.

Hosszú és fáradtságos előkészület után, a Szentatya 1961. december 25-én, a „Humanae salutis” kezdetű konstitúcióval a Zsinatot formálisan is összehívta. Az egyháztörténelem 21. (a szám vitatott lehet) egyetemes zsinata 1962. október 11. és 1965. december 8. között, 4 őszi ülészakon keresztül tartott, melynek keretében 16 dokumentumot, köztük 4 konstitúciót, 9 dokumentumot, dekrétumot és 3 nyilatkozatot fogalmaztak meg és fogadtak el.

A II. Vatikáni Zsinat belehelyezkedik az egyháztörténelem zsinatainak hagyományába, kezdve az I. Niceai Zsinattól, de emellett tagadhatatlan, hogy magába foglal bizonyos újdonságot is. Mindenekelőtt azt, hogy az első olyan zsinat mely nem elutasít, hanem jóváhagy. Azonban ma már a történészek szerint vitathatatlan, hogy a zsinat összehívásában nagy szerepet játszottak azok a kívülről érkező, politikai, társadalmi, antropológiai változások, amelyek halaszthatatlan választ vártak az egyház egészének részéről. A kulturális, társadalmi, politikai változásokat előidéző tényezők igen különböző természetűek és jelentőségűek voltak. A legfontosabbak, amelyek a zsinat előtti évtizedeket befolyásolták: a harmadik világ „létrejött”, a szekularizáció, mely egyben a keresztény éra végét is jelentette, a vallás modern, mondhatnák filozófiai

kritikája, az ateizmus és a vallásos érdektelenség (indeferentizmus) elterjedése. Ezek velejárájaként a gyors ipari fejlődés, városiasodás, és a tömegtájékoztató, mely az élet minden területén nagy befolyással rendelkezett.

A kérdés tehát röviden így fogalmazható meg: hogyan élhető és közvetíthető Krisztus örömhíre ebben a megváltozott, szinte minden területen kicserélődött világban? Hogyan működjön és tanúskodjon ebben a környezetben Krisztus egyháza? Az igazat megvallva, a zsinatot megelőző két évtized sem telt el tanítóhivatali megnyilatkozásoktól mentesen. XII. Piusz pápaságának pozitívumai között felsorolhatjuk enciklikáit: *Mystici corporis* (1943. június 29.), mely egy jogi ekkleziológia inkább teológiaivá való átalakulását jelentette, aláhúzva az egyház szentségi valóságát, *Divino afflante Spiritu* (1943. szeptember 30.), mely lassan megnyitotta a bibliai egzegézis történelem-kritikai útját a katolikus egyházban is. *Moderator Dei* (1947. szeptember 20), ami egy megújult pasztorális szemlélet csiráját is tartalmazta. Emellett azonban ott találjuk a római centralizmus szilárd valóságát, minden elzárkózást a világ elől, az ökumenikus párbeszéd hiányát stb.

1. Az újdonság kovászai

Mindenekelőtt a negyvenes-hatvanas évek között már megfigyelhetők azok a konkrét, akár teológiai is nevezhető elmozdulások, melyek nagyban előkészítették a zsinat szellemiségét, ezek között mindenekelőtt meg kell említenünk a francia katolicizmust, közöttük is néhány olyan teológust, akik szervesen vették ki részüket a konkrét zsinati munkában is, pl. *Henri Bouillard, Jean Danielou, Henri de Lubac, Vedast Fesserd* (mind szoros kapcsolatban *Maurice Blondellel*): őket elsősorban az a teológiai megújulás (nevük is ezt jelenti: *Nouvelle Theologie*) vágya kötött össze, ami egyrésztől felül akart emelkedni a skolasztikus gondolkodáson, másrészt közelíteni kívánt a modern világhoz, annak kultúrájához és a tudományokhoz.

Új modernizmus veszélye? A római vészjeleket a *Humani generis* enciklika fogalmazta meg (1950. augusztus 12.), mely megerősítette a dogmák változhatatlanságát, a Szentírás tévedhetetlenségét, a pápai főség, s annak fontosságát, a teológia oktatásában a skolasztika érvényességét stb. Ennek következményeképpen jó néhány neves teológusnak kellett katedrájától megválnia: *Chenu, Congar, de Lubac, Danielou*.

A megújulni vágyók szándéka nem a modern társadalmak felté-

tel nélküli kiszolgálása volt, hanem sokkal inkább a keresztény igazságok újragondolása és újraértelmezése, az az igény, ami a Zsinat folyamán sok esetben meg is valósult. Mindez széleskörű ismeretekkel, a bibliai, patrisztikus, középkori források helyes ismeretével, s azok alkalmazásával, a *Sensus Ecclesiae* helyes megértésével meg is valósítható, ahogy azt pl. *de Lubac* meditációi is mutatják. Hasonló úton haladt *Danielou* is, aki a távlatokban még szélesebb kapukat zörgetve, a nem-keresztény egyházakkal való konkrét párbeszédig, találkozásig jutott el.

Hasonlóan néhány római teológus és egzegéta (*Lyonnet*, *Zerwick*) is ebben az irányban haladt. Ugyanígy a német nyelvterületen is megfigyelhetők a fejlődés és a megújulni akarás első jelei, a teológia történetben (*H. Rahner*), filozófiai és fundamentál-teológiai területen *K. Rahner*, a dogmatikában (*Balthasar*, *Ratzinger*, *Küng*). S meg kell említenünk azt a jelentős hatást, ami a protestáns területről érkezett (*Barth*, *Bultmann*, *Bonhoeffer*, *Culmann*).

Minden változás és megújulni vágyás értékelésénél figyelembe kell vennünk a neves történész, *G. Martina* szavait: „A változás nem jelenti a múlttal való szakítást. Ahogy a történelemben mindig történik, a haladás nem zárja ki a folytonosságot. Olykor azonban ez nem monoton és mechanikus ismétlést jelent, s sokszor úgy mutatkozik, mint a háborút követő időre oly jellemző tipikus mentalitással való szakítás, s azon való tülelmedés. Fáradságos útról volt szó, amelynek során a trienti egyház eljutott a II. Vatikáni Zsinat egyházáig. Mindez azonban szükségszerűen feltételezett egy nyitottabb és objektívabb ekleziológiát (LG), egy, a történelmi dimenziókra érzékenyebb kinyilatkoztatás-fogalmat (DV), egy, a világban való egyházi jelenlét helyesebb és autentikusabb megértését (GS). Dokumentumok, mely egy fáradságos *iter* (út) végállomását jelentik, amelynek tartalmát csak a távoli kiindulóponttól figyelők lesznek képesek megérteni és befogadni”.²

2. A Zsinat mint érés

A II. Vatikáni Zsinat történelmi és teológiai jelentőségét csak akkor leszünk képesek megfelelően értékelni, ha szem előtt tartjuk, hogy az maga egy folyamat, mégpedig érési-folyamat, mely az azt megelőző kor számtalan, különböző mozgalmainak és irányainak találkozása és

² MARTINA, G., „Il contesto storico in cui è nata l'idea di un nuovo concilio ecumenico”, in JEDIN, H., *Breve storia dei Concili*, Brescia 1989, 81-82.

összekapcsolódása. Egy lassú, de állandó folyamatról van szó, aminek mi magunk is valamilyen módon részesei, sőt résztvevői vagyunk. Az irányok, felsorolás szintjén: teológiai, liturgikus, biblikus, pasztorális, missziós, társadalmi és ökumenikus el(ö)mozdulások, melyek igen jelentős mértékben érintették a XX. század első felének egyházát. Olyan kihívások ezek, amelyek a zsinat befejeztével sem álltak meg, sőt igen hatékonyan érintik és befolyásolják a „ma” teológiai és szellemi gondolkodását. Ez a kihívásokban is megfigyelhető folytonosság is mutatja, hogy a zsinat mennyire több pusztán egy történelmi eseménynél, s elengedhetetlen, hogy a szövegeket korunk teológiai irányainak fényében is megvizsgáljuk, s így találjuk meg igaz mondanivalójukat. Már az 1985-ös rendkívüli Püspöki szinódus záródokumentuma, amit a Szentatya éppen a zsinat lezárásának 20. évfordulójára hívott össze, valami hasonlót fogalmazott meg: „Csak a belső magáévá tétel és gyakorlati aktualizálás tehetik élővé és éltetővé a zsinati dokumentumokat”.³ Éppen ezért a szövegek vizsgálatánál meg kell találnunk azt a „zsinati hermeneutikát”, amelyek mint biztos normák segítik a zsinat megértését és megélését. *Walter Kasper* érsek, neves teológus, aki a fent említett Szinódus titkára volt, öt ilyen biztos normát – mint hermeneutikai segítséget – jelölt meg a szövegek mindenkori vizsgálatában. (Öt szabály, amelyek szorosan kapcsolódnak, s ilyen értelemben el nem választhatók egymástól.)

1. A zsinati szövegeket, azok globalitásában, összességében kell megértenünk: az egyedi gondolatok, kifejezések és fogalmak nem szakíthatók ki azok szövegösszefüggéséből, s megkövetelik azok együttes látásmódját, mégha sokszor összetett és bonyolult is. Különösen is igaz ez a négy nagy konstitúció (*SC, DV, LG, GS*) szövegére és tartalmára.

2. Nem lehetséges és nem is szabad a zsinati dokumentumok pasztorális jelentését azok doktrinális, kimondottan teológiai tartalmától mereven elválasztani, hiszen a pasztorális szándék éppen a teológia örök és változhatatlan igazságainak aktualizálása és alkalmazása az adott korban.

3. A zsinat lelke (szellemisége) és szövege (eredménye) egyetlen egységet alkotnak, ami két szélsőség elkerülését jelenti: egy tisztán szövegű (legalisztikus), másrészről egy olyan általános magyarázatét, amely eltekint a konkrét szövegektől.

4. A zsinati szövegeknek bele kell helyezkedniük az egyház és

³ A Második Rendkívüli Püspöki Szinódus Záródokumentumáról lásd *Il futuro della forza del Concilio*, Brescia 1986, 18.

az előző zsinatok élő Hagymányába, és abban kell igazi jelentésüket és magyarázatukat megtalálnunk (nem lehetséges azt mondanunk és feltételeznünk, hogy a zsinat előtt minden rossz volt, utána minden jó, vagy éppen fordítva – ez túlságosan is manicheista, minden történelmi és teológiai alapot nélkülöző magyarázat lenne).

5. A zsinat és az élő Hagymány szoros kapcsolata, ahogy azt az előző pontban is láttuk, feltételezi, hogy a zsinat jelentését az „idők jeleinek” (a zsinat oly kedves és tartalommal bíró fogalma ez) fényében is értelmeznünk kell, ami a konkrét, újonnan jelentkező problémákból kiindulva próbálja meg az evangélium és az aktuális helyzet mélyebb ismeretét elsajátítani.

Manapság, egy ilyen hermeneutikai segítséggel való átolvasása a szövegeknek, képes megértetni az értelmezővel a zsinat érettségének – legalábbis érésének – folyamatát, s képes megmutatni a zsinat aktualitását nemcsak azok számára, akik átértékelték azt, hanem minden olyan fiatal számára, akik esetleg már a zsinat után születtek, de képesek befogadni eme folyamat gyümölcsét, azokat az eredményeket, amelyek meghatározzák a holnap kereszténységét. Egy ilyen újraolvasás végül is, a II. Vatikáni Zsinatot nem a múlt maradványaként tekintí, hanem egy figyelmes előfutárként képes bátran – azaz hittel, reménnyel és szeretettel – szembehelyezkedni és fogadni az új idők kihívásait és feladatait. A zsinat kezdete valaminek, s nem pedig a vége.

3. A zsinat és az egyház belső tudata (lelkiismerete)

Másodsorban feltehetjük magunkban a kérdést: az egyház az elmúlt négy évtizedben milyen formában alkalmazta és élte meg a zsinatot? Képes volt-e a zsinat behatolni az egyház belső tudatába (mondánám lelkiismeretébe), valahol a mélyben érintve azt? Azaz képes volt-e az egyház hagynia magát, hogy mindez megtörténjen? Olyan kérdés ez, amit pontról pontra kell megvizsgálnunk: mit jelent a keresztény ember életében Isten Igéje, az egyház önértelmezése mint misztérium, mint kommunió, a laikusok felértékelt (megtalált) helyzete az egyház valóságában, az ökumenikus kérdésekben végbevitt lehetséges lépések, az az új viszony, amit az egyház korunk világával és társadalmaival folytatni és ápolni szeretne. Ha a zsinat ezen, konkrét gyümölcseit nem hagyjuk elhalványulni, hanem érleljük őket, nem azt akarja mondani, hogy a kereszténység mindig tökéletesíthető, hanem azt akarja aláhúzni, hogy a keresztény hit a történelemben elismeri töredékes (parciális) megvalósu-

lását, amelyek mindig nyitottak a tökéletesedés és a beteljesedés felé. Ez a mi utunk...

Ismerjük jól a mondást: *mutatis mutandis*, a történelem megerősíti, hogy a zsinatok hatásukat eredményesen az egyház életében egy bizonyos lassúsággal – mondhatnám: megfontoltsággal – érik el, ez a zsinat fogadtatása – befogadása –, ami (hasonlóan egy kamaszhoz) nem mentes sem a nehézségektől, sem a konkrét krízisektől. Éppen ezért egy hathatós teológiai reflexiónak, igenis figyelembe kell venni azokat a figyelmeztető, kritikai jelenségeket, amelyek a zsinat előtt, közben és utána születtek, melyek sokszor nem is rossz szándékból, hanem sokkal inkább tudatlanságból és az ismeret hiányából születtek.

Reálisan el kell ismernünk, hogy a zsinat teljes megértéséhez és ahhoz, hogy az minden hívő ember szívéig eljusson, bizony az eltelt négy évtized még nagyon kevés. Főként, ha belátjuk, hogy a zsinati eufóriát követően a hit mély és radikális krízisét tapasztalhattuk: minden megkérdőjeleződött, kezdve a hit alapvető dogmáitól. A morál krízisééről beszéltek, ami az objektív morális normák tagadásához vezetett. A vallásos gyakorlatban is érezhetően megmutatkozott ez a nehézség, ami kiegészült az egyházi személyek krízisével is. Ez azonban szinte a zsinat (s minden zsinat) magától értetődő következménye, s a „zsinatot követő kor” velejárója. Az egyház nem először találta magát szembe ilyen krízissel (még ha a mértéke talán is meg is haladta az előzőeket), de a Lélek erejének segítségével bátran helyezkedett szembe ezzel a kihívással.

4. A zsinat mint ajándék, célja

A II. Vatikáni Zsinat összehívása teljesen XXIII. János személyes tette volt, aki maga is elismerte, hogy ez benne, „mint felülről jövő sugallat” fogalmazódott meg, mint Isten ajándéka. XIII. János úgy gondolta el a zsinatot „mint a mindig élő és mindig fiatal egyház megnyilvánulása, aki érzi az idő ritmusát, annak kihívását, hű maradva azonban önmagához és a Teremtőtől elrendelt képéhez..., a doktrinális tisztaság és a kölcsönös szeretet előfeltételei még előbbé varázsolják az elszakadt testvérekben a hőn áhított egységhez való visszatérés óhaját”.⁴ Más alkalommal megerősíti az egyetemes zsinatok klasszikus feladatát, azaz hogy a hit megszakíthatatlan hagyományának élő kifejeződéséivé váljanak, amit bölcs egyensúllyal egyesítsen a megújulni akarás és az új ener-

⁴ *Humanae Salutis*, in E. V. I, n. 78.

giák keresésének vágyával. Ezt teszi még érthetőbbé a Szentatya egy másik, sokszor idézett gondolatában: „Egy dolog a hit letéteménye (*depositum fidei*), tanításainkban is kifejtett igazságok, és más dolog az a forma, amivel hirdetjük őket, megtartva azok igaz jelentését és értelmét. Nagy jelentőséget kell tulajdonítanunk ezeknek a formáknak, s ha szükséges, türelmesnek kell lennünk azok kidolgozásában, s olyan módon kell azt előadnunk, amelynek jellege túlnyomórészt pasztorális beállítottságú, hogy jobban megfeleljen a Tanítóhivatalnak.”⁵ Ebből a nagyon fontos pápai szándékból érthető meg igazán néhány zsinati szándék hangsúlyozása (lásd elsősorban ökumenikus kérdések).

A zsinatnak pontosabb és konkrétabb irányt szabott VI. Pál pápa, a második ülésszakot megnyitó beszédében. A zsinati munkák középpontjaként az ekkleziológiai problémát jelölte meg: „az egyház ébredjen egyre mélyebben tudatára saját misztériumának, fogalmazza meg azt teljesebben önmaga és a világ számára.”

Az egyház megújulása (*renovatio Ecclesiae*) krisztológiai értelemben lehetséges, amely magába foglalja a *krisztocentrikus* és *történeti-eszkatológiai* távlatokat: „az egyháznak meg kell újulnia: Krisztusban, mint tükörben nézve önmagát, távolítsa el az árnyakat, javítsa ki a hibákat. A harmadik probléma és cél a keresztények megosztottságának valóságát vette figyelembe: „Keresse a teljes egység helyreállítását minden kereszténnyel, akiket a közös hit és keresztség miatt testvéreinknek vallunk. „Az egyházat Krisztus mindenkire kiterjedő szeretete kell, hogy vezessen: látja a rossz különböző formáit a világban, mégis őszinte csodálattal tekint a világra. Nem uralni, hanem szolgálni akarja, nem megvetni, hanem növelni akarja az emberek méltóságát, nem kárthatatni akar, hanem vigasztalni és üdvözíteni.”⁶

Ezek a célok – mint vezérfonalak – ott kell hogy álljanak a zsinatot követő, s azt fogadó teológiai és hívó közönség előtt.

5. A II. Vatikáni Zsinat aktuális jelentése

Mindenekelőtt a Zsinat nem tekinthető úgy, mint egy elszigetelt esemény, mint egy hirtelen elszaladt történet (eső utáni sár), hanem sokkal inkább az Evangélium öröméből elvetett (ültetett) esemény, a Szentlélek gyümölcse, aki élteni és kíséri a hitből fakadó életet, a zsinat, mint a

⁵ E. V. I, n. 55.

⁶ KERESZTY, R., *Bevezetés az Egyház teológiába*, Budapest-Bécs 1998, 71.

Szentírást, Isten Igéjét folytató, továbbvivő történet, mint az egyház élő hagyományának tette, s végül „mint az egyházi hagyomány fejlődésének és érésének összetett és összegző hely(színe), örököse és tökéletesítője mindazoknak a hagyományoknak, amelyek a XX. század első felétől elkezdve előkészítették, tanulmányokkal és tapasztalataikkal, a biblikus, patrisztikus, teológiai, liturgikus és pasztorális megújulást”.⁷

A szélsőségeket elkerülve, a II. Vatikáni Zsinat teológiai megértése számos keresztény számára azt az alapvető erőforrást jelenti, mely segít egy mélyebb és teljesebb krisztológiai hit-tudat megértésében, mely elvezet Isten népének – aki tudatában van üdvtörténeti küldetésének – kialakításához. Ez lehetséges, hiszen valójában „a Szentlélek szólt az egyházhoz korunk zsinata által” – fogalmazott II. János Pál pápa,⁸ „megmutatván ezzel azt az utat, melyet hosszú időn keresztül követnünk kell”. A zsinat ezen *gyümölcsei*, melyek az egyház konkrét valóságán keresztül jutnak el az emberiség egészéhez, előttünk állnak és velünk együtt, s általunk érhetik el hatásukat, ha képesek leszünk összekapcsolni reményeinkkel és várakozásainkkal, megőrizve az egyházat a kinyilatkoztatott, számunkra feltárulkozott Igazságban, aki maga Jézus Krisztus, akinek jelenléte és éltető ereje az idő végéig a garanciát jelenti számunkra.

A zsinat nekünk szánt eredményeit átgondolva *Karl Rahner* szavait idézhetjük: „Az egyház ezen a zsinaton újjászületett, mert világegyházzá vált, s mint ilyen, üzenetet hordoz a világ számára, bárhol is találkozhatunk Jézus üzenetével és tanításával, azt ma minden eddiginél bátrabban, őszintebben és feltétel nélkül hirdethetjük és élhetjük”.⁹ S ezzel – ahogy a XX. századot önmagában is jellemezni szokták – az egyház egy új korszakába léptünk, annak minden örömeivel és szenvedésével egyaránt. A rossz minden formájával szemben felvéve a harcot, folyamatosan az *eszkaton* ajándéka irányába tartunk. Azaz a zsinat szavaival: „Az ember egész történelmén keresztül végigvonul valami élethálharc a sötétség hatalmai ellen, a történelem hajnalán kezdődött és az Úr tanítása szerint az utolsó napig fog tartani”.¹⁰

⁷ AA. – VV., *Gioinezza del Concilio. Il Vaticano II vent'anni dopo*, Roma 1986, 25.

⁸ II. JÁNOS PÁL PÁPA, *Redemptor hominis*, 3. és 7.

⁹ RAHNER, K., „Il significato permanente del Concilio Vaticano II”, in *La sollecitudine per la Chiesa*, Roma 1982, 380.

¹⁰ GS 37.

6. A Zsinat örök, állandó jelentése, üzenete

Néhány összegző megjegyzés. A teológiában és a lelkiségi, mint szellemi gondolkodásban (spiritualitás) a bibliai és üdvtörténeti nyomok és utalások soha nem látott mennyiségét találjuk; egyházi felelősségvállalás, mely egyre inkább kiterjed az élet minden területére (korrespondencia); a világ hívók felelősségteljes részvétele az egyház életének számos területén; a keleti és nyugati különvált egyházak ökumenikus közeledése; a szerzetesrendek reformja; az egyház nyitása a világ felé és annak kultúrája irányában stb. Ezeknek a konkrét eredmények a nem-észrevétele, vagy pusztán negatív értelemben való magyarázata, egyet jelent a zsinati szövegek helytelen hermeneutikai vizsgálatával, s ugyanígy ez a magyarázat nem ad számot az egyházban, a maiban is mindig jelenlévő és működő Szentlélekről.

A túlságos eufórián túl azonban meg kell említenünk azokat a jelenségeket is, amelyek a zsinatot követő időben, a krízis látható jelei voltak, az egyházon belül: a teológiában bizonyos egyedi megnyilatkozások, számos szerzetes és pap kilépése (elsősorban természetesen Nyugat-Európában), a vallásgyakorlat látványos hanyatlása, a megújulni akarás hiánya és képtelensége, mely az egyház számos területén megfigyelhető volt. Hasonló nehézségeket az egyházon kívül is megtapasztalhattunk: a kulturális klíma megváltozása, második felvilágosodás, számos kulturális és politikai forradalom. Mindezek az együttes látásmód és irányultság elvesztéséhez vezettek. Összességében azonban nem mondhatjuk, hogy a zsinat volt e sokoldalú krízis „oka”, sőt ahogy *W. Kasper* írja „nem a zsinat, a Szentírás, a Szentagyomány, a liturgia szelleme, hanem a bibliai értelemben vett világ szelleme volt az, melyen ezen a ponton betört az egyházba, azt belülről fenyegetvén”. Sőt, ahogy folytatja „a megújulás zsinati erőfeszítései nélkül, amennyire ezt emberi eszközökkel megítélni lehetséges, a krízis még súlyosabb lett volna”.¹¹

Az egyház útja a zsinat után nem más, mint az előre tekintés. Természetesen az egyház és a világ hatásos kapcsolata, párbeszéde, mindig magába foglal egy belső elmélyülést és identitás keresést. De éppen ezért a kérdés nem az, hogy előre kell-e tekintenünk, vagy éppen visszatérnünk. Nem ez a két alternatíva létezik. Az igazi probléma, úgy gondolom, a helyes út megtalálása az előrehaladás érdekében. A zsinat

¹¹ KASPER, W., *Chiesa, dove vai? Il significato permanente del Concilio Vaticano II*, Casale Monferrato 1990, 40.

maga egy ilyen út, amelyen felismerjük a Szentlélek irányítását és útmutatását az egyház számára, s a zsinati dokumentumok realizálása és aktualizálása pedig a haladást, a konkrét lépéseket jelentik ezen az úton. A II. Vatikáni Zsinat – ahogy az 1985-ös rendkívüli püspöki Szinódus is megfogalmazta – a *Magna Charta*-t jelenti az egyház, harmadik évezredbe tartó útján.

Ez összességében mégis azt jelenti, hogy van örök, maradandó jelentése és üzenete a zsinatnak, ahogy azt *Kasper* mondja: „Az egyház megújult látásmódja, nem új, hanem megújult! Hiszen az egyház, az évszázadok során és a zsinatok forгатagában is mindig ugyanaz, de ugyanakkor, mindig úton, úton hogy jobban és mélyebben megértse saját magát és küldetését.”¹² Hogy ez mit jelent? Három fontos, befejező kérdést kell átgondolnunk:

1. Mit jelent megújulni, mentalitásunkat tekintve: nem egyszerűen az új divat követése, hanem olyan lelki megújulás, ami első lépéseit a hit nagy forrásaiból meríti: a Szentírásból, a liturgiából, a teológiai hagyományból, s lassan ébred tudatára annak, hogy a megújulást az egyház, benső lelki síkján kell megtalálni. Ilyenfajta megújulás egyaránt feladata a konkrét személynek (hívőnek) és az egyházi közösségnek is, hiszen hitünk így érlelődik és válik mások hitének alapjává.

2. Mit jelent a kommunió, attól a pillanattól kezdve, hogy tudatossá válik, hogy az ember nem egyedül hisz (mint ahogy nem egyedül él, dolgozik és szeret), az egyház és strukturáinak megújulásában központi jelentéssel bír a „kommunió”-fogalma, melynek alapja mindannyiunk Istennel való köteléke (Isten, Jézus Krisztusban a Lélek által), ami majd megteremti a személyek közötti kölcsönös kommuniót (az egyház küldetése a *LG* szerint). Ez a közösség különböző szinteken jelentkezik (pl. az egyetemes egyház egysége a helyi egyházak sokféleségében), ami nem uniformizmust jelent – mára ez már világos, hanem a Lélek karizmáinak és adományainak megélését és az azokban való közösséget.

3. Mit jelent a misszió, misszió és kommunió elválaszthatatlan kötelékben áll egymással. Misszió, mint az evangélium hirdetése és megelevenítése, mint korunkban a kereszténység új inkulturációjának a kérdése.

W. Kasper, a már említett Szinódus záródokumentumát, szintetikusán így foglalja össze: „A II. Vatikáni Zsinat örök jelentését keresve, ki kell mondanunk, hogy az mindenekelőtt az egyház megújított és mé-

¹² *Ibid.*, 46.

lyebb látásmódjában áll. Ennek a látásmódnak a konkrét megvalósítása azonban mindig megmarad feladatnak és küldetésnek. Biztos vagyok benne – mondja *Kasper* – ha az egyház kitart az utolsó zsinat által kijelölt úton, hagyományából semmit sem veszít el. Sőt, katolicitásának, az elmúlt évszázadokban megtapasztaltnál, mélyebb és élőbb nyomát, valóságát mutatja majd. Jobban, mint valaha, az egész világ minden emberének fog tanúskodni az Evangéliumról minden erejével.”¹³

Befejezés

A zsinatot követő négy évtizedet átgondolva *H. Jedin* szavai jutnak az eszembe: „Talán még mindig nem telt el kellő idő ahhoz, hogy a II. Vatikáni Zsinat történelmi helyét meghatározzuk. A Trienti Zsinat azért volt képes az egyháztörténet úgynevezett „trienti korszakát” megalapozni, mert döntéseinek gyakorlati végrehajtását és szükség szerinti kiegészítését a pápaság garantálta. Hogy ez a zsinat korszakalkotó módon fog-e hatni és hosszú időre meghatározza-e az egyház arculatát, attól függ, meg tudnak-e valósulni az elmélyültebb önértelmezés felismerései, a belső önmegújítás és a világgal való viszony, és hogy dekrétumainak szelleme és normái át tudják-e hatni az egész egyház életét?”¹⁴

A II. Vatikáni Zsinat kijelölte a világegyház jövőbe vezető útját, hogy Isten népe ezen az úton hittel és reménnyel haladhasson, nem csak a hierarchia, hanem mindannyiunk ügye. II. János Pál tanúságtételünkről beszélve, a zsinati dokumentumok és eszmék befogadását kéri, s azt mindannyiunk lelkiismereti-ügyére bizza, ez a mi feladatunk is egyben, papoké, teológusoké, s hívőké egyaránt.

¹³ *Ibid.*, 53.

¹⁴ JEDIN, H., *A Zsinatok története*, Budapest.

DIONÜSZIOSZ DA FURNÀ

AZ IKONFESTÉSZET KÉZIKÖNYVE

V. rész, hagiográfia (II.)

13. *A tizenkét apostol és kinézetük*

Péter öreg, körszakállal, aki egy levelet tart ezzel a felirattal:
„Péter, Jézus Krisztus apostola” (július 29.).

Pál kopaszon, kaka formájú szakállal, félig őszén, aki tizennégy feltekert és egybekötött levelét tartja (július 29.).

Teológus János öreg, kopaszon, nem nagyon hosszú szakállal, aki az Evangéliumos könyvet tartja (szeptember 26.).

Máté evangélista öreg, hosszú szakállal, aki az Evangéliumos könyvet tartja (november 16.).

Lukács evangélista fiatalon, göndör hajjal, kevés szakállal, aki az Istenszülőt festi (október 18.).

Márk evangélista, félig őszén, körszakállal, aki az Evangéliumos könyvet tartja (április 25.).

András öreg, göndör hajjal, két részre osztott szakállal, aki keresztet és egy feltekert tekercset tart (november 30.).

Zelóta Simon öreg, kopaszon, körszakállal (május 10.).

Jakab fiatalon, serkenő szakállal (április 30.).

Bertalan fiatalon, serkenő szakállal (június 11.).

Tamás fiatalon, szakáll nélkül (október 6.).

Fülöp fiatalon, szakáll nélkül (november 14.).

Ők feltekert tekercseket tartanak.

14. *A négy evangélista, amint padnál ülnek és írnak*

Máté evangélista, aki ezt írja: „Jézus Krisztus születésének könyve” (1,1).

Márk evangélista, aki ezt írja: „Jézus Krisztus evangéliumának kezdete” (1,1).

Lukács evangélista, aki ezt írja: „Miután sokan megkísérelték” (1,1).

Szent János, a Teológus és evangélista egy barlangban ül, miközben hátra, az ég felé tekint elragadtatottan, jobb kezét a térdén nyugtatja, balját Prokórusz felé terjeszti. Szent Prokórusz előtte ülve ezt írja: „Kezdetben volt az Ige, és az Igen Istennél volt, és Isten volt az Ige” (1,1).

Előttük négyformájú, szárnyas állatok, miközben az Evangéliumos könyvet tartják, és rájuk néznek: Mátéra egy ember, Márkra egy oroszlán, Lukácsra egy ökör, Jánosra egy sas. Az, amelyiknek ember formája van, a megtestesülést ábrázolja; az, amelyiknek oroszlán formája van, az erőt és az uralkodást jelképezi; az, amelyik egy ökörhöz hasonlít, a papságot és az áldozatot ábrázolja; az, amelyik egy sashoz hasonlít, a Szentlélek leszállását ábrázolja. Tudd azt is, hogy Máté, Márk, Lukács házban vannak ábrázolva, János viszont a barlangban, Prokóruszal.

15. A hetven apostol

Jakab, az Úr testvére, öreg, hosszú szakállal (október 23.).

Mátyás öreg, körszakállal.

Kleofás öreg, hegyes szakállal.

Andronikosz fiatalon, szakáll nélkül.

Szilvánusz öreg, kopaszon, rövid szakállal.

Agabusz öreg, kétcúcsos szakállal.

Ananiás öreg, hosszú szakállal.

Fülöp fiatalon, első szakállával (október 11.).

Prokórusz félig ősen, rövid, kétcúcsos szakállal.

Nikánor fiatalon, első szakállával.

Jakab, Alfeus fia, fiatalon, hegyes szakállal, a tizenkét apostol között.

Júdás, az Úr testvére, fiatalon, első szakállával.

Rúfusz félig ősen, teljes szakállal.

Szosztenész öreg, kopaszon, hosszú szakállal.

Linusz fiatalon, körszakállal.

Sztákisz fiatalon, hegyes szakállal.

István fiatalon, szakáll nélkül, diakónus.

Timón félig ősen, káka formájú szakállal.

Hermász fiatalon, első szakállával.

Flegontosz fiatalon, szakáll nélkül.

Szozipáter fiatalon, körszakállal.

Jázon fiatalon, serkenő szakállal.

Gájusz öreg, hosszú szakállal.

Tihikusz fiatalon, szakáll nélkül.
Filemon öregen, a végén feketedő szakállal.
Narcisszus fiatalon, első szakállával.
Trofimusz félig ősen, hosszú szakállal.
Cézár fiatalon, szakáll nélkül.
Zénász félig ősen, körszakállal.
Arisztarkosz öregen, göndör hajjal.
Márk, Barnabás unokája, fiatalon, szakáll nélkül.
Szilás, fiatalon, első szakállával.
Gájusz öregen, hegyes szakállal.
Hermetész öregen, hosszú és teljes szakállal.
Aszinkritosz öregen, akinek három részre osztott szakálla van.
Apolló öregen, teljes szakállal.
Kéfás fiatalon, első szakállával.
Kelemen öregen, rövid szakállal.
Jusztusz öregen, hegyes szakállal.
Quartusz félig ősen, hosszú szakállal.
Erasztusz fiatalon, kaka formájú szakállal.
Onezifor öregen.
Kárpusz öregen, akiknek kétesúcsos szakálla van.
Evódiosz fiatalon, első szakállával.
Urbánusz fiatalon, hosszú szakállal.
Arisztobulosz öregen.
Tihikusz fiatalon, első szakállával.
Simeon, az Úr testvére, nagyon öregen.
Prudens fiatalon, első szakállával.
Evodiusz öregen.
Artemasz fiatalon, hegyes szakállal.
Filológus félig ősen, rövid szakállal.
Olimpász öregen.
Rodiusz fiatalon.
Lukács öregen, hosszú szakállal.
Apellész fiatalon, rövid szakállal.
Ampliasz fiatalon, első szakállával.
Titusz fiatalon, szakáll nélkül.
Patrobász fiatalon, kaka formájú szakállal.
Terpnusz öregen, kopaszon, kétesúcsos szakállal.
Tádé félig ősen, teljes szakállal.
Epenetosz fiatalon, akinek három részre osztott szakálla van.

Akáciusz öregén, hosszú szakállal.
Akilász öregén, akinek öt részre osztott szakála van.
Luciusz fiatalon, szakáll nélkül.
Barnabás félig ősen, hosszú szakállal.
Fortunátusz öregén, körszakállal.
Epafrodítusz fiatalon, szakáll nélkül.
Kreszcensz öregén, hegyes szakállal.
Parmenász fiatalon.
Ők feltekert tekerceket tartanak.

16. A szent főpapok, kinézetük és feliratuk

Szent Bazil félig ősen, akinek hosszú szakála és ívelt szemöldöke van, ezt mondja egy feliraton: „Senki, akit lekötve tartanak a testi kívánságok, nem méltó”. Január 1.

Aranyszájú Szent János fiatalon, kevés szakállal, ezt mondja: „Isten, mi Istenünk, mennyei kenyér”. November 13.

Teológus Szent Gergely öregén, kopaszon, akinek a szélén feketedő szakála és egyenes szemöldöke van, ezt mondja: „Szent Isten, aki a szentekben nyugszol, háromszor Szent”. Január 25.

Alexandriai Szent Atanáz öregén, kopaszon, teljes szakállal, ezt mondja: „Ismét és gyakran leborulunk előtted”. Január 18.

Alexandriai Szent Círill félig ősen, hosszú, kétsúcós szakállal, aki a fején keresztekkel díszített kendőt visel, ezt mondja: „Kiváltképpen legszentebb Istenszülő”.

Múrai Szent Miklós öregén, kopaszon, körszakállal, ezt mondja: „Te, aki ezeket a közös és illő”.

Szent Szpiridon öregén, hosszú, kétsúcós szakállal, aki fejfedőt visel, ezt mondja: „Felajánljuk neked még ezen értelmi”.

Szent Jakab, az Úr testvére, öregén, göndör hajjal, hosszú szakállal, ezt mondja: „Uram, ki megáldod a téged áldókat és (megszenteléd)”.

Alamizsnás Szent János öregén, hosszú, fehér szakállal, ezt mondja: „Mindezek után mi is a boldogok között”.

Areopagita Szent Dénes öregén, göndör hajjal, kétsúcós szakállal és hosszú hajjal, ezt mondja: „Megemlékezvén tehát ezen üdvösleges parancsról”.

Istentől ihletett Szent Ignác öregén, hosszú szakállal, ezt mondja: „Mindenható, egyedül szent Urunk, aki elfogadod...” stb.

Szilveszter római pápa öregén, hosszú szakállal, ezt mondja: „Néked ajánljuk életünket”.

Krétai András öregén, fehér szakállal, ezt mondja: „Urunk, Jézus Krisztus, mi Istenünk, tekints le ránk...” Július 4.

Nisszai Szent Gergely öregén, hegyes szakállal, ezt mondja: „Hálát adok neked, láthatatlan király” stb. Január 10.

Alexandriai Péter öregén, körszakállal, ezt mondja: „Ki osztotta meg a te köntösödet, Üdvözítőnk?” A gyermek Jézus pedig előtte állva megáldja őt, s ezt mondja egy feliraton: „Az örült és megzavarodott Áriusz, ó, Péter”. November 24.

Palamasz Szent Gergely őszén, akinek teljes szakállal van, ezt mondja: „Akik azt mondják, hogy a Lélek a Fiútól származik, kettéosztják az istenség egységét”. Nagyböjt második vasárnapja.

Neocezáreai Szent Gergely öregén, göndör hajjal és rövid szakállal. November 17.

Dialogosz Szent Gergely, őszén, akinek szakállal van. Március 12.

Gergely, a Nagy Örményország (apostola) öregén, rövid és teljes szakállal. Szeptember 30.

Agrigentoszi Szent Gergely öregén, rövid szakállal. November 23.

Konstantinápolyi Germanosz öregén, gyér szakállal. Május 12.

Ciprusi Epifániosz öregén, kopaszon, fehér szakállal.

Athéni Hierotheosz öregén, hosszú szakállal. Október 4.

(Szent Besszárion, larisszai metropolita, Palamaszhoz hasonló. Szeptember 15.).

Konstantinápolyi Proklosz, öregén, nagy szakállal. November 20.

Szmirnai Polikárp, öregén, körszakállal. Február 23.

Jeruzsálemi Szofróniosz, félig őszén, hegyes szakállal. Március 11.

Konstantinápolyi Metódiosz, öregén, tömött szakállal. Június 4.

Jeruzsálemi Modesztusz, öregén, kopaszon. December 18.

Szebasztei Balázs, öregén, göndör hajjal és hegyes szakállal. Február 11.

Milánói Ambrus, öregén, hegyes szakállal. December 7.

Lampszakoszi Parténiosz, öregén, tömött szakállal. Február 7.

Konstantinápolyi Taráziosz, öregén, hegyes szakállal. Február 25.

Pergamói Antipász, öregén, hosszú szakállal. Április 11.

Leó római pápa, öregén, hosszú szakállal. Február 18.

Katániai Leó, öregén, tömött szakállal. Február 20.

Larisszai Achillész, öregén, kaka formájú szakállal. Május 15.

Konstantinápolyi Nikandrosz, öregén. Június 2.

- Teofilaktosz, öregén, gyér szakállal. Március 8.
Antimosz, fiatalon, kevés szakállal. Szeptember 3.
Babilasz, öregén, tömött szakállal. Szeptember 4.
Autonomosz, öregén, rövid körszakállal. Szeptember 12.
Eumenész, öregén, körszakállal. Szeptember 18.
Porfiriosz, öregén, szakáll nélkül, hegyes állal. Február 26.
Patriciusz, fiatalon, kevés szakállal. Május 19.
Atenogenész, fiatalon, hegyes szakállal. Július 16.
Konstantinápolyi Metrofanész, öregén, tömött szakállal. Június 4.
Ignác, öregén, hegyes szakállal. November 15.
Euzébiosz, első szakállával. Június 22.
Agapitosz, öregén, hegyes szakállal. Április 17.
Római Martinusz, fiatalon, hegyes szakállal. Szeptember 16.
Tesszalonikai József, fiatalon, hegyes szakállal. Július 15.
Terapon, öregén, rövid szakállal, eret vágó orvost hoz. Május 14.
Eleutér, fiatalon, első szakállával. December 15.
Meléciusz, öregén, hosszú, három részre osztott szakállal. Február 12.
Szmírnai Bukol, öregén, három részre osztott szakállal. Február 6.
Amaszia király öregén, hegyes szakállal, Nagy Szent Bazilhoz hasonló. Április 26.
Pál hitvalló, fiatalon, rövid, két részre osztott szakállal. November 6.
Anfilokhiosz, nagyon öregén. November 23.
Jeruzsálemi Cirill, öregén, körszakállal. Március 18.
Averciusz, öregén, nagy szakállal. Október 22.
Ciprianusz, fiatalon, göndör fejjel, hosszú, két részre osztott szakállal. Október 2.
Böjtölő János, nagyon öregén. Szeptember 2.
Ékesbeszédű Donatusz, öregén, fehér szakállal. Április 30.
Énekes Mihály, öregén, hegyes szakállal. Május 23.
Leonidasz, öregén, rövid szakállal. Április 16.
Római Hippolütosz, fiatalon, kevés szakállal. Jánár 30.
Római Kelemen, öregén, bő szakállal. November 23.
Ankürai Kelemen, kopaszon, körszakállal. Január 23.
Karalamp, pap, öregén, két ágba font szakállal. Február 10.
János presbiter, öregén, hegyes szakállal. Április 3.

17. A szent diakónusok

István, első vértanú és archidiakónus, fiatalon, szakáll nélkül.
December 27.

Énekes Rómanosz, fiatalon, első szakállal. Október 1.

Euplusz, fiatalon, szakáll nélkül. Augusztus 11.

Lőrinc, fiatalon, első szakállal. Augusztus 10.

Rufinusz, fiatalon, szakáll nélkül. Április 7.

Benjámin, fiatalon, első szakállal. Október 13.

Aitalasz, fiatalon, szakáll nélkül. December 11.

Cirill, fiatalon, szakáll nélkül. Március 29.

18. A szent vértanúk és kinézetük

Szent György, fiatalon, szakáll nélkül. Április 23.

Szent Demeter, fiatalon, bajusszal. Október 26.

Prokópiosz, fiatalon, szakáll nélkül. Július 8.

Teodor, főparancsnok, fiatalon, göndör fejjel és káka formájú szakállal. Február 8.

Védelmező Teodor, fekete szakállal, és a füle fölé érő hajjal.
Február 17.

Merkuriusz, fiatalon, első szakállal. November 25.

Artemiusz, kinézetre Krisztushoz hasonlóan. Október 20.

Nikétász, ő is Krisztushoz hasonlóan. Szeptember 15.

Egyiptomi Minász, öregén, körszakállal. November 11.

Viktor és Vince, fiatalon, szakáll nélkül.

Perzsiak Jakab, fiatalon, kétágú fekete szakállal. Szeptember 27.

Kallisztratosz, fiatalon, kétágú fekete szakállal. Szeptember 27.

Guriász, öregén, rövid szakállal. November 15.

Szamonász, fiatalon, rövid szakállal.

Abibusz, diakónus, kis körszakállal.

Aretász, öregén, hegyes szakállal. Október 24.

Minász, széphangú fiatalon, hegyes szakállal. December 10.

Hermogenész, első szakállal.

Eugráfosz, szakáll nélkül.

Plakidasz Eusztátiosz, félig őszén, körszakállal. Szeptember 20.

Agapiosz és Teopisztosz, a fiai, fiatalon, szakáll nélkül.

Szergiusz és Bakkhusz, fiatalon, szakáll nélkül. Október 7.

Hermilusz, öregén, körszakállal.

Sztratonikosz, fiatalon, szakáll nélkül. Január 13.

Gimnáziosz, fiatalon, körszakállal. Október 14.

- Nazariosz, félig kopaszon, kevés szakállal.
Gervaziosz, fiatalon, tömör szakállal.
Protaziosz, fiatalon, rövid szakállal.
Kelzosz, fiatalon, szakáll nélkül.
Próbosz, öreg. Tarakosz, fiatalon. Andronikosz, első szakállal. Október 12.
Nesztor, fiatalon, szakáll nélkül. Október 27.
Marcianusz és Martiriusz, fiatalon, írószközt tartanak. Október 25.
Onezifor, fiatalon, első szakállal. November 9.
Sziszinniusz, öreg, rövid szakállal. November 23.
Panfilosz, fiatalon, kevés szakállal. Február 16.
Irenark, fiatalon, szakáll nélkül. November 29.
Platón és Román, fiatalon, szakáll nélkül. November 18.
Hadrianusz, fiatalon, hegyes szakállal. Augusztus 26.
Lucianusz, fiatalon, szakáll nélkül. Október 16.
Leoncius, fiatalon, szakáll nélkül. Augusztus 18.
Gordiusz, fiatalon, első szakállával. Január 3.
Neofitosz, fiatalon, szakáll nélkül. Január 21.
Flórusz és Laurusz, fiatalon, szakáll nélkül. Augusztus 18.
Bonifác, fiatalon. Emilianusz. December 19.
Akaciusz, Szent Merkuriuszhoz hasonló.
Lucilianusz, félig ősen, körszakállal. Június 3.
Agatonik, fiatalon, kevés szakállal. Augusztus 22.
Eulamposz, fiatalon, körszakállal. Október 10.
Nicefor, fiatalon, körszakállal. Február 9.
Várusz, fiatalon, rövid szakállal. Október 19.
Mócius, fiatalon, kevés szakállal. Január 29.
Zenóbiusz, fiatalon, az első szakállával. Október 30.
Maurusz, fiatalon, körszakállal. Október 17.
Polieukt, fiatalon, rövid szakállal. Január 9.
Gobdelász, fiatalon, szakáll nélkül. Szeptember 29.
Lupusz, fiatalon, szakáll nélkül. Augusztus 23.
János fiatal vértanú, Nesztorhoz hasonló. Április 18.
Cirikusz, három évesen. Július 15.
Egyiptomi Julianusz, fiatalon, az első szakállával. Január 8.
Mamasz, fiatalon, szakáll nélkül. Szeptember 2.
Akindin, fiatalon, hegyes szakállal. November 12.
Pegaziusz, fiatalon, körszakállal. November 12.
Aftoniosz, fiatalon, két ágú szakállal. November 12.

Elpideforosz és Anempódisztosz, fiatalon, szakáll nélkül. November 12.

Szebasztianusz, fiatalon, az első szakállával. December 18.

András főtábornok, öregén, göndör fejjel. Augusztus 19.

Mauruiciusz, félig ősen, körszakállal. December 27.

Teodul, fiatalon, az első szakállával. Április 4.

Agatop, szakáll nélkül. Április 4.

Mürai Kreszcensz, fiatalon, az első szakállával. Április 15.

Khiói Izidor, fiatalon, az első szakállával, Artemiszhez hasonló.

Május 14.

Kristóf, fiatalon, szakáll nélkül. Május 9.

19. Az öt vértanú

Eusztáciusz, öregén, hegyes szakállal. December 13.

Auxenciusz, öregén, hegyes szakállal és göndör fejjel. December 13.

ber 13.

Mardariosz, örögen, körszakállal. December 13.

Eugéniusz, fiatalon, az első szakállával. December 13.

Oresztész, fiatalon, szakáll nélkül. December 13.

20. A tíz vértanú

Teodulosz, fiatalon, szakáll nélkül. December 23.

Saturniusz, fiatalon, az első szakállával. December 23.

Euporusz, fiatalon, körszakállal. December 23.

Geláziusz, fiatalon, az első szakállával. December 23.

Eunicianiusz, öregén hegyes szakállal. December 23.

Zotikusz, fiatalon, hegyes szakállal. December 23.

Agatopesz, fiatalon szakáll nélkül. December 23.

Bazilidész, fiatalon, hegyes szakállal. December 23.

Evarisztosz, fiatalon, göndör fejjel, bajusszal. December 23.

Pompíusz, öregén, hegyes szakállal. December 23.

21. A szebasztei negyven vértanú. Március 9.

Hészikiosz, fiatalon, bajusszal.

Meliton, fiatalon szakáll nélkül.

Herakliusz, fiatalon, hegyes szakállal.

Szmaragdusz, bajusszal.

Domnusz, öregén, hegyes szakállal.

Eunoikusz, fiatalon, körszakállal.

Valensz, fiatalon, hegyes szakállal.
Vivianusz, öregén, hegyes szakállal.
Klaudiusz, öregén, göndör fejjel és rövid hajjal.
Priszkus, öregén, kevés szakállal.
Teodulosz, félig őszén, hegyes szakállal.
Eutichiusz, öregén, hegyes szakállal.
János, fiatalon, hegyes szakállal.
Xantiasz, fiatalon, göndör fejjel.
Elianusz, öregén, tömött szakállal.
Sziszinniusz, öregén, kopaszon, körszakállal.
Curionusz, fiatalon, szakáll nélkül.
Agia, fiatalon, szakáll nélkül.
Eziosz, fiatalon az első szakállával.
Flaviusz, fiatalon, göndör fejjel.
Akaciusz, fiatalon, hegyes szakállal.
Ekdiciusz, fiatalon, szakáll nélkül.
Lizimachus, öregén, két ágú szakállal.
Sándor, fiatalon, göndör fejjel és hegyes szakállal.
Illés, fiatalon, körszakállal.
Gorgoniusz, félig őszén, kopaszon, körszakállal.
Teofil, fiatalon, szakáll nélkül.
Domicianusz, félig őszén, hegyes szakállal.
Gajusz, öregén, hegyes szakállal.
Gorgoniusz, fiatalon, bajusszal.
Eutichész, fiatalon az első szakállával.
Atanáz, öregén, öt ágú szakállal.
Cirill, fiatalon, körszakállal.
Szachedron, öregén, hegyes szakállal.
Valériusz, fiatalon, rövid szakállal.
Filottemonész, fiatalon, körszakállal.
Szeverianusz, fiatalon, ritkás szakállal, kopaszon.
Ludionész, fiatalon, szakáll nélkül.
Szent Kandidusz, az örök, fiatalon, az első szakállával.

22. A Szent Makkabeusok. Augusztus 1.

Szent Abibusz, bajusszal.
Guriász és Antóniusz, fiatalon, szakáll nélkül.
Eleázár és Euszebonasz, fiatalon, szakáll nélkül.
Aleim és Marcell, gyermekek.

Szent Eleázár, a tanítójuk, öregen, hosszú szakállal.
Szent Szalomónész, az anyjuk, öregen.

23. *A barlangban meghalt efezusi hét szent gyermek.* – Maximilianusz, Jamblikusz, Martinianusz, Dénes, Antal, Hexakusztodianosz, Konstantin: fiatalon, szakáll nélkül. Október 23. Augusztus 4.

24. *A szent ingyenesek.* – A szent ingyenesek közül hárman párban vannak, akiknek neve Kozma és Damján. Az első [pár] római, a második ázsiai, a harmadik arábiai.

A római Kozma és Damján, fiatalon, kihegyezett szakállal. Július 1.

Az ázsiai, fiatalon az első szakállal. November 1.

Az arábiai, fekete, az első szakállal és fejükön körbetekert kendővel.

Szent Cirusz, öregen, kopaszon, hosszú, két ágú szakállal. Január 31.

Szent János, öregen, őssen, hegyes szakállal. Január 31.

Pantaleimon, fiatalon, szakáll nélkül, göndör fejjel. Július 27.

Szent Hermolauz, pap, öregen, hegyes szakállal. Július 26.

Szent Sámson, pap, öregen, körszakállal.

Diomédész, fiatalon, hegyes szakállal. Augusztus 16.

Fóciusz és Anicétusz, fiatalon, szakáll nélkül. Augusztus 12.

Talleleos, fiatalon, fekete szakállal. Május 20.

Trifon, fiatalon, szakáll nélkül, göndör hajjal. Február 1.

25. *A szentek, kinézetük és feliratuk*

Szent Antal, öregen, akinek rövid két ágú, az állán egy kissé gyér szakáll van, s egy fátylat visel, mely ezt mondja: „Ne hagyj magadat becsapni, szerzetes, a teli gyomortól! Az engedelmesség a megtartóztatással legyőzi a démonokat”. (Antal más felirata: „Láttam az ördög földön elterjedt gyűlöletét és mondtam: »Ki tud elmenekülni előle?«; s egy angyal válaszolta: »Az alázat«”).

Szent Eutimosz, öregen, kopaszon, akinek a lábáig érő hosszú szakáll van, ezt mondva: „Testvérek, a szerzetes fegyverei: az elmélkedés, az imádság, a lelkek megkülönböztetése, az alázat és az Istennek való engedelmesség”. Január 20.

Szent Szabbász, öregen, akinek két ágú és tömött szakáll van, ezt mondva: „Aki legyőzte a testet, az legyőzte a természetet, s legyőzve

a természetet, biztosan természetfelettivé vált.” December 5.

Szent Arzénusz, öreg, göndör fejjel, hosszú és teljes szakállal, ezt mondva: „Testvérek, ez által haladtok előre, versenyezzetek, és ne hanyagoljátok el az üdvösségeteket.” Május 8.

Közösségi életet élő Szent Teodóz, öreg, két ágú szakállal. Január 11.

Szent Hiláron, a nagy öreg, akinek káka formájú, három részre oszló szakálla van. Október 22.

Szent Pakhómiosz, öreg, kopaszon, öt részre osztott szakállal, ezt mondva: „A virrasztó szem tudja megtisztítani az elmét, megtörni az égető vágyat, megfutamítani a rossz gondolatokat”. Előtte az Úr anyaga, aki egy köntöst, fején csuklyát viselő szerzetes képét tartja, s ujjával mutatva neki, ezt mondja egy feliraton: „Ezen a módon szabadul meg minden ember, Pakhómiosz”. Május 15.

Áthoszi Szent Atanáz, öreg, kopaszon, hegyes szakállal, ezt mondva: „Semmi más nem ítéli el a szerzetest és örvendezteti meg a démonokat úgy, mint a saját gondolatok elrejtése”. Július 5.

Maleai Szent Tamás, öreg, kopaszon, göndör szakállal. Július 7.

Szent Hiláron, öreg, göndör fejjel, rövid két ágú szakállal. Május 4.

Tébai Szent Pál, öreg, akinek derékig érő hosszú szakálla van, és gyékényruhát visel, ezt mondva: „A mi napjaink, halandóké, olyanok, mint a fű – mondja Dávid –, senki se kétségeskedjék«. Jogos tehát, hogy fűvet együnk, és abba öltözzünk egész életünkben.” Január 15.

Hitvalló Ifjabb Szent István, fiatalon, hegyes szakállal; jobbában Krisztus képét tartja, ezt mondva: „Ha valaki nem imádja a mi Urunk, Jézus Krisztust, ikonján ábrázolva, legyen átkozott!” November 28.

Hitvalló Szent Maximosz, öreg, kopaszon, ezt mondva: „Testvér, vedd igába testedet, és találd megnyugvást az imádságban!” Január 21.

Trichinasz Szent Tivadar, öreg, hosszú, két ágú szakállal. Április 20.

Akritai Szent Gergely, öreg, körszakállal. Április 22.

Sikeóta Szent Tivadar, öreg, rövid szakállal. Április 22.

Sztudita Szent Tivadar, öreg, kopaszon, két ágú szakállal. November 11.

Szent Teoktisz, gyér fekete szakállal. Január 4.

Szent Martinianusz, öreg, hegyes szakállal, ezt mondta: „Fuss, szerzetes, a pusztába, és megmenekülsz!” Február 13.

Szent Pafnuciusz, öreg, hosszú, két ágú szakállal, kopaszon, ezt mondta: „Bárhon is légy, ne méregezd magad, és ne nyugodj meg!” Április 20.

Szent Ábrám, öreg, nagy, kihegyezett szakállal, Október 29.

Peluziumi Szent Izidor, öreg, hegyes szakállal, ezt mondta: „Ha valaki meggyűlölte a világot, akkor kimenekült az ellenség gyűlöletéből”. Február 4.

Szent Poimén, öreg, hosszú, három részre osztott szakállal. Augusztus 27.

Szent Akáciusz, öreg, kopaszon, rövid, káka formájú szakállal. Augusztus 28.

Etiópiai Szent Mózes, öreg, göndör és körszakállal, ezt mondta: „Az embernek saját magát kell megítélnie a cselekedetei alapján”. Augusztus 28.

Stíriai Szent Lukács, fiatalon, hegyes szakállal, ezt mondta: „A hívők nagy tömege veszi rá magát, hogy Istenhez induljon a csodálatos párbeszéd eredményeképpen, amivel ezen a helyen tudta őt megdicsőíteni. Február 7.

Szent Márk, öreg, gyér szakállal és kevés szőrzettel az állán. Március 25.

Sciciai Szent Dániel, öreg, hegyes szakállal. Római Szent Kasszianusz, öreg, hegyes szakállal, ezt mondta: „Az időleges gondok hiábavaló háborgása elgyengítette a lélek éleslátását”. Február 29.

Szent Nilus, öreg, hosszú, két ágú szakállal, ezt mondta: „Haszontalan dolgokat művelsz, szerencsétlen, szánalmas szív, amikor elárulod a szellemi vőlegényt”. November 12.

Szent Gerazimosz, öreg, gyér szakállal. Március 4.

Egyiptomi Szent Makáriusz, nagyon öreg; az Alexandriai vizsont vidáman és könnyedén. Január 19.

Klimakhosz János, öreg, nagy szakállal, ezt mondta: „Az erényekben úgy lehet előre haladni, mint egy lépcsőn, a tevékeny elmélkedéssel emelve fel az elmét”. Március 30.

Szent Hiperechiusz, öreg, kopaszon, két ágú, hegyes szakállal. Augusztus 7.

Paflagóniai Szent Sztilianusz, öreg, gyér szakállal, ezt mondta: „Az ifjúságot megőrizni: Krisztus ajándéka”. November 26.

Szíriai Szent Efrém, öreg, kevés hajjal és kevés szakállal;

fátylat viselve, ezt mondva: „A nevetéssel összekevert szabadság könnyen a földig rombolja a lelkeket”. Január 28.

Szent Kariton, nagy öreg (ezt mondva): „Ha atyának akartok nevezni, utánozzátok az életemet és a cselekedeteimet!” Szeptember 28.

(Szíriai Szent Izsák, öreg, nagy szakállal, aki fátylat visel.)

Szent Joannik, öreg, hosszú szakállal, hosszú hajjal, csupán egy tunikában, saruban, csupasz kézzel és lábbal, keresztet tartva, ezt mondva egy feliraton: „Bizodalمام az Atyaisten, menedékem a Fiúisten, védelmezöm a Szentlélekisten. Szentháromság.” November 4.

Szent Zakariás, öreg, öt részre osztott szakállal.

Magányban élő Szent János, nagyon öreg.

Xozevitesz Szent János, öreg, hosszú, két ágú szakállal.

Szent Ammon, öreg, hosszú hajjal.

Szent Teodulosz, öreg, hegyes szakállal.

Szent Marciánusz, öreg, kopaszon.

Hitvalló Szent Lázár, öreg, hosszú szakállal, kopaszon. November 7.

Szent Bazil, fiatalon, félig ősen, göndör szakállal. Február 28.

Szent Domeciánusz, öreg, hegyes szakállal. Január 10.

Szent Benedek, öreg, kevés szakállal. Március 14.

Szent Onofriusz, öreg, csupaszon, hosszú hajjal és hosszú, lábíg erő szakállal, ezt mondva: „Ne válasszon el Krisztustól a gyomrod étvágya; ne kísértsen a szenvedélyek sara; ha nem [így lesz], vad lángok között fogsz sírni. Június 12.

Atonita Szent Péter, öreg, teljesen csupaszon, akinek szakállja a térdéig ér, kezében keresztet tart, ezt mondva: „Az az igazi szerzetes, akinek ebben az életben semmije sincs, kivéve Krisztust”.

Szent Barlaam, öreg, fehér szakállal. Augusztus 26.

Szent Joaszaf, India királya, fiatalon, serkenő szakállal, aki koronát visel, ezt mondva: „A forgósél kiszárítja a levelek harmatos nedvét, a gőg pedig elhamvasztja a lélek fáklyáját.” Augusztus 26.

Szent Cirianusz anakhoréta, öreg, hegyen szakállal. Szeptember 29.

Szent Szizoész, öreg, teljes szakállal, kopaszon. Július 6.

Palaiolauritész Szent János, öreg, rövid szakállal. Április 19.

Tesszalonikai Szent Dávid, öreg, hosszú hajjal, lábíg erő szakállal. június 26.

Megcsönkített János, öreg, hosszú, öt részre osztott szakállal. November 9.

Latroszi Szent Pál, öregén, kopaszon, akinek öt részre osztott szakállá van, és kecskebőrt visel. December 15.

Szent Akáciusz, aki a Lépcsőkben van, fiatalon, első szakállával, November 26.

Szent Patápiosz, örfegen, hegyes szakállal. December 8.

Kalyibás Szent János, fiatalon, szakáll nélkül, aki csukott Evangéliumos könyvet tart. Január 15.

Pszikhaita Szent János, öregén, kopaszon, káka formájú szakállal. Május 7.

Egyszerű Szent Pál, öregén, kevés szakállal. Március 7.

Szent Pál, a szemlélődő testvér, félig ősen, két részre osztott szakállal. December 7.

Hegy Szent Auxenciusz, öregén, hegyes szakállal. Február 14.

Szent János, a „Tiszták” monostorának apátja, öregén. Április 27.

Krisztusért üldözött Szent Simeon, öregén, hegyes szakállal. Július 21.

Szent János, a társa, öregén, rövid szakállal.

Szent Lampadion, fiatalon, rövid, két részre osztott szakállal. Július 5.

Szabbaita Szent István, fiatalon, hegyes szakállal. Július 13.

Szent Elek, Isten embere, az Előhírnökhöz hasonlóan. Március 17.

Perzsi Szent Anasztáz, fiatalon, hegyes szakállal. Január 22.

Bűnbánó Szent Nikón, fiatalon, körszakállal, hosszú és gondozatlan hajjal. November 26.

Szent Szenofontész, öregén, hegyes szakállal. Január 26.

Szent János, az ő fia, félig ősen, káka formájú szakállal.

Szent Arkádus, másik fia, fiatalon, hegyes szakállal.

26. Az oszlopos szentek

Csodatévő montanarói Szent Simeon, öregén, körszakállal. Május 24.

Oszlopos Szent Simeon, öregén, rövid, két ágú szakállal. Szeptember 1.

Oszlopos Szent Dániel, öregén, hegyes szakállal. December 11.

Khiói Szent Alip, öregén, hosszú szakállal. November 26.

Szent Lukács, fiatal oszlopos szent, félig ősen, két ágú szakállal. December 11.

27. *A költők*

Germanosz, a pátriárka, öregén, gyér szakállal, ezt mondva: „Örvendezz, szentek kara, mindörökké, mert örökségül nyerted az eget!”

Jeruzsálemi Szofróniosz, félig őszén, hegyes szakállal, ezt mondva: „Halld meg, menny, és hajtsd ide füledet, föld: megrendülnek...”

Filoteosz pátriárka, öregén, hegyes szakállal, (ezt mondva): „Megtetesült a mennyei illet, az Úr Krisztus értük”.

Krétaí András, öregén, fehér szakállal, (ezt mondva): „Segítóm és pártfogóm lett nekem”.

Euchaita János, öregén, két részre osztott szakállal, ezt mondva: „Az Ige kezdetben egyörökéletű volt az Atyával és Szentlélekkel...”

Nikodémiai György, öregén, kopaszon, hegyes szakállal, (ezt mondva): „Örvendezzen a magasságos mennyország és a felhők...”

Metódiosz, a pátriárka, öregén, gyér szakállal, (ezt mondva): „Te, király, aki vagy és leszel mindörökké...”

Ciprianusz, fiatal, göndör fejjel, két ágú szakállal, (ezt mondva): „Csodálandó Istenünk vagy és...”

Anatóliosz pátriárka, öregén, körszakállal, ezt mondva: „A te Országod, Krisztus Urunk, egyetemes uralom”.

Damaszkuszi János, öregén, két részre osztott szakállal, aki fátylat visel, ezt mondva: „Örvendj, Jeruzsálem, készítsetek mindannyian ünnepet”.

Kozma, öregén, kopaszon, hegyes szakállal, (ezt mondva): „Bölcsesség, értelem és erény, te, aki fia vagy...”

József, öregén, hegyes szakállal, ezt mondva: „Íme, felragyogott az üdvösség napja azoknak, akik az éjben voltak”.

Teofánész, öregén, hegyes szakállal, ezt mondva: „Akiknek isteni alakjuk van...”

Bizánci, öregén, két részre osztott szakállal, ezt mondva: „Üdvözíteni akarván azt, aki vétkezett...”

Hagiopolita István, öregén, aki fátylat visel, ezt mondva: „Az éjben kiküszöböltetted a törvény árnyéka”.

Szicíliai György, félig őszén, két részre osztott szakállal, (ezt mondva): „Örvendj, az Úr egyháza, örvendezz...”

Simeon, a csodálatos Montanaro, öregén, körszakállal, ezt mondva: „Félelmetes vagy, Uram, és aki meghajlik...”

Arzéniosz, fiatalon, az első szakállával, ezt mondva: „Jertek, ünnep- és Krisztus-kedvelők, akinek virágai...”

Babilasz, öregén, körszakállal, ezt mondva: „A Háromságban csak egy hatalom az igaz hit szerint”.

Kariai Efrém, öregén, rövid, két ágú szakállal, ezt mondva: „A te angyalaid, Krisztus, a te ragyogásod trónusa körül”.

András, az Égő, félig őszén, kopaszon, tömött, két részre osztott szakállal, ezt mondva: „Te, akit az odafönti szolgák félelemmel imádnak...”

Sztudita Teodor, öregén, kopaszon, két részre osztott szakállal, (ezt mondva): „Szégyenüljtek meg, gyűlölködők, akik az Úr ellen beszéltek”.

Rómanosz, az Énekes, fiatalon, az első szakállával, ezt mondva: „Ma a Szűz a legfelsőbb lényt szüli”.

Szergiusz, félig őszén, hegyes szakállal, ezt mondva: „Ami ünnepünk engesztelő napján...”

Leó, a főpap, öregén, hegyes szakállal, aki mitrát viselve, (ezt mondva): „Hathatós közbenjárónk vagy...”

Leó, a tanító, félig őszén, hegyes szakállal, aki fejfedőt visel, (ezt mondva): „Atyák, örvendeztetek, szüzek, vigadozzatok”.

Pigerióta Bazil, öregén, körszakállal, aki fejfedőt visel, ezt mondva: „Egyvalóságú Szentháromság: Atya és Szentlélek”.

Kristóf, az „első titkár”, fiatalon, hosszú szakállal, aki kendőt visel, (ezt mondva): „Nagy irgalmad és együttérzésed szerint...”

Jusztinosz, fiatalon, körszakállal, ezt mondva: „Az Atyában és a Fiúban és az isteni Lélekben van az Úristen”.

Miklós, öregén, kopaszon, két részre osztott hosszú szakállal, (ezt mondva): „Elmenekülve azok emésztő romlásából, akiknek tévhitük van”.

Szent Kasszia, ezt mondva: „Uram, azt, aki sok tévedésbe esett...”

28. *Az igazak*

Szent Konstantin, a keresztények első királya, fiatalon, az első szakállával, aki a keresztet és az Evangéliumos könyvet tartja.

Szent Ilona, az ő édesanyja, ugyanolyan módon.

Az igaz Péter, a vámos, félig őszén, hegyes szakállal.

Az igaz Filaret, az alamizsnás, öregén, hosszú szakállal.

Az igaz Eulogiusz, a kőfaragó, félig őszén, körszakállal.

Az igaz Eudókim, fiatalon, az első szakállával.
Szent Pulcheria, a királynő.
Az igaz Placilla királynő, Teodóziosz felesége.
Az igaz János, öregem, hegyes szakállal.
Az igaz Zakariás, a cipész, félig őssen.

29. A kenethozó asszonyok

Mária Magdolna. Július 22.
Szent Szalóme. Augusztus 3.
Szent Johanna
Mária és Márta, Lázár nővérei.
Mária Kleofás
Szent Zsuzsanna

30. A vértanúnők

Az első vértanúnő, Szent Tekla. Szeptember 24.
Szent Katalin
Szent Ciriák
Szent Marina. Július 17.
Szent Borbála
Gyógyszerkészítő Anasztázia. December 22.
Szent Anizia. December 30.
Szent Taciána. Január 12.
Szent Teodáta. Szeptember 17.
Teopiszt, Eusztáciusz felesége.
Szent Ágota
Szent Dária
Agapé, Iréné, Khiónia. Július 16.
Szent Maura
Szent Bölcsesség, Hit, Remény, Szeretet.
Szent Pelágia. Május 4.
Szent Fotina. Február 26.
Szent Glicéria és Teodózia
Szent Cecília. November 22.
Szent Agrippina. j8 23.
Szent Júlia. Július 15.
Szent Krisztina. Július 24.
Szent Natália. Augusztus 26.
Szent Antuza. Augusztus 23.

Szent Kalliszta. Szeptember 1.
Szent Menodóra, Metrodóra, Ninfodóra.
Szent Eufémia. Szeptember 16. Július 11.
Szent Jusztina
Szent Eulampia
Szent Karitina
Szent Kalliópe
Szent Hermione
Szent Merope
Szent Ágnes
Szent Ciprilla

31. *A szent vértanúnők*
Római Szent Anasztázia
Szent Episztimé
Szent Eugénia
Szent Febrónia
Szent Eudócia
Szent Paraszkévé

32. *A szentasszonyok*
Szent Eupraxia
Szent Teodóra
Szent Eufrozina
Szent Pelágia
Szent Matróna
Szent Melánia
Alexandriai Teodóra
Szent Makrina
Egyiptomi Szent Mária
Leszboszi Szent Teoktisza
Szent Xénia
Szent Teofánia királynő

33. *A keresztfelmagasztalás* – Egy templom, s benne egy emelvény, rajta Szent (Modesztusz) jeruzsálemi pátriárka, aki Krisztus tiszteletreméltó keresztjét tartja. Az emelvény alatt Szent Ilona császárnő és vele sok nemes ember s a nép nagy tömege, fölfelé tekintenek, kitárt kezekkel.

II. A hét szent egyetemes zsinat

34. *Az első, Nikaiai szent és egyetemes Zsinat, Nagy Konstantin alatt, 325-ben, az Isten által ihletett 318 atya részvételével, Áriusz ellen* – Házak, és fölöttük a Szentlélek, és Szent Konstantin középen ülve egy trónuson. Két oldalán papi ruhában ezek a szent főpapok ülnek: Szilveszter római pápa, Sándor alexandriai pátriárka, Jeruzsálemi Eusztátiosz, Hitvalló Szent Pafnuciusz, Niszibiszi Szent Jakab, Neocezáreiai Szent Pál, és más főpapok és atyák ülnek körülötte. Közöttük egy filozófus, csodálkozással eltelten, és Szent Szpiridon, aki előtte áll, egyik kezét kiterjesztve feléje, míg a másikkal egy cserépedényt tart, melyből tűz és víz jön ki. A tűz a magasba tör, a víz viszont az ujjai között lefelé folyik. Áriusz is ott áll, szintén papi ruhában, előtte pedig Szent Miklós, kinyújtva a kezét feléje, hogy arcul üsse. Áriusz eretnek követői mindannyiuknál lejjebb ülnek. Szent Atanáz diakónus, fiatalon, szakáll nélkül, ülve írja, hogy „Hiszek egy Istenben”, addig, hogy „és a Szentlélekben”.

35. *A második, Konstantinápolyi szent és egyetemes Zsinat, Nagy Teodóziusz alatt, 381-ben, 150 részvételével, Makedóniosz ellen* – Házak, és fölöttük a Szentlélek, és Nagy Teodóziusz középen ülve egy trónuson. Két oldalán ezek a szentek ülnek: Alexandriai Szent Timóteus, Antióchiai Melecius, Jeruzsálemi Cirill, Teológus Gergely, konstantinápolyi pátriárka, aki a Hitvallást írja attól a résztől, hogy „és a Szentlélekben”, egészen a végéig. Mellettük más főpapok és atyák ülnek, s egy másik részen Makedóniosz követői ülnek, akik egymással beszélgetnek.

36. *A harmadik, Efezusi szent és egyetemes Zsinat, Kis Teodóziusz alatt, 431-ben, 130 részvételével, Nesztóriosz ellen* – Házak, és fölöttük a Szentlélek, és Kis Teodóziusz király középen ülve egy trónuson, fiatalon, első szakállával. Két oldalán Alexandriai Szent Cirill, Jeruzsálemi János és más főpapok és atyák ülnek. Előttük Nesztóriosz, öregén, papi ruhában, aki velük beszél, mellette pedig az eretnek követői, akiknek vállán ördögök vannak.

37. *A negyedik, Kalkedóni szent és egyetemes Zsinat, Marciánusz király alatt, 451-ben, 630 részvételével, Eutükhész és Dioszkürosz ellen* – Házak, és fölöttük a Szentlélek, és Marciánusz ki-

rály, öregén, trónuson ülve, mellette pedig fejedelmek, fejedőkkel és piros-arany süvegekkel. Oldalán Szent Anatóliosz konstantinápolyi pátriárka, Antióchiai Maximosz, Jeruzsálemi Juvenálisz, Paszkaszinusz és Lucenziusz püspökök, Bonifác pap, Leó római pápa helynökei és ügyintézői, s más főpapok és atyák. Előttük pedig Dioszkürosz papi ruhában, valamint Eutükhész, akik velük beszélgetnek, s vállukon őket kantárszáron tartó ördögök.

38. *Az ötödik szent zsinat, Nagy Jusztiniánusz által tartva, 553-ban, 151 részvételével, Órigenész ellen* – Házak, és fölöttük a Szentlélek, és a király, trónuson ülve, két oldalán Szent Virgiliusz római pápa, Konstantinápolyi Eutükhiosz és más főpapok és atyák. Előttük pedig Órigenész, öregén, aki velük beszélget, s egy démon a vállán ülve, betakarja az ő szemét.

39. *A hatodik egyetemes szent zsinat Konstantinusz Pogonátusz által Konstantinápolyban tartva, 680-ban, 160 részvételével, Onóriosz, Szergiosz és Pirrosz ellen* – Házak, és fölöttük a Szentlélek, és a félig ősz király, két részre osztott szakállal, trónuson ülve. Mögötte a testőrsege. Két oldalán ülnek Szent György konstantinápolyi pátriárka és a pápa helynökei, Teodor és György s más főpapok és atyák, valamint eretnekek, akik velük beszélnek.

40. *A hetedik, Nikaiai Zsinat, [787-ben, 350 részvételével], Konstantin és Iréné alatt, azok ellen, akik háborút kezdtek a szent ikonok ellen* – Házak, és fölöttük a Szentlélek, s Konstantin király piciny gyermekként, valamint édesanyja, Iréne, trónon ülve, miközben Konstantin Krisztus ikonját, Iréne pedig a Szűz Máriáét tartja. Az ő két oldalukon Konstantinápolyi Szent Taráziusz s a pápa helynökei, Péter és Péter, püspökök s más főpapok és atyák, akik ülve, ikonokat tartanak, s középettük egy főpap, aki ezt írja: „Ha valaki nem tisztelné a szent ikonokat és a tiszteletreméltó keresztet, átkozott legyen”.

41. *A szent ikonok felmagasztalása* – Egy templom, s rajta kívül Szent Metódiosz, a pátriárka, papi ruhában, aki pásztorbotot tart. Mögötte további főpapok, akik ikonokat tartanak, előtte pedig két diakónus, akik Krisztus képét, s másik kettő, akik Szűz Máriáét, a Hodigitriának nevezettet, arannyal átszőtt ruhában viszik. A pátriárka mögött Teodóra császárnő és fia, a piciny gyermek, Mihály császár, akik maguk is ikono-

kat tartanak. Még hátrébb papok tömjénezőkkel és gyertyákkal, s a következő szent aszkéták: János, Arszaces és Izajás, valamint a szerzetesek nagy tömege. Mellettük Szent Kasszia és a szerzetesnők nagy tömege vele, és sok más laikus, férfiak, nők, gyermekek, ifjak, akik keresztet és gyertyát tartanak.

SUMMARIA

La liturgia che glorifica l'Iddio e santifica l'uomo

(István Ivancsó)

Il presente saggio liturgico, prima di trattare il suo materiale in due gran parti, porta alcune affermazioni fondamentali. Queste sono appena cinque: 1. La ontologica e cosciente venerazione di Dio; 2. La santità e gloria di Dio; 3. L'amore di Dio verso l'uomo (la filantropia); 4. L'aspetto comunitario della liturgia; 5. L'uso della parola liturgia.

La presentazione della lode di Dio o della sua glorificazione è svolta in due file nello scritto. Il punto di partenza dell'autore non è altro che stabilire i concetti fondamentali. In primo luogo vi sta il mistero pasquale di Cristo: "Sappia dunque con certezza tutta la casa di Israele che Dio ha costituito Signore – Kyrios – e Cristo quel Gesù che voi avete crocifisso!" (At 2,36). Il Kyrios è già il Signore glorificato da parte del Padre. – Poi segue la realizzazione pratica: come glorificare Dio? La risposta è evidente: attraverso la liturgia. Perché la liturgia è vita della Chiesa orientale, cioè la Chiesa vive – o ancor più precisamente: sta nello stato di vivere – nella sua liturgia. E così dobbiamo capire anche il concetto del Concilio Vaticano II quando ha parlato della "participatio actuosa" dei fedeli alla liturgia.

La seconda gran parte dello scritto tratta – in tre punti – della santificazione dell'uomo. In primo luogo presenta la base della sua santificazione. Poi in secondo punto descrive che questa avviene attraverso i sacramenti che nella prospettiva della Chiesa bizantina non sono medicamenti, ma mezzi attraverso cui possiamo partecipare alla vita di Dio, cioè possiamo vivere come figli di Dio. Infine, in terzo ma non ultimo punto indica che tutto questo si attualizza attraverso la liturgia.

Lo scritto, nel suo riassunto, cerca di dare la risposta a due domande: 1. Possiamo abbreviare la glorificazione di Dio nei sacri uffici? 2. Possiamo intaccare la preghiera dei fedeli? La risposta e la conclusione sono negative per ambe le due domande. Il fondamento più

profondo si trova nel testo della Divina Liturgia: “Poiché tu sei santo, o Dio nostro, e noi rendiamo gloria a te, Padre, Figlio e Spirito Santo, ora e sempre e nei secoli dei secoli”. Questo ekfonesis confessa la santità di Dio e ne aggiunge, nella nostra interpretazione, che noi rendiamo grazie a Lui “proprio per questo”, perché è santo.

**Da distanza di quattro decenni.
Riflessione al Concilio Vaticano II**
(István Seszták)

Questo presente lavoro vuol essere una riflessione al Concilio Vaticano II svolto circa 40 anni fa. Il Santo Padre nella sua lettera *Tertio Millennio Adveniente* ci chiama tutti noi a fare un’analisi di coscienza tutto particolare che riguarda l’ultimo Concilio e la sua recezione.

Questo richiamo responsabile, l’ha guidato anche me. E per questo la mia intenzione in questo breve articolo era di fare una rilettura piuttosto ermeneutica del Concilio, non specialmente dei testi di esso, ma della sua maturazione e attuazione, proprio per poter leggere e capire il senso e significato del Vaticano II.

La prima parte del lavoro, parlando dei fermenti di novità che precedevano il Concilio, fa una pre-storia dell’evento del XX secolo. Ma la necessità del cambiamento non significa frattura col passato – come lo dice il noto storico, G. Martina: „Come sempre avviene nella storia, il progresso non esclude la continuità... Si è trattato di un cammino faticoso, di un passaggio dalla Chiesa post-tridentina alla Chiesa del Vaticano II.”

La parte seguente rilegge il Vaticano II, in quanto esso è un processo di maturazione, è un atto ancora oggi in evoluzione, e nella ricezione di esso anche noi dobbiamo trovare i nostri posti, con i particolari compiti. Per scoprire il vero senso dei testi conciliari il teologo, W. Kasper ci raccomanda alcune regole ermeneutiche per un’analisi giusta della rilettura. Una tale rilettura insomma non fa del Vaticano II un relitto del passato, ma un’avanguardia culturale attenta a cogliere e ad affrontare coraggiosamente le sfide dei tempi nuovi.

Dopo aver visto la finalità del Concilio, che aiuta a capire meglio i frutti di esso compiuti, ho cercato di trovare alcuni significati attuali e permanenti del Concilio. La questione, che svolge dopo il Concilio, non è se dobbiamo andare avanti o tornare indietro. Questa

Summaria

alternativa non esiste più. Il vero problema è di individuare la giusta strada per andare avanti. Il vero significato del Concilio in questa strada cominciata dallo stesso evento e di arrivare ad una 'visione rinnovata della Chiesa', sempre e in cammino, durante il quale scopre sempre più profondamente il suo vero messaggio.

Summaria

SOLTÉSZ JÁNOS

A GÖRÖG KATOLIKUS EGYHÁZ ÉLETE AZ ELMÚLT 10 ÉVBEN¹

Az egyház életében a jelentős, és mélyreható változások idejét, rövidebb, hosszabb korát a közelmúltra vonatkozóan általában nagyon nehezen lehet súlyozni. Kell, hogy több idő elteljen a rálátáshoz. Az 1989-es rendszerváltás időszakát, s az azóta eltelt nem hosszú időt, bár közel van, mégis kételkedés nélkül nagyon jelentősnek tarthatjuk, s nemcsak általános társadalmi vagy egyházi vonatkozásban, hanem saját, konkrét egyházközösségünk vonatkozásában is, jelen esetben a Magyar Görög Katolikus Egyház tekintetében. Feltételezem, hogy erről minden egyházközösség hasonlóképpen vélekedik.

Az elmúlt tíz év áttekintésekor, az eseménynaptár sorrendjét fogom követni, inkább csak érzékeltetve a jelenből, a közelmúltból táplálkozó jövőt alakító szempontokat, a teljesség igénye nélkül.

Számunkra közvetlenül a rendszerváltás előtt két, lélektanilag és gyakorlatilag is fontos, szomorú esemény történt, emiatt az eseménynaptárt 1987-tel kezdeném. 1987-ben meghalt dr. Bacsóka Béla nyugalmazott rektor, kanonok, aki tanárként, elöljáróként, kancellárként az ötvenes évektől kezdve aktív részese volt egyházunk irányításának. Egy forró júniusi napon, a Szent Liturgia közvetlen befejezése előtt az oltár előtt összeesett, s már nem tudtak rajta segíteni. A rákövetkező szeptemberben nagy ünnepi esemény volt egyházmegyénkben, a fennállás 75. jubileuma. Simon Lourdusamy bíboros, a Keleti Kongregáció akkori prefektusa vett részt Rómából az ünnepségeken.² Dr. Timkó Imre megyésfőpásztor nagyon szívén viselte ezt az évfordulót, annak sikeres megrendezését, melyre emlékkönyvet is szerkesztett.³ Egy év sem telt el,

¹ Előadasként elhangzott a Debreceni Akadémiai Bizottság (DAB) Vallástudományi Szekciójának újjáalakuló gyűlésén Debrecenben, 2002. február 26-án.

² JANKA, GY., „A Hajdúdorogi Egyházmegye múltja és jelenlegi helyzete”, in *Görög Katolikus Szemle Kalendáriuma* (a továbbiakban GKSZK) az 1997-es esztendőre, Nyíregyháza 1996, 150.

³ *A Hajdúdorogi Bizánci Katolikus Egyházmegye Jubileumi Emlékkönyve 1912-1987*. Nyíregyháza 1987.

s 1988. március 30-án váratlanul elhunyt Imre püspök. E két szomorú esemény a papság lelkében egyértelművé tette, hogy itt egy korszak végérvényesen lezárult. Szinte már természetesnek hatott, hogy hamarosan elkezdődtek a nagy társadalmi változás eseményei. 1988. június 30-án dr. Keresztes Szilárd segédpüspököt nevezte ki a pápa, II. János Pál, megyéspüspökké. Október 1-jén már ő fogadta a Szent Jobbot Máriapócscon.

1989 az általános fordulat éveként vonult be a történelembe. Hazánkban is összeomlott az egypártrendszer, valóban szabaddá vált a vallásgyakorlás. Sajátos jele volt ennek, hogy az illegalitásban élő, szomszédos országbeli görög katolikus püspökök is testvéri látogatást tehettek Nyíregyházán és Máriapócscon. Hazájukban röviddel ezután neveztek ki új főpásztorokat. Egy örvendetes regionális együttműködés keretei kezdtek kibontakozni a görög katolikus egyházban.

1990-ben Magyarországon járt Agostino Casaroli vatikáni bíboros államtitkár, aki útja során felkereste a budapesti Rózsák téri görög katolikus templomot. Újra indult újságunk a *Görög Katolikus Szemle* és ennek évenként megjelenő *Kalendárium*a dr. Bacsóka Pál szerkesztésében, ami a szellemi, lelki élet pezsdülésének jele volt. Az élet más területeken is megindult: megalakult a Görög Katolikus Ifjúsági Egyesület. Hajdúdorogon Görög Katolikus Általános Iskola kezdte meg működését. Dr. Pirigyí István teológiai tanár két kötetben megjelentette a magyar görög katolikusok történetét.⁴ Ugyanebben az évben megkezdődött a levelező tagozatos hitoktató és hittanár képzés főiskolánkon a civil hallgatók számára. Az első évfolyam 60 fős létszámmal indult.⁵

1991 legfontosabb eseménye volt, hogy II. János Pál pápa látogatott Magyarországra. Útját megyéspüspökünk szervezte meg. Augusztus 18-án Máriapócscon a pápa görög katolikus Szent Liturgiát végzett a Püspöki Kar és egyházmegyénk papságának együttműködésével, és kb. 300 ezer hívő részvételével!

Az év másik kiváló eseménye Hajdúdorogon a Görög Katolikus

⁴ PIRIGYI, I., *A magyarországi görög katolikusok története I-II.*, Nyíregyháza 1990. A kétkötetes könyv hosszú évek kutatásainak eredményeként, több, a szemináriumi oktatást szolgáló főiskolai jegyzet után jelent meg ilyen formában, témáját tekintve hiánypótló műként.

⁵ A levelező tagozat alapítása 1990-ben történt. Az alapító dokumentumot lásd a *Görög Katolikus Püspöki Levéltárban* (a továbbiakban *GKPL*) 2146/1990. sz. alatt. Ilyen magas létszámú kurzusok csak az első néhány évben voltak. Ennek ellenére nem volt jelentős a lemorzsolódás, hisz kb. 50 fő végzettséget is szerzett, s majdnem mindegyik diplomával zárta tanulmányait.

Gimnázium és Szakközépiskola beindulása volt, mely azóta is az egyetlen középfokú intézményünk.⁶

Ebben az évben alakult meg Nyíregyházán a MTA Sz-Sz-B. Megyei Tudományos Testülete dr. Kecskés Mihály professzor vezetésével. Keretei között hittudományi szekció is megalakult, ilyen szinten elsőként az országban, támogatva a teológiai tudományok tudományként való elismerését, ösztönözve a teológiai tudományok művelőit a saját szakterületükön történő kutatásra.

A Bessenyei György Tanárképző Főiskolán megindult a harmadik szakként felvehető hittanár képzés.⁷ Sokan jelentkeztek, de csak kevesen végezték el, mert sem idővel, sem energiával nem bírták a hallgatók. A jó megoldás a következő évben valósulhatott meg. Bizonyára nem véletlen, hogy ebben az évben indult meg a hitoktatás eredményessége érdekében a görög katolikus hittankönyv-sorozat megírása.

1992-ben a Tanárképző Főiskolán megindult a szakpáros hittanár képzés, ami talán a legszimpatikusabb és a célnak legmegfelelőbb képzési formának bizonyult.⁸ Ugyanebben az évben szükségessé vált a Papnevelő Intézet további bővítése, a tetőtér beépítésével.⁹ (Egy nagyon komoly korszerűsítés 1981-ben fejeződött be.)

1993-ban Achille Silvestrini bíboros, a Keleti Kongregáció prefektusa és egyik titkára Marco Broggi, valamint Giovanni Cheli érsek, a Vándorlók és Utazók Pápai Bizottságának elnöke látogatta meg egyházmegyénket.¹⁰

1994 jelentős fordulóponthoz Hittudományi Főiskolánk életében. Megkezdődtek a tárgyalások a Római Pápai Keleti Intézettel a Főiskola affiliációjáról, intézményünk ezzel elindult az egyetemmé válás útján. Ennek kapcsán tett látogatást Nyíregyházán a Nevelési Kongregáció

⁶ JANKA, *GKSZK*, 151.

⁷ A Hittanár Szak alapításának dokumentumát lásd *GKPL* 1979/1991. sz alatt. Csak szak és nem tanszék alapítása történt. Viszont néhány éve Hittudományi Tanszék címmel szerepelt a nyilvántartásban, hiszen a hittudományi főiskola kihelyezett tanszékeként értelmeztük jelenlétét a tanárképző főiskolán. Hivatalossá az elnevezés a főiskolai integrációs folyamat keretében vált 2000-ben. Így ma a pontos neve: a *Görög Katolikus Hittudományi Főiskola Kihelyezett Tanszéke*. A tanszék a görög és római katolikus hittanárok képzését koordinálja, a saját rítusuknak megfelelő képzést biztosítva a hallgatóknak. A tanszék 1995-től kibővült a protestáns hittanár hallgatók képzésével, amit az *Evangélikus Egyetem Kihelyezett Tanszéke* koordinál.

⁸ Ezzel kapcsolatban újabb „Együttműködési szerződést” írt alá 1992. január 29-én dr. Székely Gábor főigazgató, és dr. Pregun István rektor.

⁹ Vö. *GKPL* 1259/1992. ill. 1411/1992.

¹⁰ Vö. JANKA, *GKSZK*, 151.

prefektusa Pio Laghi bíboros, hogy megismerkedjen a Főiskola helyzetével.

Ebben az évben kezdődött el a Hajdúdorogi Gimnázium Kollégiumának építése, fiúk és lányok részére.¹¹

Az év kivételes eseménye volt az a nemzetközi teológiai szimpozium, melyet XII. Leó pápa „*Orientalium Dignitas*” apostoli levelének 100. évfordulója alkalmából szervezett dr. Orosz László rektor. „A keleti egyházak méltósága” című levél háromnapos találkozásra gyűjtötte össze Nyíregyházán nemcsak a téma szakembereit, hanem a régió görög katolikus püspökeit, a Magyar Katolikus Püspöki Kar tagjait és a testvéregyházak képviselőit. A Városháza dísztermében nyitotta meg az ülészakot Főpásztorunk tíz püspök jelenlétében. A szimpozium anyaga kötetben is megjelent 1995-ben Nyíregyházán. II. János Pál pápát is foglalkoztatta a keleti egyházak hagyományának gazdagsága, s az ő apostoli levelét is tartalmazza már az említett kötet, bár kb. fél évvel a szimpozium után jelent meg Rómában „*Oriente lumen*” címmel.¹²

1995-ben a megyéspüspök liturgikus alapelveket fogalmazott meg egyik körlevelében, melynek célja volt, hogy segítse az egyházban a liturgikus rend és egység hatékonyabb megvalósulását.

Hittudományi Főiskolánk pedig a Római Pápai Keleti Intézet kihelyezett tagozata lett. Rendkívül szigorú követelmények szerint át kellett ehhez alakítani a képzést tartalmilag átcsoportosítás és bővítés révén tulajdonképpen nemzetközi, egyetemi mértékek szerint, s különösen meg kellett erősíteni a nyelvoktatást. Keresztes püspök úr ebben az évben az egyházi és a világi jog szempontjából is kettéválasztotta a Pápa-nevelő Intézetet és a Hittudományi Főiskolát. Erre azért is szükség volt, mert egyrészt világi hallgatók számára is megnyílt az intézmény, másrészt az affiliáció és az állami akkreditáció is megkívánta ezt a lépést.¹³

Új teológiai folyóirat is útjára indult dr. Ivancsó István tanárunk szerkesztésében, *Athanasiana* címmel, ami félévenként jelenik meg, és elsősorban tudományos szintű teológiai tanulmányokat tartalmaz.

¹¹ Vö. *op. ult. cit.*, 151.

¹² A mű címe: *Orientalium Dignitas*, Nyíregyháza 1995. Szerkesztő és fordító: dr. Orosz László, aki egyben a szimpozium szervezője is volt. A könyv végén található II. János Pál pápa *Oriente lumen* kezdetű apostoli levelének magyar fordítása a 203-235. oldalakon, melyet dr. Keresztes Szilárd megyéspüspök készített.

¹³ Vö. *Magyar Felsőoktatás*, 10 (2000) 6-7. ahol dr. Peregú István főigazgató fogalmazza meg a legfontosabb szempontokat. Az oktatás szerkezetének átalakítását részletesen tárgyalja JANKA, F., „Oktatási szerkezet főiskolánkon egykor és ma”, in *Örökség és küldetés*, Nyíregyháza 2001, 193-199.

1996 az ungvári unió 350. és a máriapócsi első könnyezés 300. évfordulója volt. Az egyházmegye a püspök úr vezetésével jubileumi ünneppsorozattal emlékezett meg a nagy eseményekről. A Jósa András Megyei Múzeumban a magyar görög katolikus egyház ikonkiállítása nyílt meg április 25-én, Puskás Bernadett művészettörténész rendezésében. A megnyitó beszédet Francesco Marchisano érsek, az Egyház Kulturális Javai Pápai Bizottságának elnöke mondta. A kettős jubileumot Máriapócsen augusztus 18-án ünnepelték meg. A görög katolikus énekarok találkozója mellett példanélküli esemény volt Hajdúdorogon a Magyar Görög Katolikusok Világtalálkozójának megrendezése.

További rendezvények voltak: Szeptember 2-4. között A Kegyhelyek és Zarándoklatok Első Európai Kongresszusa Máriapócson.

Az ungvári unióból származó egyházmegyék Rómába szerveztek közös zarándoklatot október 27-én. Egyházmegyénk Bécsbe zarándokolt november 3-án az első könnyező képhez, mely ma is a Stephansdomban látható. Nyíregyházán történész konferencia volt az első, 1696-os könnyezés évfordulója alkalmából, anyaga kötetben is megjelent Nyíregyházán 1996-ban.¹⁴

Az ungvári unióban jelentős szerepet játszó Parthén Péter püspök emlékére szülőfalujában, Szakoly községben mellszobrot emeltek a templom kertjében.¹⁵

1997-ben Európai Ökumenikus Találkozó volt Grazban a „kiengesztelődés a keresztények egységéért” jegyében, mely kifejezte az európai keresztény egyházak összetartozását, különleges színfolt volt a különféle görög katolikus egyházak képviselőinek jelenléte.

Újabb nemzetközi egyházi összejövetelre került sor Nyíregyházán 1997. június 30-tól július 6-ig, az Európai Keleti Katolikus Püspökök találkozójára, komoly előkészületek után. Negyvenöt főpásztor, női és férfi szerzetesrendi és szemináriumi elöljáró, az illetékes római hivatalok, valamint segítség-szervezetek képviselői vettek részt a találkozón, melynek témája a keleti katolikus egyházak önazonossága volt. A nyír-

¹⁴ *Máriapócs 1696 – Nyíregyháza 1996 Történelmi konferencia a máriapócsi Istenszüli-ikon első könnyezésének 300. évfordulójára*, Nyíregyháza 1996.

¹⁵ Számos falubeli támogatásával kiadvány is napvilágot látott PIRIGYI, I., *Parthén Péter püspök emlékére. Az ungvári unió 350. évfordulójára*, Szakoly 1996. Parthén püspök szobrának felállítását már a faluban 1944 óta tevékenykedő első önálló görög katolikus lelkész, Soltész Mihály, aki több mint harminc évet töltött ott, tervezte, de megvalósítását a történelmi idők nem tették lehetővé. Ehhez szükség volt az 1989-es fordulatra.

egyházi püspöki templomban rendkívül felemelő élmény volt, hogy a találkozó alatt, minden nap más nyelvű és dallamvilágú görög katolikus Szent Liturgián vehettünk részt.

Ebben az évben történik az állami akkreditációs anyag elkészítése, és sor kerül a MAB bizottságának látogatására a főiskola intézményében. A hallgatók munkájának színvonalát jelzi az ő legjobb dolgozataik megjelentetésére alakult, általuk szerkesztett *Munkálatok* című kiadvány elindulása.

A Magyar Köztársaság Kormánya az 55/1997./IV. 3./sz. rendeletével november 3-át a Magyar Tudomány Napjává nyilvánította. Tanáraink a hittudományi szekció munkájában azóta minden évben részt vesznek nagy hallgatói érdeklődés mellett.

1998-ban március 25-én értesítette a MAB főiskolánkat az akkreditáció pozitív döntéséről.¹⁶ A tények tükrében szerénytelenség nélkül állíthatjuk, hogy ezzel és a korábbi affiliációs döntéssel a Szent Atanáz Hittudományi Főiskola a hazai teológiai oktatás élvonalába került. A jövő sajátos záloga, hogy főpásztorunk különösen támogatta a külföldön tanulás lehetőségeinek maximális biztosítását a papnövendékek számára.

A tudományos élet lendületét igazolja a főiskola biblikus témájú folyóiratának a *Studia Biblica Athanasiana*-nak megjelenése Xeravits Géza szerkesztésében, valamint a *Folia Canonica* idegen nyelvű egyházi folyóirat beindulása Szabó Péter szerkesztésében, aki a PPKE kánonjog tanára s egyben főiskolánk tanára is. E folyóiratot a két intézmény közösen adja ki. A *Folia Athanasiana* szintén idegen nyelvű folyóirat, de a keleti teológia köréből összegyűjtött írásokkal Ivancsó István szerkesztésében. Meg kell még említenünk az *Athanasiana Füzetek* sorozatot, melyben tudományos dolgozatok látnak napvilágot. Mindezek igazolják Hittudományi Főiskolánk tudományos műhely jellegét is.¹⁷

Sor került még ebben az évben az Európai Keleti Katolikus Szemináriumok Előljáróinak Továbbképző Kurzusára július 20. és 26.

¹⁶ GKHF 134/1998. sz.

¹⁷ JANKA, GY., „A Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola története”, in *Örökség és küldetés 1950 – 2000*. Nyíregyháza 2001, 235-236. A kiadványok választéka megtekinthető az Ivancsó István szerkesztésében megjelent katalógusban: *A Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola kiadványainak katalógusa*, Nyíregyháza 2000. Ivancsó István a *Folia Athanasiana* 1999-ben Nyíregyházán megjelent 1. számában részletesen bemutatja Főiskolánk publikációit (129-155.), valamint közli az 1995-től megjelent magyar nyelvű bizánci teológiai irodalom bibliográfiáját (157-176.).

között, mely zártkörű munkaértekezlet volt.¹⁸

Befejeződtek az építkezések a Hajdúdorogi Gimnáziumunkban. A hálaadást a tanévnyitó ünnepséggel együtt augusztus 30-án tartották, melyen Pokorni Zoltán oktatási miniszter úr tartott beszédet, s ez egyben az országos tanévnyitó is volt.

Ugyanebben az évben történt a Hajdúdorogi Görög Katolikus Óvoda és a Nyíregyházi Görög Katolikus Általános Iskola megalapítása.¹⁹

Megnyílt Máriapócson a Lelkigyakorlatos- és Zarándokház is, mely azóta fogadja a lelkigyakorlatok, zarándokok és más egyházi összejövetelek résztvevőit. Sajátos lelki központunk ez a ház.²⁰

1999-től kezdve minden tanévben megjelenik a Főiskolánk évkönyve, mely az intézmény életéről teljes áttekintést nyújt.²¹

Ezen év karácsonyán II. János Pál pápa megnyitotta a Római Szent Péter Bazilika szentévi kapuját, s a jubileumi szentévet is.²²

A 2000. év a Nagy Jubileum jegyében telik, elsősorban a megváltás örömeinek fényében, számunkra pedig Hittudományi Főiskolánk fennállásának 50 éves évfordulójával is egybeesik. Valóban kegyelmi idő, s nekünk különösen a hálaadás ideje is volt. Szinte lehetetlen felsorolni minden eseményt, ami egyházunkat valamilyen módon érintette. Mégis a legfontosabbak: február 8-án főpásztorunk püspökszentelésének 25. évfordulóját ünnepeltük. Ugyanebben a hónapban a Magyar Katolikus Egyház a Szentföldre zarándokolt. Több templomszentelés, felújítás-megáldás volt. Dámócon a görög katolikus egyház legifjabb szerzetesközösségének kápolnáját szentelte fel a főpásztor Húsvétkor. Május 7-én az Egyházmegyei Gyűjteményünk állandó kiállítását nyitotta meg Marchisano érsek Rómából. XIII. Leó pápa szobrát állították fel Hajdúdorogon, a 100 éves dorogi mozgalom, az államiság és jubileum évfordulójára. Sátoraljaújhelyen Miklóssy István püspök szobrát állítják fel, emléktábla készült Nyírszöllősen stb.²³ Jubileumi kiállítás és konferencia

¹⁸ 1998. évi II. számú körlevél 1302/1998.

¹⁹ *Op. ult. cit.*, 1305-7/1998.

²⁰ 1998. évi IV. számú körlevél 1717/1998.

²¹ Az évkönyv azóta minden évben megjelenik, s hozzáférhetővé teszi az egész évre vonatkozó tudnivalókat, a tanítási napoktól kezdve, a követelmények legapróbb részletéig.

²² Az 1999. évi IV. számú körlevél 1721/1999. pontja megemlékezik az eseményről, s kijelöli a búcsú elnyerésére lehetőséget jelentő görög katolikus templomokat.

²³ A GKSZK 2001, Nyíregyháza 2000. 136-142. A Krónika rész összefoglalja egész röviden, fényképpel is illusztrálva, a Jubileumi év legfontosabb történéseit.

volt a Főiskolán október 1. és 3. között „Örökség és küldetés” címmel, dr. Janka György tanár szervezésében. Anyaga könyv formában is megjelent.²⁴ Jubileumi ünneplésünket a hálaadás a megtartó Isten felé és a jövőben bizakodó lelkiület hatotta át.

A 2001. év talán legfontosabb eseménye volt a Hittudományi Főiskola új épületének alapköletétele 2001. május 8-án. Rómából Zenon Grocholewski bíboros úr végezte az alapkő megáldását.²⁵ Jelen voltak még: Joseph Rauber nuncius, Szemedi János és Milan Chatur görög katolikus püspökök és Bosák Nándor püspök, a nyíregyházi főiskolák és a város előljárói, oktatási intézményeink hallgatói, hívek és vendégek.

Ebben az évben országunkban népszámlálás is volt. Számunkra különös jelentőségű lett ez az esemény, mivel kiderült, hogy növekedett a görög katolikusok létszáma, és mintegy háromszázezer jelenleg Magyarországon, ami felülmúlja az előzetes várakozásokat. Ez a tény is erősíti az említett, jövőbe vetett bizalmunkat.

Végül lássunk statisztikai adatokat²⁶ néhány kiragadott szempont alapján, melyek mutatnak valamit az elmúlt évekre jellemző fejlődésből:

Papság	1945	1986	1996	2002
Egyházmegye	165	194	199	196
Exarchátus	37	36	40	40
Összesen	202	230	239	236

Egyházközségek	1945	1986	1996	2002
Egyházmegye	102	129	137	143
Exarchátus	24	29	30	31
Összesen	126	158	167	174

²⁴ A könyvet lásd a 17. jegyzetben.

²⁵ 2001. évi II. számú körlevél 845/2001.

²⁶ A statisztikai adatok a GKSZK 1997. 153-154-on közölt adatokra, a 2001-es *Név és Címátára*, valamint az egyházmegye legújabb adataira épülnek. Ahol nincs külön feltüntetve, ott természetesen együtt szerepelnek az egyházmegye és az exarchátus adatai.

Közlemények

Oktatási intézmények	1946		1996	2002
Óvoda	2		2	4
Általános iskola	81		1	4
Gimn. és Szakköz.	1		1	1
Tanítóképző	1		–	–
Hittud. Főisk.	–		1	1
Hittanári szak	–		1	1
Kollégium	–		2	2

Szociális intézmények	1946		1996	2002
Szociális otthon			3	6
Krízis otthon				2
Idősek otthona				1

Új templomok

1912-1985 =	46
1986-1990 =	5
1991-1995 =	10
1996-2002 =	<u>11</u>
	72

OLÁH MIKLÓS

„TARTSD A LELKET BENNÜNK, URAM!”

A történelem nemcsak véres csatákból, építkezésből vagy rombolásból, látványos alkotásokból és felfedezésekből áll össze, hanem – főleg az egyház történelmének – fontos részei az alábbi adatok (külső tények és belső történések/törekvések) is. Ezért gondoltam nyilvánosságot érdemlőnek a következő feljegyzéseket.

Ismert mondás és tapasztalat: „Az egészséget is csak akkor becsüljük, amikor már elvesztettük”. Ami valamikor természetes és magától értetődő volt: a lelkigyakorlatok, egyházi összejövetelek, azt negyven évig egészen másként kellett megélnünk. Jellemző példa erre, hogy országos botrány lett abból, hogy 1960-ban lelkigyakorlatot mertünk tartani a tisztelendő asszonyok részére. Debrecenben, a Svetits gimnázium kollégiumában folyt le ez a három lelki nap, és Dudás Miklós püspöknek nagyon meggyűlt a baja miatta. Tizenkilenc évnek kellett eltelnie, mire a következőre sor kerülhetett. Úgy vélték, hogy a papnék már úgy sem vonhatók ki az egyház befolyása alól, „hát üsse kő!” De ott volt a kemény korlát: senki másnak!

Két-három évig boldogan szerveztük a lelkigyakorlatokat a papnék számára, amikor felmerült bennünk a gondolat, hogy hátha a papi család gyermekei részére is meg lehetne ezt csinálni. Megpróbáltuk, sikerült. A következő évben csendesén közöltük a jelentkezőkkel, hogy a barátaikat és barátnőiket is meghívhatják. Így indultak be – félhivatalosan – az ifjúsági lelkigyakorlatok. A jó példa ragadós lett és néhány év múlva a többi egyházmegyében is elkezdtek a fiatalok lelkigyakorlatait szervezni. Csodálatos élmény és öröm volt ez a kemény és kegyetlen évtizedek után.

Ezeknek a hatását, eredményeit emberileg lehetetlen ellenőrizni és kimutatni. Hiszünk abban, hogy nem voltak hiábavalók, gyümölcsstenek, hanem tartalmuk, energiájuk tovább sugárzott: nemcsak a közvetlen résztvevők nyertek, gazdagodtak és erősödtek, hanem kovászként hatott és éltetett, erősített sokakat egyre szélesebb körökben. Hogy kiket és mennyire érintett meg: Isten a tudója.

Ennek az alábbi áttekintésnek nemcsak az a célja, hogy megörökítse az utókor számára ezt a sajátos munkálkodást és a hűséges szőlő-munkások nevét, hanem az is fontos cél, hogy tanuljunk megbecsülni az újra visszanyert „egészséget”: azt a sok lehetőséget, amely ma újra rendelkezésünkre áll. Magvetők és magot befogadók egyaránt örülünk és éljünk a visszakapott szabadsággal, mert ez is olyan talentum, amiről nagyon komolyan el kell majd számolnia mindenkinek!

Akik még élnek az alábbiak közül – akár előadók, akár résztvevők voltak –, azoknak sok szép élmény felidéződhet a száraznak tűnő adatok által, akik pedig már meghaltak, azokra gondoljunk hálás szívvel a köztünk és értünk végzett munkájukért.

Az adatok bizonyára nem teljeseek, hiszen csak személyes feljegyzéseim alapján tudom leírni őket, de ez is több, mint semmi. Akinek módja van, tegye teljesebbé az alábbiakat!

Papi Lelkigyakorlatok az elmúlt 40 évben

A lelkigyakorlatok vezetői

1962: Árkosi István

1963:

1964:

1965: dr. Király Ernő

1966: Takács Miklós

1967: dr. Rohály Ferenc

1968: dr. Palatitz Jenő

1969: dr. Mosolygó Marcell id.

1970: Papp Zoltán id.

1971: Járasi János

1972: dr. Keresztes Szilárd

1973: Oláh Miklós

1974: dr. Bacsóka Béla

1975: dr. Kiss László

1976: Keszthelyi Ferenc

1977: dr. Sulyok Elemér OSB

1978: Kateketikai lelkigyakorlat (Előadói munkaközösség: dr. Kiss László, Keszthelyi Ferenc, Oláh Miklós)

- 1979: Kateketikai lelkigyakorlat (Előadói munkaközösség: dr. Kiss László, dr. Kerekes Károly OC, dr. Vanyó László, Oláh Miklós)
- 1980: dr. Bacsóka Pál
- 1981: dr. Keresztes Szilárd
- 1982: dr. Mosolygó Marcell id.
- 1983: dr. Lukács László OschP
- 1984: dr. Kiss Andor
- 1985: dr. Gál Ferenc
- 1986: Kozma Lajos
- 1987: dr. Bán Endre
- 1990: Brückner Ákos
- 1991: Oláh Miklós
- 1992: Kondás Sándor

Papi rekollekciók

1983

- február: dr. Bacsóka Béla – dr. Ivancsó István: *Teológiai kérdések*; Oláh Miklós: *A keresztény felnőttképzés*
- március: dr. Pregun István: *Familiaris Consortio*
- április: Keszthelyi Ferenc: *Hivatás-gondozás*
- május: dr. Bacsóka Pál: *EPSz. Kongresszus (Salzburg)*
- szeptember: dr. Pregun István – Grunda János: *Házassági katekézis*
- október: Belon Gellért: *A kiengesztelődés*
- november: dr. Korzenszky Richárd OSB: *A hitre nevelés*
- december: dr. Baán István: *Keresztény családi olvasó-könyv*

1984

- február: dr. Ivancsó István és Oláh Miklós: *A magyar egyház karitatív munkája. A Budapesti Teológiai Tanulmányi Napok anyagából*
- március: Koroncz László: *A leányfalui Lelkigyakorlatos Ház létrejötte és működése*
- április: dr. Palatitz Jenő: *A pap és papné szentségi élete*
- május: dr. Bolberitz Pál: *Eszkatologikus kérdések a Moody-könyvvel kapcsolatban*

- szeptember: dr. Kerekes Károly OC: *A Szentírás*
október: dr. Kiss László: *Öt kép a szentévi zárandokltról*
november: Fekete András – dr. Obbágy László: *A megkereszteltek egyetememes papsága és a felszenteltek rendi papsága. (Beszámoló az egri Katechetikai Lelkigyakorlat előadásairól)* – Az elmélkedést vezető Legeza László irodaigazgató
december: dr. Gál Ferenc: „*Az ő teljességéből vettünk mi mindnyájan*” (elmélkedés) – *A János-evangélium Krisztus-képe* (előadás)

1985

- február: dr. Hollós János: *A hit továbbadásának kérdései* (elmélkedés) – dr. Hollós János – dr. Fodor György: *Beszámoló a Budapesti Teológiai Tanulmányi Napokról*
március: dr. Pápai Lajos: *A megváltás teológiája és annak modern megközelítési módjai (pl. a felszabadítás teológiája)*
április: (Úgy terveztük, hogy a püspökszentelés 10. évfordulójának megünneplésére Máriapócon összehívjuk a papi családokat. Ezt a tervet később lefűjták.)
május: dr. Fila Béla: *A Szentlélek által ránkbizott személyes feladat*
szeptember: dr. Pregun István (elmélkedés) – dr. Soltész János: *Az egri katechetikai lelkigyakorlatról összefoglaló ismertetés*
október: dr. Bacsóka Pál: *Az ifjúság felkarolása* (elmélkedés) – *Papi életünk és munkánk távlatai (Beszámoló az európai papi szenátusok képviselőinek tanácskozásáról)*
november: dr. Timkó Imre megyéspüspök úr: *Kilépés önmagunkból: exstasis – rituális ajzószerék – alkohol* – Arató Ferenc (ref. egyházkerületi főjegyző, az Iszákosmentő Misszió ügyvezető elnöke) – Borbély Béla (nyugdíjas ref. lelkész, a Misszió titkára): *Az Iszákosmentő Misszió elindulása, működése, módszerei és tapasztalata*

1986

- február: dr. Mosolygó M. id.: *Isten törvényei* (elmélkedés) – *Beszámoló a Budapesti Teológiai Napok témáiról*
március: dr. Cselényi István Gábor: *Beszámoló az Aquinói Szt. Tamás Társulatok római Kongresszusáról*

- április: dr. Timkó Imre megyéspüspök úr: *A húsvéti misztérium* (elmélkedés) – *A II. Vatikáni Zsinat határozatai*
- április 30: Tilles Ágnes irodalmi estje a „Nő éneke” címmel az anyaságról és a női hivatásról
- május: dr. Fodor György: *Elmélkedés az Egyházzól* – Kamarás István: *Tények és tennivalók világunkban és korunkban*
- szeptember: dr. Szavicskó János: *A papi önismeret* (elmélkedés) – Pásztor Bazil: *A hitoktatás személyi feltételei* (Beszámoló az egri Katechetikai Lelkigyakorlatról)
- november: dr. Timkó Imre megyéspüspök úr: *Az egyházalapító Szentlélek* (elmélkedés) – *Jubileumi feladatunk a megújulás* (előadás)
- december: dr. Kiss Andor: *Felkészülés a karácsonyra* (elmélkedés) – dr. Bacsóka Pál: *Ifjúságunk helyzete szekularizált világunkban*

1987

- február: Oláh Miklós: *Nagybőjtünk lehetőségei* (elmélkedés) – Kozma Lajos: *Beszámoló a Budapesti Teológiai Tanulmányi Napokról*
- március: Lakatos László (elmélkedés) – Tilles Ágnes és Tilles Béla: *Felkészülés a kereszthódásra*
- május: dr. Bacsóka Béla (elmélkedés) – Szilágyi Szabolcs újságíró (előadás)
- október: dr. Soltész János (elmélkedés) – Gánicz Endre – Orosz Lajos: *Beszámoló az egri Katechetikai Lelkigyakorlatról*
- november: dr. Korzenszky Richárd OSB: *A magyar kultúra keresztény gyökerei*
- december: *A III. éves növendékek dia-meditációja a jubiláló magyar görög katolikus egyházzól* – dr. Pirigy István: *A magyar görög katolikusok helyzete a két világháború között*

1988

- február: Tóth Elek id. (elmélkedés) – dr. Verdes Miklós: *A keresztény felnőttképzés* (Beszámoló a Budapesti Teológiai Tanulmányi Napokról)
- március: dr. Bacsóka Pál (elmélkedés és előadás)
- április: dr. Keresztes Szilárd püspök, egyházmegyei kormányzó

Kispapi lelkigyakorlatok

- 1969 Papp Zoltán
1970: dr. Palatitz Jenő
1971: dr. Keresztes Szilárd
1972: Oláh Miklós
1973: Obbágy Miklós
1974: Dankó László
1975: Csoba János
1976: dr. Lukács László
1977: Takács Miklós
1978: Keszthelyi Ferenc
1979: dr. Keresztes Szilárd
1980: dr. Korzenszky Richárd
1981: dr. Mosolygó Marcell
1982: Keszthelyi Ferenc
1983: Belon Gellért
1984: dr. Palatitz Jenő
1985: dr. Bán Endre
1986: Járasi János
1987: dr. Sulyok Elemér OSB
1988: Seregély István
1989: dr. Keresztes Szilárd
1990: dr. Jelenits István
1991: dr. Bacsóka Pál
1992: dr. Sulyok Elemér OSB
1993: Barsi Balázs OFM
1994: dr. Békés Gellért
1995: dr. Mosolygó Marcell id.
1996: dr. Keresztes Szilárd

Kispapi rekollekciók

1976

- március: Legeza László, Napkor
április: Fekete István római katolikus, Nyírszőlős
szeptember: Papp Zoltán, Vajdácaska

1977

február: dr. Verdes Miklós, Kálmánháza
március: dr. Kiss Andor, Hajdúdorog
április: dr. Bacsóka Béla, Nyíregyháza
május: Pregun Dezső, Nyírlugos
június: Mező György, Vencsellő
december: Orosz Árpád római katolikus, Nyíregyháza

1978

január: Keresztes Gábor, Nyíregyháza
február: Pásztor Győző, Szolnok
március: dr. Cselényi István, Nyíregyháza
április: Takács Miklós, Tiszavasvári
május: Orosz Árpád, Nyírparasznya
október: Tóth Elek, Nyírcsaholy
december: dr. Simon Sándor, Hajdúböszörmény

1979

február: dr. Szavicskó János, Ura
március: Haid Árpád római katolikus, Budapest
április: dr. Szoboszlai András római katolikus, Debrecen
május: dr. Rohály Ferenc, Miskolc
június: dr. Kiss László római katolikus, Budapest
október: Járasi János, Budapest
december: dr. Dudás Rudolf római katolikus, Lábod

1980

január: dr. Baán István, Berzék
február: dr. Jáki Teodóz OSB, Győr
március: dr. Rédly Elemér római katolikus, Vértesszőlős
április: dr. Timkó Imre megyéspüspök úr
május: Barsy Balázs OFM, Esztergom
június: dr. Palatitz Jenő, Dámóc
szeptember: Oláh Miklós, Nyíregyháza

október: Nagymihályi Géza, Sajópetri
december: dr. Molnár Nándor, Gödöllő

1981

január: dr. Hollós János, Téglás
február: dr. Fekete Károly ref. esperes, Nyíregyháza
március: Obbágy Miklós, Ózd
április: Oláh Miklós, Nyíregyháza
május: Sivadó János, Tornyospálca
június: dr. Mosolygó Marcell, Sátorajjújhely
szeptember: Gyulai Endre római katolikus megyéspüspök
október: Oláh Miklós, Nyíregyháza
december: Pásztor Győző római katolikus, Dabas

1982

január: Kozma Lajos, Diósgyőr
február: Hamvas István római katolikus, Szeged
március: Lakatos László, Hajdúdorog
április: Oláh Miklós, Nyíregyháza
május: dr. Vági László római katolikus, Szentes
június: Mosolygó Sándor, Nyíracsad
szeptember: Oláh Miklós, Nyíregyháza
október: Legeza László, Nyíregyháza
december: Sója Miklós, Budapest

1983

január: dr. Mátrai Benedek római katolikus, Nyíregyháza
február: Kiss Antal, Timár
március: Brückner Ákos római katolikus, Tatabánya
május: Magyar László evangélikus, Nyíregyháza
június: dr. Jelenits István OSchP
szeptember: Oláh Miklós, Nyíregyháza
december: Kozma Lajos, Diósgyőr

1984

január: dr. Kaulics László, Selyeb
február: Sarkadi György, Kölcse
március: dr. Fila Béla római katolikus, Nagykőrös
április: dr. Timkó Imre megyéspüspök úr
május: Lakatos László, Hajdúdorog
június: Oláh Miklós, Nyíregyháza
szeptember: dr. Kerekes Károly római katolikus, Budapest
október: dr. Kiss László, római katolikus, Budapest
december: dr. Szarka János, Garadna

1985

január: dr. Pápai Lajos római katolikus, Veszprém
február: dr. Verdes Miklós, Kisléta
március: Kondás Sándor, Budapest
április: dr. Rózsa Huba, Budapest
május: dr. Pásztor János református, Debrecen
június: dr. Bacsóka Pál, Budapest
szeptember: Oláh Miklós, Nyíregyháza
október: Janka György, Makó
december: Járási János, Budapest

1986

január: Kertész Imre római katolikus, Napkor
február: Obbágy Miklós, Ózd
március: dr. Keresztes Szilárd, Budapest
április: Virányi Ottó római katolikus, Budapest
május: dr. Rédly Elemér, római katolikus, Vértesszőlős
szeptember: Pásztor Győző római katolikus, Dabas
október: dr. Mosolygó Marcell, Sátoraljaújhely
december: dr. Koncz Lajos római katolikus, Eger

1987

január: dr. Baán István, Berzék
február: dr. Sulyok Elemér OSB, Pannonhalma

március: Véghső Dániel, Nyíradony
április: dr. Ivancsó István, Debrecen
május: Laborczy Géza evangélikus, Nyíregyháza
június: dr. Seszták Miklós, Kisvárd
szeptember: dr. Petrsevits Dénes, Csobád
október: dr. Fekete Károly református, Nyíregyháza
december: Fodor István, Létavértes

1988

február: dr. Legeza József, Budapest
március: Szabó Mihály, Nagyhalász
április: dr. Keresztes Szilárd, Budapest
május: Polgári László, Hajdúdorog
június: dr. Obbágy László, Budapest
november: Szántai Miklós, Mátészalka
október: Bánhegyi Miksa OSB, Pannonhalma
december: dr. Kiss Imre római katolikus, Szeged

Papnék lelkiyakorlatai

1979. VIII. 7-9. Debrecen

Előadók: dr. Kiss László, Keszthelyi Ferenc, Oláh Miklós

I. Megnyitó (Megyéspüspök úr)

Teremtény vagyok:

- 1/ Az ember örök célja (Keszthelyi F.)
 - 2/ Helyünk és feladataink a ma világában. A szekularizáció és annak elviselése (Kiss L.)
 - 3/ Mi a szerepe életemben a Szentírásnak? (Keszthelyi F.)
 - 4/ Korunk keresztényének imaélete (Oláh M.)
- Esti megbeszélés: a papné imaélete

II. Ember vagyok:

- 1/ A keresztény házasság (Kiss L.)
- 2/ Szövetségkötéseink Istennel és egymással (Oláh M.)
- 3/ A házasság lélektana (Keszthelyi F.)
- 4/ A kisgyermek bevezetése a keresztény hitrendszerbe (Kiss Andorné)

Este: Az amerikai út élményei (Megyéspüspök úr)

III. Keresztény vagyok:

1/ Az Egyház zsinat utáni képe (Keszthelyi F.)

2/ Az Egyház működésének forrása és koronája a liturgia (Oláh M.)

3/ Az „általános papság” elmélete és gyakorlata (Kiss L.)

Befejezés: Megyéspüspök úr

1980. VI. 25-27. Debrecen

Előadók: dr. Kiss László, Keszthelyi Ferenc, Oláh Miklós

(A tavaly résztvevők javasolták, hogy ugyanazokat az előadásokat tartsuk az idén is, hogy az új résztvevők is hallják azokat. Mivel azonos hallgatók is szép számmal voltak, ezért az előadók egy része megtartotta az azonos címet, de újonnan kidolgozva, másrészt új témát választott, de ugyanabból a körből. Itt most csak az új témákat jelezzük.)

I. Az emberekhez és Istenhez való viszonyunk (Oláh M.)

II. A bűnbánat hirdetése népszerűtlen, de fontos feladat. (Oláh M.)

III. Önismeret és önnevelés. (Oláh M.)

1981. VI. 25-27. Debrecen

Előadók: dr. Kiss László, dr. Bacsóka Pál, Oláh Miklós

Mottó: Az isteni elgondolás keresése és valóra váltása

I. Bevezetés (Megyéspüspök úr)

1/ Az asszony a bibliai hagyományban: kortörténeti háttér (Bacsóka P.)

2/ A gyermek-nevelés (Kiss L.)

3/ Okosság és igazságosság (Oláh M.)

II.

1/ Jézus magatartása az asszonyokkal kapcsolatban (Bacsóka P.)

2/ Az alázat értéke és mai formája (Oláh M.)

3/ Az ifjú-nevelés (Kiss L.)

4/ Az asszony képe az őskeresztény közösségben (Bacsóka P.)

III.

1/ Konkrét személyek az evangélium asszonyai közül. (Bacsóka P.)

2/ A felnőtt-nevelés. (Kiss L.)

3/ A lelki erősség. (Oláh M.)

1982. Nyíregyháza

Előadók: dr. Bacsóka Pál, Pásztor Győző, Oláh Miklós

Mottó: „Egy vagytok Krisztusban...”

Bacsóka P.:

- 1/ A papné Krisztus-követése (lelki élete)
- 2/ A liturgia, mint Isten és ember találkozása
- 3/ Az emberi közösség alakulása a liturgia által és a liturgiában

Pásztor Gy.:

- 1/ A családnak, mint krisztusi közösségnek a kiépítése és megélése
- 2/ A Tanítóhivatal iránymutatása a helyi egyház-közösségre vonatkozóan
- 3/ Krisztus Titokzatos Testének nagy és alapvető misztériuma

Oláh M.:

- 1/ Együtt élni és érezni az Egyházzal
- 2/ A papné lelki tükre
- 3/ A közösség romlása és építése

1983. VI. 30-VII. 2. Nyíregyháza

Előadók: Szentgály Kata, dr. Mosolygó Marcell, Oláh Miklós

Mottó: Szentévi célok (Hivatásunk betöltése. A megváltás megvalósítása)

I.

- 1/ „Tárjátok ki kapuitokat!” A lelki olvasmány szerepe és jelentősége (Oláh M.)
 - 2/ „Krisztus: az atyai szív tükre” (Mosolygó M.)
 - 3/ Mária, az Urnak szolgáló leánya (Szentgály K.)
- Esti megbeszélés: Mit jelent és mit nem jelent megváltottnak lenni?

II.

- 1/ Keresztjeink felismerése és elismerése (Oláh M.)
 - 2/ Mivel és hogyan váltott meg Krisztus? (Mosolygó M.)
 - 3/ Keresztény élet: húsvéti élet. (Oláh M.)
- Esti megbeszélés: Hogyan neveljük a hitben gyermekeinket? (Szentgály K.)

III.

- 1/ Gondolatok az imáról (Szentgály K.)
- 2/ Az istenemberi egyház tagjai vagyunk (Mosolygó M.)

1984

(A minimális létszám sem jött össze, ezért nem lehetett megtartani.)

1985. VII. 4-6.

Előadók: Koroncz László – Kozma Lajos – Oláh Miklós
Szentségek: Kereszttség – Bűnbánat – Bérmlás

I.

- 1/ „Ha tudnád Isten ajándékát...” A létezés, a természetes képességek és a természetfölötti ajándékok (Koroncz L.)
- 2/ „Aki hisz és megkeresztelkedik, az üdvözülni fog.” Az öntudatlan korban kapott kereszttség tudatos vállalása. „Megtérés.” (Kozma L.)
- 3/ Az evangéliumi „gyermeki lelkület” és a lelkivezetés módja, mértéke (Koroncz L.)

II.

- 1/ A „második kereszttség”: a bűnbánat szentsége. A bánat, mint erény és építő erő (Kozma L.)
- 2/ Fórum: Miért van válságban a gyónás? Kérdés-feltevések (Oláh M.)
- 3/ „A Szentlélek ajándékának pecsétje” a bérmlás. A Szentlélek teológiája (Koroncz L.)

III.

- 1/ Keresztény nagykorúság és Szentlélekből való élet (Koroncz L.)
- 2/ „Testetek a Szentlélek temploma.” A test teológiája (Oláh M.)

1986. VI. 26-28.

Dr. Keresztes Szilárd segédpüspök

1987. VI. 26-28.

Brückner Ákos római katolikus plébános, Tatabánya

Bazilita nővérek lelkigyakorlata

1983. V. 9-14. Máriapócs
Oláh Miklós

1984. IV. 9-14. Nyíregyháza
Megyéspüspök úr

1985. VII. 22-28. Nyíregyháza
dr. Palatitz Jenő

1987. VII. 20-25. Nyíregyháza
dr. Mosolygó Marcell

Leányfalui lelkigyakorlatok

1983. Férfiak: Oláh Miklós

1984. Férfiak (Két alkalommal): dr. Király Ernő; Nők: dr. Bacsóka Pál,
Oláh Miklós, Járasi János (Két alkalommal); Házaspárok: dr. Mo-
solygó Marcell (id.)

1985. Házaspárok: dr. Kiss Andor és neje; Férfiak: dr. Keresztes Szilárd;
Nők: dr. Mosolygó Marcell (Két alkalommal), Járasi János

1986. Nők: dr. Palatitz Jenő; Férfiak: dr. Pregun István; Nagy lányok: dr.
Pregun István; Házaspárok: dr. Kiss Andor és neje; Férfiak: dr. Ke-
resztes Szilárd és dr. Pregun István

1987. Nők: Obbágy Miklós (Két alkalommal); Házaspárok: Pásztor
Bazil és neje; Férfiak: Obbágy Miklós (Két alkalommal)

1988. Férfiak: Keresztes Gábor (Két alkalommal); Nők: dr. Bacsóka Pál
(három alkalommal)

Adventi konferenciák

1983

- 1.
- 2.
3. Nov. 7. Koncz Lajos
- 4.
5. Nov. 21. Kozma Imre
6. Nov. 28. Máté Károly OFM
7. Dec. 12. dr. Rózsa Huba
8. Dec. 19. Koroncz László

1984

1. Tomka Ferenc: A magyar házasságok és családok jelenlegi helyzete. A családi elidegenedés okai, következménye és orvoslása
2. Christ György: A házasság felbonthatatlansága és a válás. A válások okai, megelőzése. Az elváltak és az Egyház
3. Varga Domokos: A házasság nem magától értetődő? A házasság „haszna és hátránya”. A házasságkötési kedv
4. Dr. Czapp Lajos Sz-Sz-B. megyei Tanács VB igazg. osztályvezető: Államunk családvédelmi törekvései. Anyagi feltételek, társadalmi segítség, közvélemény-formálás
5. Tóth Sándor (újságíró, Új Ember): A család szerepe és fontossága a gyermekek szempontjából
6. Magyar Ferenc (újságíró, Új Ember): A családok az egyházi és társadalmi közösségben. Egymásra utaltság és kölcsön-hatások
7. Komoróczy Ferenc: Áldás vagy teher a gyermek? A gyermek-vállalási kedv

1985

- Okt. 28. dr. Koncz Lajos: Az aszkézis jelentése, átértékelései
- Nov. 4. Keszthelyi Ferenc: Hol tartanak ma a nem-keresztény aszkézisek? Gyógyulásunk lehetőségei és útjai
- Nov. 11. Pápai Lajos: Aszkézisünk motívuma Isten szeretete
- Nov. 17. dr. Lukács László: Önismeret és önuralom
- Nov. 25. dr. Korzenszky Richárd: Betegebb-e a ma embere, mint más koroké? Mítól!
- Dec. 2. Gyulai Endre: Önmegtagadásunk és akaratunk aszkézise
- Dec. 9. Oláh Miklós: Boldogabb életre nevel-e a kereszténység?
- Dec. 16. dr. Obbágy László: Példaképeink aszkézisünkben: az Egyház szentjei

**Nyilvános nagybőjti katekézisek
(A nyíregyházi felnőtt hittan-csoport összeállításai és előadásai)**

1983

Fájdalmas és megdicsőült Pászka

1984

Kiengesztelődés és béke – (Az 1983-as jubileumi szentév témája)

1985

Súlyos veszélyek között tévelyegve is „Gaudium et Spes” (Öröm és Remény) az ifjúság – (Az ENSz ezt az esztendőt az „Ifjúság Év”-nek nyilvánította)

1986

Krisztus békéje: keresztény tanúságtételek – (A „Béke-világév” alkalmával)

1987

„Halálból az életre” (a halálról, a halállal való szembenézésről, felkészülésről)

1988

Mária-év: „Titkos paradicsom vagy Te, Istenszülő...” – (Hinni Mária hitével, szeretni Mária szívével)

KRÓNIKA

Megjelenés a Magyar Tudományos Akadémián

Az eddigi munkássága, számtalan tudományos publikációja révén a görög katolikus vallási néprajz ismert, hazánkban első számú szaktekintélye, *Bartha Elek* debreceni professzor, a Debreceni Egyetem Néprajz Tanszékének vezetője sikeresen védte meg az akadémiai nagydoktori disszertációját a Magyar Tudományos Akadémián 2002. február 14-én. Értekezésének címe: *A szakrális tér néprajza a magyar görög katolikusok vallásos hagyományában.* – A tényről ismertetést közöltünk: „Bartha Elek a Magyar Tudományos Akadémián”, in *Görög Katolikus Szemle* 3 (2002) 3. Földvári Sándor debreceni professzor pedig szintén ismertette azt: „Dr. Bartha Elek akadémiai doktori védése”, in *Országos Ruszin Hírlap* 2 (2002) 9. Ez utóbbiból közlünk részleteket az alábbiakban. „Az értekezés első bírálója *Dankó Imre*, a néprajztudomány doktora [...] elismerően szolt a munkáról és méltatta Bartha professzor több évtizedes kutatói pályáját. [...]

Ivancsó István teológiai professzor nem a néprajz, hanem értelemszerűen a görög katolikus hittudomány és liturgia szempontjából vizsgálta meg a dolgozatot, és kiemelte, hogy bár a szerző nem pap, és nem is teológiai, hanem elméleti, összehasonlító elemző megközelítéssel nyúl tárgyhöz, mégis elfogadható a bizánci liturgia és teológia oldaláról is. Ennek ellenére tett néhány apró korrekciót, amit papi szemmel jobban észre lehet venni ebben a tárgyban, mint a más jellegű szakterület kutatója nézőpontjából. *Pócs Éva* egyetemi tanár, a néprajztudomány doktora külföldi távolléte miatt nem tudta személyesen előadni bírálatát, ám azt felolvasva kiderült, hogy a szakrális tér komparatív elemzése mind az elméleti néprajztudomány, mind a társtudományok oldaláról alapvető, a jelenkori kutatásokban központi terület, és mivel a magyarországi görög katolikusok vonatkozásában senki sem nyúlt ilyen szempontból ez elméleti kérdéshez, a munka hézagpótló; bár szakmai oldalról ő is tett néhány elméleti megjegyzést. A

bíráló bizottság [...] egyhangúlag odaítélte az MTA doktora fokozatot Bartha Elek professzornak. [...] Voigt Vilmos tanszékvezető egyetemi tanár, a néprajztudomány doktora pedig örvendetes tényként állapította meg, hogy Ivancsó professzor egyáltalán jelen lehet, hiszen az elmúlt évtizedekben, még a rendszerváltás után is, nem volt elfogadható, hogy papi személyek is véleményezzenek egy akadémiai doktori értekezést, jóllehet számos esetben a munka tárgya szükségessé tenné, hogy teológusok is hozzászóljanak, hiszen köztük is vannak tudósok; egyáltalán: a papok mint a tudomány művelői meg kell, hogy kapják méltó helyüket az akadémiai tudományos életben. Ezzel az általánosító megállapítással bizonyára olvasóink is egyetértenek.”

Reméljük, Bartha professzor munkája könyv formájában is hamarosan olvasható lesz a nagyközönség számára. Intézményünkben második esztendeje használjuk egy különelőadás-sorozathoz a görög katolikus ünnepek néprajzi vonatkozásairól írt könyvét.

(Ivancsó István)

Szociáletikai konferencia

Nemzetközi tudományos szociáletikai konferencia volt Bécsben 2002. február 14-től 16-ig, melyen részt vett tanáraink közül

Soltész János és Papp Tibor. Az előadások az EU bővítés lehetőségeivel és problémáival foglalkoztak, egy új (Közép-)Európa körvonalazódása kapcsán, neves előadók tolmácsolásában. Az egyik legérdekesebb előadás *Michael Weninger*, az Európa Tanács elnökének politikai tanácsadójaé volt, aki az európai civil társadalom polgári, keresztény szellemi gyökereiről beszélt. Rendkívül hasznosnak és használhatónak nevezte a katolikus egyház modelljét. Kiemelte, hogy keresztény alapon álló törvényeket kell hozni, az újraegyesítést feltétlenül meg kell valósítani, s a változások alatt és után is Európát kontroll alatt kell tartani. Hogy Európa lelki közösség legyen, ahhoz leginkább a keresztény tanúságtétel egyéni, józan öntudattal történő megvalósítása szükséges. Professzor *F. Breuss*, a koppenhágai kritériumokat – tudományos, politikai, jogi, piaci – szem előtt tartva elemezte az ökonómiai átalakulást. *P. Iby* előadásában a keresztény etikai és morális értékek meghatározó szerepét ecsetelte, különösen a biomedicina és a biotechnika vonatkozásában, a keresztény humanizmus, és az emberi személy megőrzése érdekében. *I. Baumgartner* a lelki erőforrások szerepét hangsúlyozta, a nyugaton kialakult, s a csatlakozó országokba is beszűrődő negatív hatások

elkerülésére. A „hétköznapok etikája”, a „nyitva tartott Biblia”, a „fantáziadús cselekvés”, s a „tett-beszéd” kiemelések jól érzékeltetik mondanivalójának lényegét. Szó volt a csatlakozáshoz közelebb vagy távolabb álló országokról, a sorrendről, ami néhány érzékeny kérdést is előcsalogatott a résztvevőkből. Színessé tették a konferenciát, az egyes országok képviselőinek beszámolóit, melyeket néha parázs vita követett.

(Soltész János)

Drogmegelőzési konferencia a Parlamentben

„Vallás a drogmegelőzésben – drogmegelőzés a vallásban” címmel konferencia volt a parlament kongresszusi termében 2002. február 20-án, az Ifjúsági és Sportminisztérium, valamint a Nemzeti Drogmegelőzési Intézet szervezésében. A konferencia célja volt megerősíteni a kábítószer-probléma érdekében tett együttműködés kialakulását, amely lehetőséget adott az egyházak által már eddig felmutatott lehetőségek és kezdeményezések szélesebb megismertetésére és a koordinált közös gondolkodásra. A meghívottak között voltak egyházi vezetők és döntéshozók, valamint lelképásztorok, rabbik, segítők és más szakemberek, akik egyházközösségekben, iskolákban vagy terepen

tevékenykednek. *Dr. Mádl Ferenc* köztársasági elnök megnyitó beszéde után a történelmi egyházak képviselői tartottak rövid előadásokat, majd különféle szakemberek világították meg a témát. Nagyon hasznosak voltak – a főleg gyakorlati témákkal foglalkozó – délutáni szekcióülések. *Dr. Keresztes Szilárd* püspök úr jelenlétén kívül főiskolánkat *dr. Soltész János*, egyházmegyénket *Demkó Balázs* és több paptestvérünk képviselte. A téma fontosságához és sajnálatos aktualitásához méltó, rendkívül hasznos és tartalmas konferencia volt.

(Soltész János)

A DAB Vallástudományi és Teológiai Szekciójának újjáalakulása

A MTA Debreceni Akadémiai Bizottsága (DAB) Vallástudományi és Teológiai Szekciója újjáalakuló és tisztújító közgyűlést valamint tudományos ülést tartott Debrecenben, 2002. február 26-án. A rendezvényt *dr. Gaál Botond* nyitotta meg, aki üdvözölte a résztvevőket és felkérte *dr. Székely György* akadémikust, a DAB elnökét, hogy a munkabizottság vezetőségének megválasztását lebonyolítsa.

A testület titkos szavazással *dr. Gaál Botondot* elnökké, *dr. Krakomperger Zoltánt* és *dr. Jan-*

ka Ferencet alelnökké választotta.

A tudományos ülésen három előadásból állt. Dr. Fazakas Sándor: *A református egyház politikai szerepvállalása a rendszerváltás után*, dr. Soltész János: *A görög katolikus egyház élete az elmúlt tíz évben*, és dr. Krakomperger Zoltán: *Egy római katolikus évtized a mérlegen* című előadásai hangzotnak el.

Ezt követően *Bereczki Lajos* a baptista egyház képviselőjében, *Nagy Zoltán* az evangélikus egyház részéről szól hozzá röviden az elhangzottakhoz.

Dr. Havas László akadémikus felszólalásában méltatta a DAB teológiai szekciójának korábbi tevékenységét (Többek között 1999-ben *Ritoók Zsigmond* és *Maróth Miklós* akadémikusok előadásait, 2000-ben a Biblia Konferenciát, a Maritain Társaság rendezvényét). Továbbá hangsúlyozta, hogy minden tudományos robbanás etikai követelményeket támaszt. Ennek megfogalmazása, érthetővé és vonzóvá tétele egyik komoly feladata lehet a teológiai szekciónak.

A DAB új vezetősége egyelőre egy őszi és egy tavaszi ülést tervez, melyek keretében a tudományos témák mellett szerepet szánnak az egymás értékeivel való megismerkedésnek is.

(*Janka Ferenc*)

A Magyar Professzorok Világtanácsának (MPV) Közleménye

Budapesten, 2002. március 26-án *Kecskés Mihály* egyetemi tanár, az MPV elnöke, a meghívott és megjelent teológiai tanárok, a különböző vallási felekezetek professzorai körében bejelentette, hogy a Magyar Professzorok Világtanácsát a teológia professzoraival is kibővíti, megalakítva a Teológiai Tudományok (ökumenikus) Szekcióját. A találkozáson az anyaországi professzorok mellett megjelentek Erdélyt, a Délvidéket és a Felvidéket képviselő professzorok is, és megválasztották a vezetőségi tagjait.

Az MPV Teológiai Szekciója elnökéül *Boda Lászlót*, társelnökének *Gaál Botondot* választották meg az egybegyűltek. Az egyes felekezetek reprezentánsai az elnökségben *Márkus Mihály*, *Schöner Alfréd*, *Soltész János*, *Szabó Lajos* és *Tarjányi Béla* professzorok.

A jelenlegi létszám még korántsem teljes. Az anyaországiak mellett a Kárpát-medence többi országában élő és működő magyar teológiai professzorok bevonására is sor kerül, amennyiben azok igénylik a tagságot és egyetértenek annak céljaival. Az elnökség összejövétele után a nagyobb szabású közelebbi találkozás a Magyar Professzorok Világtanácsának

nagyváradai találkozója lesz (2002. szeptember 5-7.), továbbá tervbe van véve a Kárpát-medencei Magyar Professzorok külön találkozója is Miskolcon (2002. november 8-9.). A további tervek és célkitűzések folyamatban vannak.

Központ: Magyar Professzorok Világtanácsa, 1146 Budapest, Ajtósi Dürer sor 19-21.

(Soltész János)

Posztgraduális tanulmányok

Intézményünk filozófiai szakdoktorátussal rendelkező tanára *Janka Ferenc*, 2002. április 11-én a PPKE Hittudományi Karán teológiai licenciátust szerzett „summa cum laude” eredménnyel. Az alapvető hittan tanszéken, *dr. Kránitz Mihály* tanszékvezető professzornál benyújtott Licencia dolgozatának címe *Szisztematikus ateizmuskritika*.

Liturgikus szimpozion

Az első magyar nyelvű, nyomtatott *Liturgikon* megjelenésének 120. évfordulójára 2002. április 18-án Hittudományi Főiskolánk Liturgikus Tanszéke szimpoziont rendezett a püspökség dísztermében.

Az első magyar nyelvű *Liturgikon* 1882 áprilisában jelent meg nyomtatásban. A hajdúdorogi liturgikus fordító bizottság (1879-

1892) munkálkodásának legelső terméke lett. A *Danilovics János* külhelynök vezetésével működő kilenc tagú fordító bizottság legfontosabb feladatának tartotta, hogy a Szent Liturgiának kéziratos fordításokban meglévő változatai után (*Krucsay Mihály*, 1793; *Kritsfalusi György*, 1795) új fordításban, immár nyomtatásban adja ki az *Aranszjáju-liturgia* szövegét. Ezzel lehetővé vált, hogy a Liturgia végzése egységes legyen.

A magyar liturgikus nyelvért folytatott évszázados küzdelemben fontos mérföldkövet jelentett ez a könyv. Megjelenéséig csak az alulról jövő, egyéni kezdeményezések érvényesülhettek a kéziratos fordítások révén. Ez a mű azonban már egyházhatósági felügyelettel készült.

Az első nyomtatott *Liturgikon* jelentőségét igazolja, hogy az 1920-ban (majd kivonatos formában 1949-ben) Nyíregyházán kiadott – máig használatban lévő – *Liturgikon* ezt a szöveget, illetve fordítást tekintette alapnak, s csak csekély módosításokat végeztek rajta az eredeti görög szöveg alapján.

A szimpozion programja a következő volt:

„Áldjad, én lelkem, az Urat” (Csajkovszkij nyomán) – Előadta a kispapok énekkara.

15.00 – *Megnyitó* – Dr. Keresztes Szilárd megyéspüspök.

15.10 – *A Hajdúdorogi Külhelynökség története* – Dr. Janka György történelmi tanszékvezető.

15.30 – *A Hajdúdorogi Külhelynökség kánonjogi státusza* – Dr. Szabó Péter kánonjogi tanár.

15.50 – *Danilovics János hajdúdorogi külhelynök* – Véghseő Tamás történelem tanár. (Ez az előadás betegség miatt elmaradt.)

16.10 – *Az 1882-es Liturgikon* – Dr. Ivancsó István liturgikus tanszékvezető.

16.40 – *Diszkusszió.*

17.00 – *Zárszó* – Dr. Pregun István főigazgató.

„Jelenti magát Jézus” (Kodály Zoltán) – Előadja a kispapok énekkara.

A két énekszám tudatos szer-

kesztés alapján foglalta keretbe a szimpoziont: Csajkovszkij műve 1882-ben keletkezett, Kodály Zoltán pedig szintén 1882-ben született. Így kapcsolódtak tehát a *Liturgikon* kiadásának esztendejéhez.

A szimpozionra – a meghívások alapján – 37 személy regisztráltatta magát. Közöttük voltak Főiskolánk tanárai, az eperjesi egyetem teológiai karáról, illetve a szemináriumból dr. Bohács Béla rektor, a Nyíregyházi Főiskola és a Megyei Tudományos Testület képviselői és az egyházmegyéből, valamint az adminisztratúrából számos paptestvér.

(Ivancsó István)

IL REGNO

MEGSZAKAD A PÁRBESZÉD FONALA

Az új katolikus egyházmegyék Oroszországban és a pátriárkátus reakciói

Február 11-én a Szentszék nyilvánosságra hozta, hogy egyházmegye rangjára emelt az orosz Föderáció területén addig létező négy apostoli adminisztratúrát, és hogy egyetlen egyházi egységet hozott létre belőlük. A négy egyházmegye a következő: az Istenszülőről elnevezett moszkvai érsekség; a Szent Kelemenről elnevezett szaratovi egyházmegye (Mons. Clemens Pichel püspök vezetésével); az Úrszínváltozásról elnevezett novoszibirszki egyházmegye (püspöke Mons. Joseph Werth); és a Szent Józsefről elnevezett irkutszki egyházmegye (püspöke Mons. Jerzy Mazur). Az egyházi szervezet metropolitája a moszkvai Tadeusz Kondrusiewicz, aki addig Észak-Oroszország apostoli adminisztrátora volt.

„Rendes” intézkedés

A pápa döntését a Szentszék hivatalos magyarázata és a vatikáni Sajtóosztály felelősének nyilatkozata kísérte. „A most meghozott intézkedéssel – nyilatkozta a vatikáni Sajtóosztály igazgatója, Navarro-Valls – a kánoni rend szerint szabályozzák az orosz katolikus egyház létét. Rendes adminisztratív tevékenységről van szó, amelyet az ezen a nagy területen élő katolikusokra vonatkozó lelkipásztori ellátás javításának szükségessége sugallt, amint azt ők folyamatosan kérelmeztek.” „Az apostoli adminisztratúrák – folytatja a nyilatkozat – természetüknél fogva időleges és rendkívüli, sajátos helyzetek által indokolt szerveződések, amelyek arra rendeltettek, hogy természetesen formálódjanak át egyházmegyékké. Mai döntésével a Szentszék nem tesz mást, mint hogy egy szintre hozza Oroszország katolikus közösségeinek szervezetét azzal, ami a világ minden részében jelen van, amint a kánonjog rendelí.”

A magyarázat, amivel a Szentszék a hírt kísérte, jelentősen negatív kezdettel rendelkezik, mintegy elővételezve az ortodox pátriárkátus

elkerülhetetlen reakcióit, és igazolva a maga gesztusát: „A bíráló, amivel egyesek kitartóan illetik a katolikus egyházat: hogy »megszállta« azt az orosz területet, amelyet ők »ortodoxnak« tartanak”. Az érvelés történelmi jellegű. Tagadják mind azt a vádat, hogy egy alternatív egyházat akarnak létrehozni az orosz ortodox egyházban, mind a prozelitizmus vádját. Megemlítik a cári és sztálini felelősséget a különböző nemzetiségű katolikusok ezreinek deportálásában, és azokat a különböző történelmi tényezőket, amelyek meghatározták őket. Ezek között: „A lengyel-litván állam nagy területeinek orosz elfoglalása, eme ország hármas felosztásának következményeként; a német telepések érkezése; a katolikusok nagy tömegben való deportálásai a lengyel királyságból az orosz birodalom területeire; a lengyelek és litvánok Oroszországba való emigrációja a munkanélküliség következtében. Szibériai területeken is, a katolikusok megérkezésének meghatározó jelentőségű részei voltak a német gyarmatosításban és a nagyrészt lengyel tömegek deportálásában. Ily módon a katolicizmus elkezdett szétterjedni az előbb cári, majd később szovjet területeken.” A múlt század húszas éveinek kezdetén Oroszország területén körülbelül 1.650.000 katolikus volt, 580 paróchiával vagy templommal és 397 pappal ellátva. Ma, állítja a Szent-szék, az egész orosz Föderációban a katolikusok száma 1.300.000 körül mozog.

A jelenlegi négy apostoli adminisztrátúra egyházmegye rangjára való emelésével és az orosz Föderációban a metropolitai szék létrehozásával Őszentsége, II. János Pál pápa konkrétan válaszolni akar a lelkipásztori gondoskodásra azok irányában, akik szabadon választották és ismerték fel a katolikus egyházban a maguk „házát” és „családját”.

Róma válaszol a prozelitizmus vádjára is, aláhúzva, hogy a katolikusok számának jelenlegi növekedése az orosz Föderációban nem az ortodox hívőknek a katolikus egyházba való áttérése révén történik. „Az új katolikusok inkább minden vallástól rendszerint távoli környezetből származnak.” „Nem lehet továbbá elfogadni azt az egy szintre hozást, amit egyesek tesznek a prozelitizmus jelensége és az egyház missziós kötelezettsége között. Krisztus tanítványainak nem szabad elfelejteniük az Úr parancsát, amit apostolainak adott: „Menjetek a föld végső határáig, hirdessétek az evangéliumot, tegyétek tanítványaimmá a népeket, kereszteljétek meg őket az Atya, a Fiú és a Szentlélek nevében” (Mt 20,19).

Róma aláhúzza az ortodoxia vallási és kulturális területeiről származó pozitív véleményt a számbelileg szerény, ám vallásilag indo-

kolt katolikus közösségek Oroszországban való jelenlétéről. „Ezek semmiféle módon nem törekszenek arra, s nincsenek is abban a helyzetben, hogy megzavarják egy olyan ország kulturális önazonosságát, amelyet hagyományosan ortodoxnak tekintenek.” Mind a magyarázat, mind a nyilatkozat hivatkozik az orosz kormány nem-ellenségességére a Szent-szék döntéseivel kapcsolatban. A magyarázat különösen hivatkozik a nemzetközi szerződések tiszteletben tartására: „Oroszország aláírója a nemzetközi egyezményeknek, melyek gondoskodnak – többek között – a lelkiismereti és vallásszabadságról, nem a területeknek, hanem az emberi személynek tulajdonítva azt. A nemzetközi jogi törvényhozás szerint ugyanis az egyes emberi személy és a hívők közösségei a címzettjei ennek a jognak, nem pedig a területek és nemzetek.” Továbbá megkívánja a kölcsönösség elvének alkalmazását az egyházak közötti viszonyban: „A katolikus egyház tiszteletben tartja az ortodox egyház kezdeményezését, hogy a lelkipásztori kormányzás olyan struktúráit állítsa fel, amelyeket az szükségesnek tart az egész világon szétszóródott híveiről való vallási gondoskodáshoz, az orosz Föderáció területén kívül. Ugyanílyen módon, ugyanezt a tiszteletet kívánja meg, amikor ugyanílyen vallási gondoskodást szervez a saját hívei számára, akik bár nagyrészt különböző nemzetiségű ősöktől származva orosz állampolgárok, annak minden következményével együtt, és általában nem beszélnek mást, mint az orosz.” A vatikáni szóvivő példával magyarázza meg a kölcsönösség elveit: „Konkrétan, az egyházmegyei rangra emeléseket ugyanaz a lelkipásztori gondoskodás motiválta, amely arra indította az orosz ortodox egyházat, hogy egyházmegyéket és más szervezeti egységeket hozzon létre azon hívei számára, akik a hagyományos területeken kívül élnek (Európában például az orosz ortodox egyháznak valódi egyházmegyéi léteznek Bécsben, Berlinben, Brüsszelben stb.).

„Nem baráti” tett

A moszkvai pátriárkátus részéről történt reakciók kemények voltak. A pápa döntését „nem baráti tettként” határozták meg. A pátriárkátus közleménye megállapítja: „A Vatikán tervezett akciói erőszakot jelentenek a kánoni elvek és az interkonfesszionális viszonyok normái ellen. Az ilyen akciók komoly akadályokat képeznek az egyházak közötti párbeszéd fejlődésében. Viktor Malukin, az orosz ortodox egyház szóvivője így magyarázta ezt: „II. János Pál Oroszországba való utazásának lehetősége még inkább kérdésessé vált”. Közben Moszkva

lemondta Kasper bíborosnak, a keresztények egységét előmozdító pápai bizottság elnökének február 21-re és 22-re tervezett látogatását. A levélben, amit Cirill szmolenszki és kalinyingrádi metropolita, a pátriárkátus nemzetközi kapcsolatainak felelőse írt Kasper bíborosnak, megállapítja: „A jelen körülmények között a párbeszédeink nem tudnák elérni fő céljukat, vagyis a két egyház között meglévő problémák valódi szabályozását és a közöttük fennálló kapcsolatok javítását. Kérjük az Urat, mutassa meg nekünk az időt és a helyet, ahol az eminenciáddal való találkozás megvalósítható lesz.

Az orosz kormány részéről is zavarodottság támadt. Bár kimutatták készségüket a pápa fogadására, a külügyminiszter szája által közvetítették: hasztalanul tanácsolták a Vatikánnak, hogy „pillanatnyilag tartózkodjék” az ilyen döntéstől, azért, hogy ne „keserítse meg” a pátriárkátussal való kapcsolatukat.

Valójában a négy egyházmegye felállítására választott idő különösnek, a döntés pedig következetlennek tűnik a nyitás számtalan gesztusával és a párbeszéd igényével szemben, amiket II. János Pál tett ezekben az években II. Alexij pátriárka felé. Ennek kevésbé éles eseteiben a Vatikán nem engedett a helyi katolikus egyházak nyomásának, éppen azért, hogy ne irritálja Moszkvát és megőrizze az ökumenikus párbeszéd elsőbbségét: gondoljunk csak az ukrán görög katolikusok kérelmére, hogy pátriárkátusuk legyen.

Nos, Mons. Kondrusiewicz kilenc egyházmegye felállítását kérte, Róma pedig négy apostoli adminisztratúrát választott. A szakítás szinte előre látható volt. A pápa ukrainai látogatásának szerencsés kivitelezése után – a múlt júniusban – a Szentszék újra elkezdte szöni a biztosítások és támaszok fonalát Moszkvában, azért is, hogy elkerüljék, hogy Moszkva helyzete hosszú ideig elszigeteltségben maradjon. Pityirim metropolitának a részvétele Assisiben január 24-én, Putyin orosz elnöktől melegen támogatva, érthetővé tette a Szentszék és a pátriárka közötti jégolvadás kezdetét, amikor is Kasper bíboros dolgozhatott volna a Moszkvába való utazásán. Aztán jött ez a váratlan döntés.

A Róma által nyújtott magyarzkodások önmagukban elfogadhatók. De ezek csupán igazolások maradnak. Ami érthetetlen: az a stratégia, amit ez a döntés támogatni akar. Teljesen nyitott marad az orosz külügyminiszter kérdése: miért most? A katolikus egyház a történelemben soha nem fejezett be egy kánoni eljárást elsődleges és kizárólagos igényre (gondoljunk csak a negyvenöt évi várakozásra, hogy megoldják az NDK apostoli adminisztratúráinak kérését, hogy ne mondjanak ellent

a német Reich-hel való konkordátumnak). Vajon nem több-e az ökumenikus párbeszéd – s különösen az orosz ortodox egyházzal való párbeszéd – egy elsődleges követelménynél, hogy egy másodlagos várakozást igazoljon? Talán nem Róma egyházán van-e a sor – amely ma a legerősebb az európai és nemzetközi szintéren –, hogy nagyobb megértést tanúsítson, a saját törvényes jogán is túl, egy nehézségben lévő testvéregyházzal való kapcsolatban? Milyen hatása lesz ennek a döntésnek – a pápa lehetséges látogatásán túl – az ortodoxián belüli egyensúlyokra? Nem ebből erősödött fel az intranzingens és antiökumenikus szárny, amely oly súlyosan megterhelte ezekben az években Alexij pátriárkát? Világos, hogy különböző megfontolások ütköznek a Vatikánban is, a pápa döntései mögött. Dante mondja a Firenzéjének: „Folyton annyi újat szősz, hogy amiket októberben szőttél, november közepéig elavulnak” (Purg. VI. 144.).

Forrás: „Le nuove diocesi cattoliche in Russia e le reazioni del Patriarcato”, in *Il Regno* 4 (2002) 84-85.

(Fordította: Ivancsó István)

PIERO STEFANI

A ZSIDÓ ÍRÁSOK A KERESZTÉNY BIBLIÁBAN

1993-ban a Pápai Biblikus Bizottság közzétette az *A Szentírás értelmezése az Egyházban* című fontos dokumentumot.¹ Ez a szöveg számos, ma használatban lévő szentírás-értelmezési módszert legitimizál. A hermenutikai kérdés kifejtése után a dokumentum bevezet a katolikus értelmezés jellegzetességeibe. Az ebben a részben tárgyalt témák között található az Ó- és Újszövetség kapcsolatának témája is. Ezzel kapcsolatban egyrészt azt állapítja meg, hogy az újszövetségi szerzők az ószövetségi írásokat isteni kinyilatkoztatásúnak ismerik el, másrészt azt állítja, hogy ez a kinyilatkoztatás Jézus életében, tanításában, és főleg halálában és feltámadásában teljesedett be. Így nézve a dolgot annyira eredeti, amennyire vitathatatlan megállapításról van szó.

A kérdés akkor válik bonyolulttá, amikor már nem arról van szó, hogy az Újszövetség szerzői hogyan olvasták az Írásokat, hanem arról, hogy a krisztus-hívók közösségeinek – amelyek tudatában vannak azon metódusok legitím sokféleségének, amelyekkel a bibliai szöveget kell értelmezni – hogyan kell olvasni az Ószövetséget, figyelembe véve, hogy az egy olyan kánon alkotó része, amely melléállítja az Újszövetséget. Erre vonatkozóan a dokumentum útmutatásai nagyon világosak, hiszen állítja, hogy noha a bibliai szövegek krisztológiai jelentősége nem mindig szembetűnő, *de erre – hacsak lehet – rá kell világítani. Bár Krisztus saját vérében az Új Szövetséget alapította meg, mégsem vesztették értéküket az Ószövetség könyvei sem. Részt kapnak az evangélium hirdetésében, s teljes jelentésüket „Krisztus titkában” (Ef 3,4) bírják és nyilvánítják ki. Ezt a titkot sok irányból világítják meg, az pedig őket teszi világosabbá. Valójában az Ő eljövételére ezek a könyvek készítették elő Isten népét (vö. Dei Verbum, 14-16) (III, C, 1; EV 13/3066). Annak ellenére, hogy a Biblia minden könyvét különböző céllal írták „mégis mihelyt a kánoni eggyüttes részévé lesz, egy további jelentés hordozójaként jelenik meg. Így az egezetára vár, hogy alkalmazza Szent Ágoston*

¹ Vö. PONTIFICIA COMMISSIONE BIBLICA, *A Szentírás értelmezése az Egyházban*; EV 13/2846kk.

tételét: »Az Újszövetség benne rejlik az Ószövetségben, és az Ószövetség feltárul az Újszövetségben« (lásd Szent Ágoston, *Quaest. in Hept.*, 2, 73: *CSEL* 28, III, 141) (ivi; EV 13/3067).

A zsidó értelmezés és a soha vissza nem vont szövetség

A terminológia megválasztása ebben az utolsó részben jelentős, hiszen már az egzegéta és nem a teológus feladatáról van szó. Más szóval, noha olyan értelmezési módszerek sokaságát legitimizálja, amely nem érintett ebben a kérdésben, fenntartja, hogy közvetlenül az egzegéta feladata az ószövetségi szövegek krisztológiai jelentésének felismerése. Ez azt feltételezi, hogy azokra a szövegekre olyan dinamizmus jellemző, amely krisztológiai értelemben irányítja azokat. Az Ószövetség ilyen – sajátosan patrisztikus – értelmezése a modern módszertanok legnagyobb részétől – kezdve a Bizottság szövege által nélkülözhetetlennek nyilvánított történeti-kritikai módszerrel – teljesen idegen.² Ebből származik a kényelmetlenség néhány biblikus számára a dokumentum ezen részével kapcsolatban. Ők különösen néhány klasszikus szöveggel kapcsolatban – mint a Jeremiás könyvében található új szövetség meghirdetése (31,31) – jegyezték meg, hogy az a kétségtelen tény, hogy az újszövetségi iratok hozzáadtak egy legitim krisztológiai jelentést, egyáltalán nem jelent annak állítását, hogy a szöveg már magától hordozza ezt az értelmet.³

Sajátos nehézség kapcsolódik a zsidó néppel kialakítandó kapcsolathoz. Látva, hogy az Ószövetség szövegeinek legnagyobb része megegyezik a héber Bibliával, bizony feltehetjük magunknak a kérdést, hogy azon oldalak krisztológiai értelmezése nem hordozza-e önmagával ugyanazon szövegek zsidó értelmezésének érvénytelenítését. Évszázadokon át az erre a kérdésre adott pozitív válasz nem okozott volna semmilyen gondot. Sőt azt az erősen a tipológiára és allegóriára épült keresztény lelki értelmezés alkotó elemének tekintették volna, amely nem létezhetett volna anélkül, hogy egy ennek megfelelő rövidlátó, zsidó testi értelmezést ne vádoljon. Manapság azonban senki sincs olyan helyzetben, hogy hasonló következtetéseket vonjon le.

² A Szentírás modern egzegetikai metódusai és egységesítő értelmezése feszültségének világgossá tételéhez vö. NERI, U., *La crisi biblica dell'età moderna. Problemi e prospettive*, Bologna 1996.

³ Vö. FITZMYER, J. A., *The Biblical Commission's Document „The Interpretation of the Bible in the Church”*. *Text and Commentary*, (Subsidia Biblica – 18), Roma 1994.

Az ilyen igény lehetlenségét nem kevesebb, mint négy tényezőnek kell tulajdonítani: mindenekelőtt egy konszolidált egzegetikai folyamat (amelynek első jelei egyenesen a középkorban találhatóak a fontos betűszerinti értelmezés újraértékelésével) oda vezetett, hogy minden bibliai szöveg eredeti történelmi értelmét egyre inkább nélkülözhetetlennek ítélik. Másodsorban elkerülhetetlen annak megállapítása, hogy az Ószövetség teljes keresztény értelmezéséhez – amely nagyrészt a tipológián alapszik – egy olyan zsidóellenes magatartás társult, amelynek pusztító hatásait az idő haladtával egyre jobban értették meg.⁴ Ezenkívül megismerték a zsidó egzegézis kulturális és lelki gazdagságát saját területén és több évszázados fejlődésében és nem csak tárgyának tekintették, mint a keresztény Biblia néhány szempontjának jobb megértésére szolgáló eszközt.⁵ Végül úgy egzegetikai, mint teológiai szempontból egyre nagyobb hangsúlyt helyeztek arra a megállapításra, amely szerint az Isten és Izrael népe közötti szövetség soha sem szűnt meg. (vö. például Róm 11,29). Továbbá, ebből az utolsó állításból kiindulva feltehetjük magunknak a kérdést, hogy az Írások zsidó egzegézise nem megfelelő kifejezése-e posztbiblikus korban is az izraelita nép kiválasztottságának.

Ha az Ószövetség nem beszél Krisztusról

Ezen témák összességét foglalja magába a Pápai Biblikus Bizottság legújabb, bő terjedelmű dokumentuma: *A zsidó nép és szent Írásai a keresztény Bibliában*.⁶ A szöveg előszava – amelyet Ratzinger bíboros írt – a 2001-ik évi mennybemenetel ünnepének dátumát viseli; a kötetet azonban a Bizottság titkára, Albert Vanhoye S. I. csak múlt ős-szel mutatta be hivatalosan.

Már a szöveg címe is megmutatja néhány szempontból annak a vállalkozásnak a nehézségét, újdonságát, de bizonytalanságait is, amely úgy akar a hagyomány nyomában haladni, hogy közben megérti a merőben új igényeket. Ennek megértéséhez három kijelentést lehetne idézni, amelyek közül csak az utolsót idézik a dokumentumban. Az első fenn-tartja, hogy *nem létezik semmilyen ok, ami arra kényszerítené az Ószö-vetséget, hogy az újszövetségi iratokban saját folytatását lássa: az Ószö-*

⁴ Vö. Regno-att. 16 (2001) 533.

⁵ Vö. Sierra, S. J. (a cura di), *La lettura ebraica delle Scritture*, Bologna 1995.

⁶ Libreria editrice vaticana, Città del Vaticano 2001.

vetség önmagában fennáll.⁷ A második az elsővel ellentétes, Ratzinger bíborostól származik: *Ha az Ószövetség nem beszél Krisztusról, akkor a keresztények számára egyáltalán nem Biblia.*⁸ A harmadik – amelyet a szöveg a 86. pontban idéz – II. János Páltól származik: *Az Isten ószövetségének – amelyet Isten sohasem törölt el – népe és az újszövetségnek népe közötti találkozás ugyanakkor Egyházunk belső párbeszéde valamilyen módon Bibliájának első és második része között* (vö. Róm 11,29).⁹

Nem kockázatos a Pápai Biblikus Bizottság legújabb dokumentumának szándékát úgy összefoglalni, hogy javasolja az első állítás elutasítását (Zenger), a második törvényesítését (Ratzinger) ugyanakkor szilárdan fenntartja azt a pápai idézetben jelen lévő kijelentést, amely alapján az Isten és a zsidó nép közötti szövetség nem szűnt meg. Figyelembe kell venni, hogy ebből az utolsó megállapításból szükségszerűen következik az a kijelentés, amely szerint az Egyház nem definiálhatja magát úgy, mint aki Izrael helyét elfoglalja (vö. a 65. sz-ot, amelyben többek között, akkor is, ha csak lábjegyzetben, a Krisztusban hívők közösségének fentartott „új Izrael” kifejezés nem újszövetségi természetére utal).

Alapvető bizonytalanság mutatkozik

A cím hallatlan összetettsége is annak a feladatnak a nehézségét jelöli, amelyet a dokumentum elvállalt. A cím összetéveszthetetlenül megerősíti, hogy az a szint, amelyen a szöveg mozog, az a kánoni szint (keresztény Biblia) és pontosan ezen a területen belül helyezkednek el „a zsidó nép és szent Írásaik”. A beszéd beillesztése egy Könyv által teljesen meghatározott szöveggörnyezetbe egyrészt igazolja a dokumentum többnyire egzegetikai, mint teológiai jellegét, másrészt egyedi ellentmondást jelez a dokumentum *corpus*-a által elsajátított néhány igénnyel szemben.

Kifejtésének bizonyos pontján közli, hogy a keresztény Biblia első részére utalva jobban szereti az Ószövetség kifejezést, mint a némelek által elfogadott Első Szövetségét (vö. XIX. század). Mindenesetre, mint láttuk a címben „a zsidó szent Írások”-ról van szó. A szóban forgó

⁷ Idézve in ZENGER, E., *Il Primo Testamento. La Bibbia ebraica e i cristiani*, Brescia 1997, 156.

⁸ RATZINGER, J., *La Chiesa, Israele e le religioni del mondo*, Cinisello Balsamo (MI) 2000, 6.

⁹ *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, III (1980) 2, 1274.

kérdés nem csak terminológiai; ellenkezőleg, jóval jelentősebb egezetikai és teológiai problémával állunk szemben. Ha kétségtelen az, hogy az újszövetségi iratok ilyen kifejezéseivel, mint „az Írások szerint” (vö. például 1Kor 15,3-4) vagy „Törvény és Próféták” (vö. Mt 7,12) természetesen csak a héber Bibliára (vagy bizonyos részére) utaltak, ugyanúgy biztos, hogy a keresztény Biblia kánoni rendjével kapcsolatban csak Ó- (vagy Első) szövetségre és Újszövetségre kell hivatkozni. Ahhoz, hogy helyesen beszélhessünk a zsidó nép szent Írásairól, az szükséges, hogy arra a kánoni meghatározásra hivatkozzunk, amelyet a zsidó hagyomány keretén belülről vett fel a Biblia (csak a Kr. u. II. század körül rögzült teljesen), míg ha a keresztény kánonhoz fordulunk (ebben a formájában még nem rögzült a III. század előtt) Ó- és Újszövetségről szükséges beszélni.

Ebből a szempontból azonban a keresztény Biblia egyáltalán nem tartalmazza a héber Bibliát, és az Ószövetséggel ellentétben nem kaphat semmilyen krisztológiai értelmezést. A Pápai Bibliikus Bizottság dokumentumának naprakész, információban gazdag, pontos és értékelhető megjegyzésekkel ellátott, de két teológiai csomó feloldásában túlságosan tétovázó címe is a szöveg alapvető bizonytalanságát mutatja. Ez a két teológiai csomó minden keresztény egezetikai értekezés előtt áll, s saját módjukhoz tartozik, hogy meghatározzák mind a messiási és eszkatológikus szintet – amelyen belül az újszövetségi iratok keletkeztek –, mind a zsidó nép posztbiblikus teológiai szabályzatát.

A Bibliikus Bizottság szövegét három fő részre osztották. Az első – amelyet maga a dokumentum a legfontosabbnak tart – ezt a címet viseli: „A zsidó nép szent Írásai a keresztény Biblia alapvető része”. A második sokkal bővebb, de szerkezetileg sem annyira hasznos, ezzel a címmel bír: „A zsidó nép Írásainak alapvető témái és azok befogadása a Jézus Krisztusban való hitbe”. A harmadikat egy sajátosabb témának szentelték: „A zsidók az Újszövetségben”. Mint azt Ratzinger bíboros az előszóban is kiemelte, úgy tűnik, hogy a szöveg három témát és aggodalmat tárgyal és közvetít hangsúlyosabban: az Újszövetség megalapozását, a két szövetség közötti kapcsolatot és azt a veszélyt, hogy az újszövetségi iratokban jelen van a zsidóellenesség.

Az Újszövetség zsidó természete

Az első fontos tény az Ószövetségnek az Újszövetség megértéséhez nyújtott helyettesíthetetlen fontossága: az Újszövetség ezen alap

nélkül „gyökereitől megfosztott és kiszáradásra ítélt növény” maradna (84. sz.). A második, összetettebb probléma azon módok azonosítása, amelyekkel a két szövetség közötti kapcsolat egymásba illeszkedik. Ezt három nagy vonal alkotja: folytonosság, megszakadás, fejlődés.

Az ilyenfajta felosztást az is igazolja, hogy *a keresztény olvasók meg vannak győződve arról, hogy az ő ószövetségi hermeneutikájuk, ami természetesen eltér a zsidóságtól, a szövegben ténylegesen jelen lévő értelem lehetőségének felel meg. Mint a fénykép negatívjának előhívása alatt az „előhívó”, Jézus személye és a rá vonatkozó események jelentették meg az Írásokban a jelentés teljességét, amelyet korábban nem lehetett felfogni* (n. 64). A három imént említett fogalom közül a döntő a „fejlődés”. Tényleg csak ez képes arra, hogy egyrészt a folytonosság – megszakadás két ellentétes fogalmat egymással összeforrassza, másrészt, hogy az Ószövetség szövegeinek krisztológiai szándékát és lehetőségét igazolja (innen származik a szöveg nagyon gyakori hivatkozása az Isten elgondolásaira és terveire, valamint az isteni pedagógia dimenziójára). Ugyanakkor a *«fejlődés»* fogalom mutatkozik a legproblematikusabb szónak is, amennyiben nagyon nehéz a messiási és eszkatológikus szintet – amelyet ilyen kifejezések, mint az Írások beteljesedése vagy megvalósulása (Máté tipikus, de nem kizárólagos kifejezőmódja) vagy olyan állítások, mint az, amely szerint Jézus halála és feltámadása az Írások szerint történt (1Kor 15,3-4) – a fejlődés jeleként érteni. Ellenkezőleg, az eszkatológikus horizont sajátosabb jellegzetessége szerint csak egy gyökeres változás engedi meg, hogy minden megmaradjon (vö. Mt 5,17-18).

Az újszövetségi iratokban sok – és nem is rövid – a zsidó csoportok ellen irányuló polémikus hangvételű mondat. Kétség nem fér hozzá, hogy az évszázadok folyamán ezek a versek a keresztény zsidóellenességet táplálták. Megkérdezhetjük, hogy ez az értelmezés a szövegben ténylegesen megtalálható lehetőség hű fejlődése volt-e? Erre vonatkozóan a dokumentum válasza természetesen negatív. Az okok különböző típusúak, amelyek között megtalálhatjuk a történeti-kritikai jellegűt is, amely feltárja, hogy a Krisztusban hívő, illetve nem hívő zsidók között később kialakult feszültség hogyan vetült vissza az evangéliumi szövegre. A végső érv azonban a következő: »Az Újszövetségben a zsidók elleni feddések sem nem gyakoribbak, sem nem keményebbek azoknál, amelyeket a Törvényben és a Prófétákban találunk ellenük. Tehát nem kell a zsidóellenesség alapjául szolgálniuk« (n. 87). Több szempontból kifogástalan megállapításról van szó. Mindenekelőtt ez csak akkor igaz

teljesen, ha elfogadjuk az újszövetségi iratok zsidó természetét. Ezen előfeltétel nélkül az analógia rögtön összeomlik.

Csak akkor lehet megfelelő módon az Írásnak a zsidó nép fiaihoz szóló vádjai előzményére hivatkozni, ha az Újszövetség szövegei zsidó hitet nyilatkoztatnak ki (és ezen hit egészének részét képezi a népeknek szóló ígehirdetés is). Továbbá, ugyanebből a nézőpontból lehet megérteni Jézus halálra adásának és az újszövetségi iratok által több alkalommal említett próféták halálra adása folytonosságának értelmét (vö. 1Tessz 2,15; Mt 22,33-38; 23,31).

Elindulva ezen az úton ismét a két, korábbiakban említett, döntő fontosságú teológiai témához térünk vissza, azaz az újszövetségi iratok által tanúsított messiási és eszkatológikus szinthez és a bibliai és poszt-bibliai Izrael népének tulajdonított teológiai állapothoz. Egy magát kereszténynek (és nem csak egyszerűen történelminek) minősítő egzegézis teljes és hű megújulása egyedül akkor jöhet létre tartósan, ha megfelelő teológiai átgondolás kíséri.

(Fordította: Gánicz Endre)

Forrás: Il Regno 2002/2

L'OSSERVATORE ROMANO

ALEXANDRU TODEA BÍBOROS HALÁLA

Alexandru Todea hős román bíboros május 22-én, szerda délután elhunyt a marosvásárhelyi egyetemi kórházban, ahová nyolc héttel azelőtt szállították be. A halál 16 órakor állt be, bélelzáródás következtében. A gyászolt bíboros a közeli június 5-én töltötte volna be a kilencvenedik évét; 1992 óta fájdalmasan élte meg a betegséget és a szenvedést, miután agyvérzést kapott. Tanúságtétele lehetővé tette Románia görög katolikus egyházának, hogy ellenálljon a kommunisták kérlelhetetlen üldözésének, bár végül rendeletileg elnyomták azt. Alexandru Todea nem csak képviseli eme nép keresztény hitének nagy történetét, hanem alakja becses örökség, amire építeni lehet Románia népének jobb jövőjét.

A gyászolt bíboros Teleac-ban született – a romániai fogarasi és gyulafehérvári érsekség területén 1912. június 5-én. Miután pappá szentelődött 1939. március 25-én, különböző paróchiákon lelkipásztori munkát végzett a bizánci-román szertartású katolikus egyház 1948-ban történt nemtelen elnyomásáig. 1950. július 4-én cezaropoliszi címzetes püspöki kinevezést kapott, majd november 19-én titokban püspökké szentelődött a bukaresti Szent József székesegyházban. 1951-ben letartóztatták és életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték. 1964-ben amnesztiával szabadult. 1990-ben a romániai fogarasi és gyulafehérvári érsekség élére nevezték ki. Azonnal nekilátott az egyházi élet újjászervezésének Ceaucescu kommunista rezsimjének bukása után. 1991 márciusában a Romániai Katolikus Püspöki Konferencia elnökévé választották.

II. János Pál pápa az 1991. június 28-án tartott konzisztóriumon bíborossá kreálta a Via Tiburtinán-n lévő Szent Atanáz templom titulusrá. 1994. július 20-án lemondott a romániai fogarasi és gyulafehérvári érsekség lelkipásztori irányításáról.

Kilencvenedik születésnapjára a Szentatya a hős bíborosnak egy május 5-ei keltezésű levelet küldött [tehát egy hónappal korábban]. Az aggastyán bíboros az elmúlt napokban tudta meg a különleges szeretetnek ezt a jelét, s megköszönte a Szentatyának az ezekben az években feléje irányított szeretetét.

A Szentatya levelének a szövege a következő:

„Alexandru Todea bíborosnak, Fogaras és Gyulafehérvár nyugdíjas érsekének

Szívbeli szeretettel vagyok lelkileg közel Önhöz, tisztelt Testvérem, kilencvenedik születésnapjának alkalmából. A jó Isten tudja, hogy mennyire szeretnék személyesen is elmenni, hogy megöleljem és élő szóban mondjam el forró jókívánataimat, csatlakozva Önhöz az isteni Jóság felé irányított hálaadásban, aki elárasztotta ajándékaival az evangélium szolgálatában, az egyházhoz való teljes hűségben töltött hosszú életét. Tudom, hogy milyen szeretettel követi napról napra az Apostoli Szentszék tevékenységét. A magam részéről pedig biztosítani kívánom arról, hogy folyamatosan megemlékezem Önről, a mostani alkalommal még élénkebben és testvéribben.

Az évek múlásával, egyre jobban kiemelkedik az egyház előtt annak a tanúságtételnek a jelentősége, amit bíboros úr tett Krisztus mellett. Az Ön neve átlépte hazájának határait, megmozgatva és építve a híveket Európában s az egész világon. Ott, ahol püspökök, papok, szerzetesek és világi hívek folyamatosan ki voltak téve a vallási és lelkiismereti szabadságot elnyomó rendszer próbatételeinek, biztosan a megerősítés és az ösztönzés motívuma az a tudat, hogy olyan személyek, mint ő, megőrizték a rendíthetetlen tanúságtelüket a kommunista üldözések alatt.

Köszönet, tisztelt Testvérem, az Úr iránti ama szeretetének ragyogó példáért, ami Önt arra vezette, hogy ellenálljon minden megpróbáltatásnak, ösztönző hivatkozási alapot hozva így létre az Ön személyében az új nemzedékek számára. Én magam is azok között vagyok, akik elismerik, hogy adózniuk kell ennek a ragyogó tanúságtételnek, és ezért tapasztalom annak szükségét, hogy minden nap közel legyek Önhöz, s különösképpen eme születésnapnak az alkalmából.

Miközben testvéri szeretettel ölelem át, személyét és minden kívánságát az Istenszülő oltalma alá helyezem, s szívből küldöm Önnek különleges apostoli áldásomat, amit szívesen kiterjesztek mindazokra, akik kedvesek Önnek.

Vatikánvárosban, 2002. május 5-én

II. János Pál pápa”.

(Fordította: Ivancsó István)

PAPI ÖNARCKÉPCSARNOKUNK 4.

Folytatjuk a sorozatot, melyben az Intézményünkben tanulmányaikat folytatott paptestvérek mutatkoznak be, s mondják el, illetve írják le az utókor számára papi életútjukat, sorsukat, vallanak papi életük vezérelveiről.

Ebben a számban azok a paptestvérek írnak papi életükről, munkájukról, szolgálataukról, akik 1960-ban és 1961-ben szentelődtek.

BEREGI ISTVÁN

Életem, utam a papságra

Szülőfalum papja a harmincas években Volosin János kanonok úr volt. Özvegyként került Nyirvasvárba. Buzgó lelkű, imádságos pap volt. Ő kezdte el községünkben a mindennapi Liturgia végzését. Kezdetben ez szokatlan volt, nem látogatták. Apám egyedüli, kései gyerek lévén, ifjú házasként apai nagymamámmal laktak, a templom közvetlen szomszédságában. Kora tavasztól még a harangozó is a határban dolgozott, s így nem lehetett jelen a szentmisén – egyedül pedig nem misézhetett –, én lettem a hívó a kanonok úr mindennapi szentmiséjén. Finom, gyengécske hangján a templomajtóból lekiáltott anyámnak a Liturgia előtt: „Mari, küldd fel a gyermeket!” S én boldogan mentem egészen kicsi gyerekként, hiszen lehetett játszani a csengővel, lefeküdni az oltár szőnyegén stb. Ilyen korán lettem én ministráns. Szentül hiszem, hogy imádságai kísérték, s így nyílt ki hivatásom virága. A csodák, amiket a gyermek látott, megőrződtek a lélek képtárában. A csodálatos nagypénteki temetési körmenet, melyben – gyermekként nem érthettem öreges léptei botladozását – úgy láttam, alig bírja hordani a halott Jézust. Reszkető kezeit néha a leventék segítették, akiket gyönyörű levente egyenruhájában az én apám vezetett, s nemcsak kivont kardján, de arcán is játszott a tavaszi napfény. Ketten voltak a főszereplők, így lettek példaképeim. S a jó ivóvizet rejtő falu-kúthoz kivonuló vízszentelési körmenetek, amikor fázósan, de meghatottan imádkozta hosszú-hosszú imádság-

ként a vízszentelés csodálatos szertartását, s aztán férfiak izmos karjai visszazúdították a hatalmas kád megszentelt vizet a kútba, s mi sorba álltunk, hogy húzhassunk belőle.

S aztán jött a háború, rémségeivel, félelmével együtt. Menekülés, anyai nagyszüleim házának zsúfoltsága, közös imádságok, bizalom. Bunker-lakás, lövöldözés, vér, sötétség. Elmúlt.

Polgári iskolába íratott anyám. Nyírbátor 6 km-re levő iskolája világot nyitott a falusi iskola után. Padtársam, Jancsika, meghívott lakásukra. A Bóni vezérigazgatójának, dr. Feiszthammel Jánosnak volt a fia. Édesanyja kezembe adott egy Karl May könyvet, s két hetenkint beszámoltatott. Könyvek szeretetére, fogalmazásra ő tanított. A Gondviselés őt küldte segítségemre. Sajnos e boldog idők rövidek voltak. Jancsika apját „háborús bűnös”-ként kivégezték, s anyja a gyönyörű lakásukból kitelepítetten az állomás-menti utasellátó kiszolgálónőjeként nevelte fiát. Hősies életét később tudtam csodálni, azóta sokszor imádkozom érte.

Egyszer aztán valódi ministránsok lettünk. S versenyeztünk, hogy ki lesz hamarabb pap közülünk. Sarkadi Gyuri volt az idősebb, ő úgy hitte, mi ketten Sivadó Jancsival csak utána következhetünk. Szerzetes lett, s tudjuk, csak jóval később lehetett fölszentelt papja Istennek. Nyugtassa Isten, hamar elköltözött közülünk.

A kanonok úr imádsága, sok áldozata megtermette gyümölcsét. Halála után virágzott fel a mi falunk hitélete. Az ötvenes évek elején, alkalmankint 700-800 elsöpénteki gyónó és áldozó töltötte meg falunk templomát. Szinte látható volt a kegyelem. S 54 július közepén reverendában álltam az oltárhoz, először asszisztáltam nagy izgalommal és hibákkal Bihari Berci bácsi Liturgiáján.

1960-ban – megtalálva életem társát – szentelt pappá Dudás Miklós püspök úr. „Kesztyűs kézzel” helyezte oltár sarkára hajtott fejemre szentelő kezét, s csak a következő szentelendőnél vette észre „tévedését”, visszahívott, s fedetlen kézzel ismételte meg szentelésemet. Bizony, bizony a Gondviselés jele volt ez, bár sokszor próbára tevő, de mégis megvédő gondviselésé.

Önálló lettem, kihelyezett segédlelkészként Nyírturára kerültem. Halottak napján történt. Kora délután megjelent a nyírturái temetőben egy Szamuely-s egyenruhájú, micisapkás fegyveres férfi, aki követett Sényőbe is. Sokaknak feltűnt, sokan figyelték, de senki sem szólt hozzá, ő sem szólított meg senkit. Este későig tartottak a panachidák, végig jelen volt. A sényői gondnok fia, szabadságát otthon töltő katonatiszt, felajánlotta szolgálati kocsiját, hogy hazavisz Nyírturára. Tiltako-

zásomra meglepő volt válasza: Tudja tisztelendő úr, lehet, hogy néhány nap múlva azt írták volna az újságok, hogy Sényő és Nyírtura között egy fiatal pap halálos karambolt szenvedett. Akkor még nem volt félelem bennünk. Tizennégy és fél évet töltöttünk Nyírturán. Szép volt, fiatalok, erősek voltunk. Három gyermekünk született ott. Szerettünk, szerettek.

1975 tavaszán Biri lett szolgálati helyem. A Bicsánszky családot váltottam 50 év után. Timkó Imre püspök úr helyezett Biribe, 12 év múlva szintén ő disponált Bökönybe. Az építkezések lettek feladatommá mindhárom helyen. A nehézség sokra tanított bennünket. A „hogyan sikerülhet?” gondja néha különleges helyzetet is teremtett. A gondviselés útja volt ez: például hogy ikonosztázion lehessen Bökönyben földet béreltünk, s paprikát termeltünk. Csodálatos volt látni a 100-110 paprikaszeletelést (csumázást) végző hatalmas csoportot szétterülve az árnyékos fasorban.

S most visszatekintve, mily gyorsan elszaladt ez a 42 év. De legyen hála érte annak az Üdvözítőnek, aki erre hívott.

SZÁNTAI MIKLÓS OSBM

Papi életéről

A megkeresés kapcsán, hogy a Nyíregyházi Szemináriumunkban tanult papok írjanak papi hivatásukról, eszembe jutott, hogy fiatal pap koromban Szegeden alkalmam volt egy kiváló papnak – dr. Halász Pálnak – az önéletrajzát elolvasni. Az ő papiségát a Regnum alakította, majd Gladfelder püspök meghívására a Szeged Móravárosi egyházközség és templom szervezője és építője volt, jó hitszónok. Igazán beismerem, hogy életrajzából sokat profitáltam. Hogy most írok papi életéről, egy kicsit ez is ösztönzött.

Hogy ne váljék parttalaná az írás, három szempontot kaptam, hogy ezek köré csoportosuljon az iromány. Igyekszem is ennek megfelelően írni.

1. Életrajz

Mivel életem „száraz adatait” – már akit érdekel – megtalálhatja a Sematizmusban. Így csak egy-két számomra fontos mozzanatról írnék. Édesapámnak Máriapócs közelében vitézi telke volt, így testvéreimmel innen jártunk be a Szent Bazil Rendi Népiskolába, ahol az első években

kiváló bazilita nővérek nemcsak tanítottak, de neveltek bennünket. Az utolsó éveket már a bazilita monostorból jártam. A gimnáziumot a jóhírű nagykállói gimnáziumban végeztem, ahol nagyon sok görög katolikus pap – például Dudás püspök úr is – tanult. Mondhatnám, a legnehezebb időben. Az 1955 évi érettségi után vettek fel a Nyíregyházi Szemináriumba. Ezek is jellemerősítő évek voltak. Soha se tudjuk – úgy gondolom – elfelejteni azokat az éveket, amikor a betegséggel küszködő püspök atyánknak állandóan készen volt a csomagja, hogy akármikor elviszük a Mindszentyhez hasonló hitvalló magatartása miatt. 1960-ban történt pappászentelésem után az egyházmegye – legalábbis akkor – egyik legnehezebb káplánhelyének számító helyre, Hajdúböszörménybe helyeztek. Ha igaz, hogy az első szerelem meghatározó, akkor ez papi életemben is így van. Böszörményben három évig „vitézkedtem”. Különösen a gyerekekkel – volt év, hogy 60 elsőáldozót készítettem fel, öt iskolában hitoktattam köztük tanyasiban is –, egyszóval különösen a gyerekekkel és fiatalokkal voltam jó kapcsolatban, de a felnőttekkel is.

2. Szolgálati helyek

Igaz ugyan, hogy a második szempont a „szolgálati helyek” lenne. Én azonban szeretném ezeket mint életem állomásait beállítani. Szóval Böszörmény után Szeged következett. Egy mindenféle szempontból tönkrement közösség. A templom romokban, az elődöm után albérletbe mentem, a hívek szétszéledve. Hála Istennek azonban voltak értelmes lelkes segítőtársak, akikkel és Isten segítségével sikerült az egyházközséget talpraállítani. Még be sem fejeződött 10 éves szegedi szolgálatom, amikor 1969-ben Dudás püspök atya kérésére Szegedről elkezdtek a pécsi egyházközség szervezését. Azért mondom „kezdtek”, mert a Gondviselés itt is adott lelkes segítőtársakat: Cserháti – akkori pécsi – püspök atyától Lukács Bála volt törzskari katonatisztné, Papp György főiskolai tanáron, Duli testvéreken keresztül. 1972-re önállósítani tudtuk Pécsset. Majd 1985-ben Mátészalka következett. Onnan 1993-ban a Hajdúdorogi Görög Katolikus Gimnázium, majd Kispest és most – mint jutalom – bazilitaság Máriapócsra.

3. Papi életem vezérelve

Nehéz ezt megfogalmazni. Itt csak dadogva tud az ember egy-két dolgot említeni, amik papi szolgálatom alatt irányítottak. Egykori

szemináriumi rektorom, dr. Liki Imre és spirituálisom, dr. Palatitz Jenő hatása alatt mindenek felett kezdettől jó pap szerettem volna lenni és semmi más. Frázisnak tűnhet, de én igazán mindig arra törekedtem, hogy az adott helyen és helyzetben Isten dicsőségét és a lelkek javát teljes odaadással szolgáljam. Utólag látom, hogy itt-ott esetleg mást kellett volna tennem, de azért nem bánok semmit, mert a szándék, ami mindenben vezetett – jól szolgálni –, jó érzéssel tölt el, hiszen az eredményt úgyis az Isten adja. Életem igazi sikereit az adta, ha – Keresztelő szent Jánoshoz hasonlóan – közreműködhettem, hogy a „menyasszony és a vőlegény” az emberi lélek és Üdvözítője egymásra találtak (Jn 4,29). És nemcsak papi életem, de életem legfőbb vezérelve: mindig őszintén és teljes odaadással törekedni mindig igazibb bensőségesebb elszakíthatatlan kapcsolatra Jézussal. Ezért volt pappászentelésem jelgéje a Róm 8,35: „Ki ragadhat el Krisztus szeretetétől?”

Remélem, hogy a Pócsi Szűzanya oltalma alatt senki!

VÉGHSEÖ DÁNIEL **A Sematizmus adatai**

Született: Budapest, 1935. szeptember 4.

Pappá szentelődött: Nyíregyháza, 1960. augusztus 7.

Nős.

Helyettes lelkész Berzéken 1960-1964. Helyettes lelkész Vértesen 1965-1970. Paróchus Porcsalmán 1970-1981. Nyíradonyban 1982-től.

ZATIK JÁNOS **Papi életem**

Nyícsaholyban születtem 1935. március 27-én. Édesapám Zatik János, édesanyám Humenyik Mária. Feleségem, Papp Terézia, Porcsalmán született 1942. január 12-én. Két fiunk van: János, aki 1961. szeptember 7-én született Nyírbátorban, István pedig 1967. január 14-én Mátészalkán. Mindketten Pannonhalmán érettségiztek. A Debreceni Orvostudományi Egyetemen orvosi diplomát szereztek. Klinikai kerettagok voltak, a Klinikán maradtak. Az idősebb, János, szülész-nőgyógyász, a Klinikán dolgozik, a kisebbik, István, sebész szakorvos. Jelenleg Frank-

furiban dolgozik. Jánosnak négy gyermeke van Zita, Anna, János, a Svetitsbe járnak. A legkisebb, Vilmos, óvodás. A kisebbik fiunknak, Istvánnak, három gyermeke van: István-Lőrinc, Zsófi és Ágnes. István elsős, a lányok óvodások Frankfurtban.

1960. november 21-én szentelt pappá Dudás püspök atya Nyír-egyházán. Szelényi Gábor esperes-paróchus halála után megbízott december elsejével Mátészalka ellátásával.

Első hivatalos állomáshelyemre 1961. március 1-jei hatállyal Máriapócsra nevezett ki a püspök atya. Határtalan volt az örömöm. A sok hittanóra, a gyermekek, sok boldogságot adtak. Nagy öröm volt a lelki teherrel érkezőkön könnyíteni. Négyyszer vittem elsőáldozásra a gyermekeket. Két évben egyedül hitoktattam heti húsz órában. A káplántársak szeptember után kaptak dispozióit, de hitoktatásai engedélyt nem kaptak. A püspök úr megtiltotta, hogy az államegyházügyi titkárhoz bemerjek. Nagyon bántotta, hogy egy frissen szentelt papunk békegyűlésen felszólalt, s két hét alatt helyes utat talált. „Nem fogsz bemenni! Megértted?” „Igen.” – Ennek lett következménye, hogy Pestről kijöttek, amikor futballmeccset szerveztünk Hajdúböszörmény és Máriapócs között. Egy karácsony előtt negyven ministráns összegyűjtéséért azt mondták, szervezkedés, meg akarom dönteni a népi demokráciát. Kijöttek a minisztériumból, amikor Gebri Endrécék elfeledkeztek a hittanbeíratásról – fiuk a püspök úr keresztfia volt –, és motorral a munkahelyéről Endrét hazahoztam a beíratásra. Hittanbeíratásra más szülőket is hordtam motorral. Két órától öt óráig mondták szakadatlanul. Kanizsár Sándornak lepecsételtem a levelét. Szegény volt. Sok gyermek. Egyszobakonyhás lakás. „Magyarországon nincs szegény ember. Ötven év múlva elhagyjuk Amerikát. Ilyen hazaárulónak nincs helye a társadalmunkban!” – mondták.

A következő állomása papi életemnek: Fábíánháza. Talán költözés után éreztem a máriapócsi hívek ragaszkodását. Minden pénteken meglátogattam a fekvőbetegeket. A vasárnap reggeli katekézist négy évig egymást után tartottam, tele templommal, 260-300 gyermeknek. Ott álltak a templomban. Fábíánházán meglátogattak a pócsiak. Visszahívtak temetésekre. Nem mentem. Jól esett a ragaszkodásuk. Fábíánházán is volt munka bőven. Minden filiámban – Tiborszállás, Mérk, Nagyecséd – én hitoktattam. Tiborszálláson megdupláztam a hittanórákat. Amit a római paptestvérek megadtak a híveknek, én is megadtam. Ők ketten voltak. Volt egy jó Pannónia motorom. Soha nem csapott be. Vasárnaponként hátul a kántort is vittem magammal. Félt a motoron. Megfüröd-

tünk a hóban, de soha, semmi bajunk nem lett. Fociztunk is hittanórán. A gyerekeknek szinte a 99 %-a részt vett rajta, különösen, amikor megmоторoztattam őket.

Nagyecsedén összejövétel volt a párttitkárok és tanácselnökök részére, a fábiánházi elnök és titkár is részt vett rajta. „Csaholyi ez a kispap, aki jött. Mit csinál a gyerekekkel?” A csaholyi tanácselnök átküldte a tanító sógoromat, hogy hagyjam abba, ne csináljam: „Fodor Anti bácsi ezt nem csinálja”. Nem hagytam abba. Semmi bajom nem lett. Igaz, amikor Fábiánházára jöttem, Dudás püspök úr azt mondta: „Menj be Buhallához, mert nem fog békén hagyni!” Elég volt. Bementem, soha többet nem hívatott.

Megszerveztük a nagyecsedei egyháztanácsot. A misehallgatók 70 %-a görög katolikus volt. Két helyiség volt: templom, kápolna. Minden vasárnap mentem volna. Kértem a kerületi espereseket erre. A rómaiak nem engedték. Hiába mondtam, hogy nekem még az árnyéka sem kell a római katolikusoknak. Az enyéimet nem hagytam. Értük küldött ide a püspököm.

A cigányok szervezését Buhalla leállította: „Nem lesz még egy Hodász”. A kápolnában tartott hittanra rendületlenül mentem Nagyecsedre is. A görög katolikusok egy része ájtott misére Fábiánházára. Annyi szeretetet, természetbeni ajándékot sehol nem kaptam, mint Tiborszálláson. Kosztot, szállást, ruhát, cipőt, inget nem kellett venni. Hízott kacsákat, csirkét adtak, mindent, amijük csak volt. A kápolna elé kovácsolt vasból kerítést vettünk. Új padokat a kápolnába, miseruhákat. Mindig volt az egyházköztségnek pénze.

A legnehezebb – mint családos embernek – a Karácsony szenteste volt. A római katolikus papok kimentek gyóntatni. Én is mentem. A családot otthagyni nem volt könnyű. Hét órára jött a kocsis. Nagy ünnepekre a Tsz-kocsival vitt bennünket. Két kisgyermekem mondta: „Apa, ne menj el! Nem engedünk.” Mentem. Első nap alkonyati zsolozsma után értünk haza.

A kocsisok szerették a borocskát, jó borunk volt. A kocsis megcsapdosta a lovakat, elragadtak. A kántor a saroglyára ült, én a kocssal a gyepelő rángattam. Hat kilométer vágta után adták meg magukat.

Egy Karácsony után földúton jöttünk haza. Esett a hó. Felborultunk. Biztosan ugrottam öt métert a kántoron keresztül. Senkinek, semmi baja nem lett.

Mosolygó Sándor bácsi megszédült. Kérte a nyugdíjazását. Véghseő Miklós jött. Kértem a helyét. A püspök úr nem adta. „Bele

fogsz keseredni. Nem tudok vele mit csinálni. Ha elesik, ott vagy.” Olyan beszédet mondott, hogy a fábiánházi hívek féltek, hogy a csaholyi hívek ellopják.

A pócsi búcsún a hívek találkoztak Galamb Gyurka bácsival. Mindent elmondott nekik. Levelet írtak a püspök úrnak. Hivatott. Kérdezte, mit mondtam, mire azt válaszoltam, hogy senkinek semmit. Csak a hívek találkoztak Galamb Gyurka bácsival. Erre ő azt mondta, hogy a Galamb is oda repül, ahová nem kellene. Kioktatott a püspök úr. Aztán olyan kálvária kezdődött, amire visszaemlékezni se jó.

Végül a püspök úr behívatott, hogy menjek el Nyírtassra. Ideális Nyírtass két filiával lett volna. A négyszög távoli része az anyaegyház. Ettől 6 km Pátroha, 5 km Berkesz, 13 km Székely, 15 km Gégény, 15 km Demecser, 21 km Kék. Az az elvem, hogy minden vasárnapi mise után heti hittanóra legyen mindenütt. Képtelenség. Azt kérte püspök úr, menjek el öt évre, csak annyit csináljak, mint Fábiánháznál. Erre elvállaltam. Huszonegy évig mindig úton voltam. Minden községben a görög katolikus gyermekeket én hitoktattam. Ők csak azt tudták, hogy katolikusok. Minden hónapban mise volt. Gégényben és Székelyben két mise, ha öt vasárnap volt a hónapban, akkor Kéken is kétszer miséztem. Tudtam, hogy Demecserben csak úgy tudom szétválasztani a görög katolikusokat, ha helyiségünk lesz. Az egyházügyi titkár elzárkózott. Tíz év után elértem, hogy nekünk is fizettek egyházadót. Januárban a pénzbeszedő összeszedte a mi híveinktől is. Nyolc év múlva volt az egyházadóból a demecseri híveknek 130 000 forintjuk. Telket előlegeztem. Ekkor értették meg a hívek, hogy komolyan akarunk templomot építeni. Felépült. A szomszéd ház eladó lett. Megvettük 800 000 forintért. Minden nap jöttek a gégényi hívek, meg a kékiek is. A gégényit is elkezdtek, az adományok 80 %-át a mi híveink adták; Mackó András hívünk a Budapesten lakó testvérével nagy áldozatot hozott. Az egi érsek urat kértem, hogy mivel a telek a római katolikus egyház nevében van, legyen közös néven. Olyan határozat érkezett, hogy szavazzon az egyháztanács. Utódomé lett a döntés. Úgy akarta, Kéken legyen görög katolikus a templom. Egység volt a hívek között.

A filiákban római katolikus káplán nem volt, az utolsó négy évben a római katolikus gyermekeket is én hitoktattam. Nyírtass is rendben volt. A templomot kívülről tataroztuk, belsejét is kifestettük. Pala helyett lemezzel befedtük. A legszebb ikonosztáziont csináltattuk. Új lakást építettünk. Minden vasárnap délelőtt volt szentmise. Régen a második és negyedik vasárnap – amikor a pap filiába ment – csak este tudott miséz-

ni. A kéki templomépítést már nem én akartam csinálni.

Elmentem Tiszavasváriba. Az első szentmisén harminchatan, a másodikon negyvenketten voltak. Magnó segítségével énekeltek. Elszoktak az énekléstől. Dallamukat nem ismertem. Vargáné, Rezek Mária és Szabó Mihály voltak segítségemre. Tizennégy éve nem végezték a reggeli istentiszteletet, sem a vecsernyét. Közéjük ültem, így jól ment. Egy év eltelte után nem kellett a magnó a misére sem a hajdúdorogi dallammal. Kitűnő kántorunk lett Nagy Béla személyében. Az ópályi születésűek hazajártak. Sikerült honosítani őket.

Csak Büdön volt iskolai hitoktatás. Fele cigány egy osztályban. A cigányok megkereszteltették a kicsiket. A magyarok nem. Az elsődözők száma közelebb volt az egyhez, mint a tízhez. Felkerestem a Kabai és az Öveges iskolát. Minden osztályba bementem az igazgató segítségével. (Hatvan görög katolikus gyermek volt a Kabai iskolában, vagy ennyi olyan, aki görög katolikus lenne, de nincs megkeresztelve. Az Övegesben kevesebb.) Minden iskolában és óvodában megkezdtem a hitoktatást. Jól fogadtak. Két nevelő kifogásolta a szemembe is.

Sajnos, a lakás olyan dohos volt, hogy a feleségem asztmás lett. Elcseréltük a lakást, az önkormányzat nagyon jóindulatú volt. Adott másfélmillió forintot. Így egy folyosót és egy nagy tanácstermet is építhettünk. Minden új lett. A feleségem betegsége rosszabbodott. A hívek mindenhez jól álltak hozzá. Sok volt a társadalmi munka, a templom tatarozására, a torony felújítására hihetetlen áldozatokat vállaltak. De ami lelkileg elromlik, azt megújítani, lelkileg újjáépíteni, nagyon nehéz. Az elsődözők száma 18 és 23 között volt. A gyermekek mögött nem állt a szülők hite. Szombaton még nem tudtam, kiket áldoztatok. A közöny elképesztő. Egy esetben a vőlegény és menyasszony görög katolikus. Négy nagyszülőből egy sem gyakorló református. A református templom a vendéglőhöz közelebb van, ott esküdtek. Máskor kérik az esküvőt. A vőlegény keletnémet. Csak ott esküsznek, ahol orgona van! Mindennapi misehallgató meghal. Gyermekei nem a pappal temettetik.

A három községben – Tiszalök, Tiszadada, Tiszadob – hétszáz görög katolikus hívó van a sematizmus szerint. Az utolsó kettőben 1950-től nem volt görög katolikus pap. Egy alkalommal, a hónap utolsó vasárnapján megkerestem őket. Azt mondták, ne erőlködjek, ne menjek. Ők római katolikusok, a papír nem számít. Ezért nyugtalankodtam éjjel-nappal.

Eljöttem Ajakra. Az utolsó szentáldozók között huszonháromból hét volt büdi. Jog szerint nem volt köztük görög katolikus. Három-

nak édesanyja, édesapja római katolikus. Négynek csak az anyja görög katolikus. Ajakon ilyen gondjaim nincsenek. Templomba járnak, mindenkit hitoktatok. A munka megy. Központi segítség nélkül befedtük a templomot. Felépítettük a 10 x 6 méteres korszerű melléképületet. Az iskolát rendbehoztuk, aláfalaztuk, kívülről-belülről tataroztuk, a vízvezetéket kicseréltük. A paróchián a konyhát, fürdőszobát felújítottuk. A kóruson az ülőkéket kicseréltük. A padsorba két új padot csináltattunk 34 ülőhellyel. Csináltunk négy rövidebb padot, így oldalt 12 ülőhellyel bővültünk. Mozaiklapot tettünk a templomba és a karzatra. Most rézzel fedjük a templomunkat, a párkányokat, rézre cseréljük a csatornákat. Körmeneti kereszt, kehely, diszkosz, miseruhák vásárlása, sirilepel csináltatása, templomi garnitúrák készítése – mindehhez hozzájárultak a hívek. Nem volt kézikeresztünk, régi volt az álló kereszt; beköttettük az Evangéliumos könyvet, ministránsruhákat vettünk.

Itt is vannak nehézségek. Könnyebb elviselni, mint a pogányságot. Sok szeretetet kap a pap. De nagyon egyszerűek, közönségesek is tudnak lenni a hívek. Ez az öt-tíz százalék vezet. Szerintük itt a görög és római katolikus pap is lop. Ennek orvossága, hogy nem kezelek pénzt. A telekrendezéskor a gondnok megtudta, hogy itt minden a püspöké. Erre azt mondta, hogy akkor jöjjön a püspök betonozni, szőlőt metszeni... Minden szomszéd egyházközségben harmincezer forint fizetést adtak a papnak. A gondnok úr esperesi látogatáskor megkérdezte, hogy huszonötzezerrel nincs-e a papjuk túlfizetve. A másik év bölcs mondása: Az ajaki embernek van esze, tudja, hogy csak a kántort és harangozót kell fizetni, papot úgyszólván ad a püspök. Ha ezeket kinóné az a bizonyos százalék, nagyon jó lenne. Ugyanis a hívek nem mind ilyenek. Egyházi posztura a jószándékúakból kell választani, akik maguk is megérik a pap jószándékát és törekvését. Igyekszem tiszta szívből szolgálni, minden kérésüket teljesíteni.

KERESZTES GÁBOR **A Sematizmus adatai**

Született: Komlóska, 1938. március 3.

Pappá szentelődött: Nyíregyháza, 1961. július 31.

Nős. (Özvegy)

Segédlelkész Máriapócon 1962. Helyettes lelkész majd paróchus Kislétán 1962-1975. Karnagy, megbízott teológiai tanár 1975-

1989. Püspöki titkár 1980-1981. Szemináriumi prefektus 1980-1984. Paróchus Budapest II. (Buda) 1989-1991. Paróchus Piricsén 1991-2000. Nyugdíjas 2000-től.

SIVADÓ JÁNOS

Életrajz

Nyírvasváriban születtem, 1937. február 3-án, Sivadó János és Fejes Mária szülők harmadik gyermekeként. Két testvérem halála után egyedül maradtam, testvéreim még gyermekkorukban meghaltak. Vallásos, földműves foglalkozású családban nőttem fel. Általános iskoláimat szülőfalumban végeztem. 1950-ben az erőszakos nagyüzemesítés súlyos nehézséget hozott családunkra. 1951-ben édesapám jobb lábát – még a háborúban szerzett betegség miatt – amputálni kellett. Négytagú családkunk (anyai nagymamám is) eltartása édesanyámra nehezedett.

Középiskolai tanulmányaimat a nagykállói Budai Nagy Antal Gimnáziumban végeztem. Érettségi után a nyíregyházi Hittudományi Főiskolába jelentkeztem. Huszonhét jelentkező közül ötöt vettek fel. Én nem voltam köztük. Az Eötvös Lóránd Tudományegyetemen folytathattam volna tanulmányaimat, magyar-történelem szakon.

Amikor a Hittudományi Főiskolán a felvételem nem sikerült, két nap múlva írtam dr. Dudás Miklós hajdúdorogi püspök atyának egy levelet, amelyben kérdeztem tőle, hogy alkalmasnak talál-e arra, hogy pap lehessen, hiszen négy éves koromtól az oltárnál szolgáltam, és minden vágyam az volt, hogy pap lehessen. Ha alkalmasnak talál, szívesen várok még egy évet, és szüleimmel tölteném ezt az évet, mivel nagy szükség volna rám, a megélhetésünk nehéz gondjainak enyhítésére, az én munkámra is. Ha alkalmatlannak talál, akkor az Eötvös Lóránd Tudományegyetemen folytatom tanulmányaimat. A levelem megírása után három nap múlva kaptam a választ, hogy a püspök atya személyes kihallgatáson fogad még azon a héten.

A kihallgatáson megígérte, amit szó szerint idézek: „Ha életben maradok, és lesz főiskolai felvétel, meghagyom Rojkovich helynök úrnak, hogy felvettelek. Én ugyanis a svájci szanatóriumba készülök, betegségem kezelésére”.

Boldogan jöttem hazafelé, és ezt az évet otthoni munkában töltöttem. A következő felvételin megjelentem. Felvételi vizsgám csak annyiból állt: „Énekelj el a hetedik hangú tropárt”. Éneklés után közölte velem a helynök úr, hogy püspök atya meghagyásából közli, hogy felvé-

telít nyertem. Így lehettem boldog várományosa papságra való felkészülésemnek. Az 1956-os forradalmat már a szemináriumban éltem át, sok imádság és aggodás közepette, amelyben hivatástudatom még inkább erősödött.

Boldog kispapi évek voltak, remek kurzusunk volt: Bodnár István, Keresztes Gábor, Seszták Miklós, Sója Csaba, Vatamány Albert, Vereczki András és én Harmad év után Seszták Miklós és Sója Csaba a budapesti Központi Szemináriumban folytatták tanulmányaikat, így öten maradtunk. Fájó, hogy Seszták Miklós fiatalon távozott az élők sorából, és nagyon szeretett kurzustársunkból Sója Csabából nem lett pap.

1961. július 20-án kötöttem házasságot Gebri Mártával, Gebri Mihály és Takács Margit szülők hetedik gyermekével.

Július 22-én szentelési lelkigyakorlatra vonultam be, és 1961. július 30-án Dudás Miklós püspök atya pappá szentelt.

Felszentelésem után Ura községbe kaptam volna kinevezést, de az állami hozzájárulás hiánya miatt nem foglalhattam el helyemet.

1962. február 11-én mándoki helyettes lelkészként kaptam dispoziციót. Nagyon nehéz, de boldog 11 évet töltöttünk itt el.

Sikerült az ország egyetlen fatemplomát a Szentendrei Skanzenbe elszállítani, és helyette új templomot építeni, ami nem volt könnyű dolog, hiszen híveink igen szegény körülmények között éltek, de az építkezésben egy szívvel-lélekkel dolgoztak. Most már nem fagyott be télen a misebor, mint a kis fatemplomban.

Mándokon született hat gyermekünk. Ildikó leányunknak – akinek férje Boross Péter – három fiúgyermek van. Jelenleg Bangkokban egy katolikus iskolában tanítanak mindketten. János fiunk most került Gödöllőre szervező lelkésznek. Felesége Benyus Hedvig, most várják a hetedik gyermeküket. László fiunk Budapesten a Rózsák terén kántor, és az olasz egyetemen harmadéves. Rómában még a teológia doktorátus megszerzése van hátra. Reméljük, hogy pappá szentelése is meg fog történni. Felesége, Sinka Krisztina, a Zeneakadémián végzett operaszakos. Két gyermekük van. Márta leányunk, Pásztor István nyírlövői paróchus felesége, öt gyermek édesanyja. Zenetanárnő és egyházi szolgálatban – mint kántor – segít férjének. Csaba fiunk Kálmánházán végzi papi szolgálatát, ahonnan bejár a nyíregyházi Hittudományi Főiskolára és a Nyíregyházi Főiskolára tanítani. Felesége, Máté Krisztina, angol tanárnő, várják a második gyermeküket. Miklós fiunk Bátorligeten paróchus. Felesége, Érdi Krisztina, két gyermek édesanyja. Teodóra leányunk a nyíregyházi Zrínyi Ilona Gimnázium negyedik tanulója.

Most fog érettségizni, készül a felvételi vizsgára. Ő már akkor született, amikor Tornyospálcára költöztünk.

Ebben az évben – ha a jó Isten is úgy akarja – unokáink száma 21-re fog nőni. Boldog nagyszülők vagyunk, alig várjuk a nyarat, amikor összejön a nagy család, és zajos lesz az udvar a ház, unokáink, gyermekeink hangjától. Csodálatos érzés! Mindig várjuk a telefont, hogy kit láthatunk vendégül gyermekeink családjából.

1973. október 1-től Tornyospálcán szolgállok. Sajnos, hol vannak már azok a szép idők, amikor téli időben százan, százötvenen voltak az esti Szent Liturgián. Ma már híveim felét eltemettem, munkahely hiányában a fiatalok elköltöztek, falu lakossága is majdnem felére csökkent.

Cigány egyházközség szervezésén munkálkodom. Sajnos a pályázatunk nem sikerült. Nagy szükség volna egy hajlékra nekik, hiszen templomba nem jönnek el. A szektásodásban elvesznek, ami igen nagy veszély. Az egyik első osztályomban 14 cigány és 5 magyar gyermek tanul. Persze nem minden osztályban ez az arány. Remélem, majd sikerülni fog egy hajlékot szerezni nekik és lehetőséget biztosítani a felzárkóztatásukra.

Papi életem vezérelve: „Tökéletes népet készíteni az Úrnak”. Emberi gyarlóságom tudatában igyekszem jelmondatomat megvalósítani. „Az Úr lelke rajtam, ő kent fel engem, hogy örömhírt vigyek a szegényeknek Ő küldött engem, hogy meggyógyítsam a megtört szívűeket”.

Papi életem folyamán különös szeretettel vagyok – és voltam – betegeim iránt. Mándokon és a 11 filiájában, mikor még nem voltam úgy lefoglalva a hittanórák korlátozása miatt, sokszor kerestem fel őket, és igyekeztem betegségeikben vigasztalni.

Boldog vagyok, hogy volt filiáimban a rendszerváltozás után négy templom épült, közös használatban, ahol folyik híveink lelki gondozása. Készséges szívvel szeretném papi munkámat folytatni, ameddig a jó Isten egészséget ad és igényt tart szolgálatomra. Ezért kérem égi Édesanyám oltalmát és segítségét. Az ő oltalmi templomában kereszteltek meg, második otthonom volt az Istenháza itt Tornyospálcán és az ő oltalmi templomában szolgálhatok. Máriás lelkületre nevelem a felnövekvő ifjú nemzedéket. Szeretem elimádkozni a zsolnárossal: „Uram! Szeretem a te házad ékességét, és a te dicsőséged lakhelyét”.

SZALKA BÉLA
A Sematizmus adatai

Született: Napkor, 1937. január 26.

Pappá szentelődött: Nyíregyháza, 1961. július 30.

Nős.

Segédlelkész Ózdon 1962. Helyettes lelkész Mezőladányban 1962-1968. Paróchus Kenézlőn 1968-1978. Fábíánházán 1978-1982. Segédlelkész Hajdúdorogon 1982-1993. Paróchus Baktalórántházán 1993-2000. Paróchus Rudabányácskán 2000-től.

VATAMÁNY ALBERT
Életem és szolgálatom

A mai „én” központú világban, ahol nagyon sok ember a sikeres, az önmegvalósító életre, pályára készül, ahol a fiatal oktató kazettáról ismertetik meg, hogyan írjon hatásos, eredményes önéletrajzot, ahol a szerénység és az alázat divatjamúltnak tűnik, a pap, akinek hivatása az Isten és az ő népének szolgálata, nehezen ragad tollat önéletrajz megírására. Számomra talán azért is nehéz műfaj ez, mert életem nagy részét egy olyan világban éltem le, ahol sok önéletrajzot kellett írnom, de azt klerikális tartalma miatt nem szívesen fogadták. Az *Athanasiana* felkérésére azonban megpróbálom összefoglalni eddigi életemet, szolgálatomat.

1938. július 27-én születtem a Sárospatak melletti községben Vajdácskán. Édesapám dr. Vatamány Bertalan helyi paróchus volt. Édesanyám, Mosolygó Mária Magdolna, főhivatású papné és édesanya. Ezt azért írom, mert életében a férje munkája, az egyház ügye volt az első, aztán következünk mi, s úgy ők. Hárman voltunk testvérek. Öcsém, Sándor 1967-ben miskolci segédlelkészként halt meg 25 évesen. A feleség és egy kilenc hónapos kislány maradt itt. Ők most Miskolcon élnek. A kislányból gyógyszerész lett, férjhez ment, s három kisfiú édesanyja. Nővérem özvegyen Miskolcon él, gyermekeivel együtt.

Visszatérve a vajdácskai „gondtalan” gyermekeivéimre, azok a háború és az utána következő nehéz évekre estek. Szüleim felkészültek a megszállásra. Édesapám és édesanyám németül beszéltek. Édesapám három-négy hónap alatt autodidakta módon megtanult oroszul. Nagyon sok hasznát vette ő és a falu is ennek, mert a megszálló tisztekkel megér-

tette magát és senkit sem vittek el. Három-négy hétig a sárospataki híd felrobbantása miatt front község lett Vajdácsk. Sok volt a katona (főleg román) halott. Édesapám temette őket. Esténként harminc-negyven lánynak, asszonynak adott menedéket a paróchia.

Vajdácskai gyerekkori emlényeim közé tartozik a püspök atya, dr. Dudás Miklós látogatásai. A környező országokban a görög katolikus egyház ellen összefogott a kommunizmus, papjait, híveit pravoszláviába igyekezett kényszeríteni. Az igazi cél a vallás teljes megsemmisítése volt. Püspök atya többször is eljött hozzánk. Volt, amikor váratlanul, volt, amikor hívásra. Igyekezett papjait, híveit megerősíteni. Nekünk, gyerekeknek, nagy élmény volt, hogy velünk focizott, társasjátékozott. De azt is láttuk, hogy esténként a paróchia hátsó udvarában édesapánkkal együtt imádkoznak.

A négy elemi iskolát Vajdácskán jártam, majd Sárospatakra kerültem. Kerékpárral napi 16 km-t tettem meg télen és nyáron, öt éven keresztül.

1953-ban édesapámat kinevezte püspök atya a miskolci Búza térre paróchusnak. Így lettem a Földes Ferenc gimnázium tanulója, ahol 1956-ban érettségiztem. A Rákosi-korszak legnehezebb éveit voltak ezek, mégis papi hivatásom kibontakozásának legfontosabb éveinek tartom. Miskolcon ebben az időben működött egy gimnazista fiúkból álló minisztériums csapat. Ezt a csapatot Kozma Lajos, akkori miskolci káplán vezette. Kun László, a másik káplán viszont fiatalokból egyházi énekkart szervezett. Természetesen mi, a paróchus gyermekei, ennek az énekkarnak is tagjai lettünk. 1954-ben Miskolcon szentelte Dudás püspök atya áldozópappá Farkas Olivért és Figeckzi Balázst. Számomra ez azért emlékezetes, mert e szenteléssel kapcsolatban vettem fel először reverendát, Ekkor én harmadik gimnáziumba mentem. A szentelés reggelén püspök atya velem találkozáskor, azt kérdezte tőlem, hogy van-e apádnak két reverendája. Amikor azt válaszoltam, hogy igen, ő azt mondta, hozd ide az egyiket! Amikor bevittem a szobájába rám szólt: „Vedd fel, te leszel a pedifer, majd jön Timkó Öcsi, ő lesz a koronifer”. Én egy hozzám hasonló fiúra számítottam ekkor. Amikor megérkezett, már éreztem, hogy többről van itt szó, de nem sejtettem, hogy aki egész Liturgia alatt segít nekem, kedves hozzám, húsz év múlva főpásztorom lesz. A szentelési Liturgián óriási tömeg volt, beleizzadtam a reverendába átérezvén a papi szolgálat nehézségét, de az istenszolgálat szépségét is. Bár a reverendát egy ideig fogasra akasztottam, de püspök atya körüli szolgálatom folytatódott. Ő két hétig Miskolc-Tapolcán nyaralt, s arra kért, reggelente

menjek ki, ministrálni. Az első nap sikerült is ez, de amikor a nyaralók megtudták, hogy ő ott miséz, egyre nagyobb tömeg jött össze. Így énekes Liturgiát kezdett végezni prédikációval. Itt voltam először püspöki Liturgián kántor.

1956 augusztusában lettem teológus. Úgy emlékszem, huszonketten voltunk ekkor a teológián. Állandóan álmos voltam, nehezen szoktam meg az ötórás felkelést, Tanáraink igazi példaképek voltak számunkra. 1961-ben fejeztem be a teológiát, s július 11-én a nyírbátori templomban kötöttem házasságot Hudáky Mártával. Ő dr. Hudáky Aladár nyírbátori paróchus lánya volt. Július 30-án Nyíregyházán szentelt áldozópappá dr. Dudás Miklós püspök úr, öt társammal együtt.

Az első szolgálati helyem Hejőkeresztúr volt. Szentelésünk után az ÁEH püspök atyát azzal is akarta büntetni, hogy az újdonszenteltek kinevezéséhez nem adta meg az állami megerősítést. Hejőkeresztúr paróchusa, Rojkovich Sándor aranymisés áldozópap, hirtelen elhunyt. Püspök atya temette. A temetés végén még a templomban megbízott engem a hejőkeresztúri paróchia híveinek ellátásával. Nagy lelkesedéssel kezdtem a munkába. Úgy éreztem, szeretettel fogadtak, s minden vasárnap és ünnepnap tele volt a templom. Egy hónap eltelte után, egy vasárnapi Liturgia végén a hívek a templom előtti téren várakoztak. Csonka Bertalan főgondnok elé állt és hangosan kérdezte: „Mennyi a Főtiszteendő úr fizetése?” Én zavartan azt válaszoltam, hogy amennyit a Liturgiáért a hívektől kapok. És ez így volt igaz. Kongruát nem kaptam, s a kevés stólaris jövedelmet az akkori egyházmegyei előírás szerint az özvegynek adtam át. A gondnok úr elmondta, hogy a világháborúban szovjet fogságban volt. Egy vidéki kolhozban dolgoztatták, ahol a lakosok nagyon szegények, de vallásosak voltak, Pap is élt családjával a községben. Ők csajkát nem kaphattak a kolhoztól. Ezért egy-egy család egy napig nem evett, csajkáját a paphoz vitte, mert úgy érezték, szükségük van a papra. S hozzám fordult, tessék itt maradni közöttünk, ez a nép vállalja, ha egy napig nem is eszik, papját s annak családját eltartja. Ezután nagyon sok ajándékot kaptunk a hívektől. Mégis hamarosan elköltöztünk Keresztúrból. Ennek oka, hogy dr. Rohály Ferenc spirituálistól az ÁEH megvonta teológiai működési engedélyét, s olyan helyre akart menni, ahol nincs kitéve állandó állami zaklatásnak. Hejőkeresztúr akkor ilyen volt.

A második szolgálati helyem Tiszaeszlár volt. Itt, négy évig éltünk, s itt született két kislányunk. A nagyon szerény tárgyi feltételek mellett, meglelelkű, ragaszkodó híveket találtam, igaz, keveset. Szinte

állandóan úton voltam. Négy év alatt két motort koptattam el. Itt kapcsolódtam bele a tiszai kerület életébe. Keresztes Ádám kerületi esperes mellé, kerületi jegyzőnek választottak. Úgy érzem, sokat tapasztaltam, tanultam e négy év alatt.

1966-ban Levelekre kerültünk. A hívek nagy családos, anyagiilag szegény emberek voltak. A Tsz, néhány évig szinte semmit sem fizetett tagjainak. Ezért sokan elköltöztek, s 280 személy ingázott a „fekete vonatokon”. Nagy volt az alkoholfogyasztás. A 70-es évek kezdetén valamit javult a helyzet. Papi működésem alatt itt kereszteltem a legtöbbit. Tele volt a templom gyermekekkel. Hitoktatásra (az igazgató segítségével) szinte 100 % járt. Töretlenül fejlődött az egyházközség. 1968-tól a feleségem is munkahelyet kapott, könyvelő lett a Tsz-ben. Ittlétünk alatt született Sándor, Ágnes és Tamás gyermekünk. Máig nem értem, miért kellett bennünket akaratumk ellenére innen elhelyezni.

1980 augusztusában Szerencsre kaptam kinevezést. Az egyházközség nagymúltú, de elöregedett volt. A jószándékú, de idős egyháztanács tagok többsége nagyot hallott. A vallási élet inkább a filiában, Legyesbényén mutatkozott. Itt elődöm kápolnát épített, s a hívek szívesen jöttek. Viktória lányunk ittlétünk alatt született.

Amikor Timkó püspök úr Szerencsre kinevezett, s látta rajtam, hogy nem nagy örömmel fogadom, bátorítólag mondta, ígérem, rövid lesz. Én ezt akkor nem nagyon hittem. Mégis egy év múlva bekövetkezett, mert Felsőszolcára kaptam kinevezést. Ez akkor egy megosztott egyházközség volt. Munkám megkezdését nehezítette, hogy költözésem előtt a paróchián az olajtüzelésű kazán belobbant, és a falakat fél cm vastag koromréteg borította el. A felelősség és a parókia kifestésével kapcsolatban a hívek között kitört a harc, s egymást fenyegették, feljelentették. Első feladatomnak tartottam, hogy békességet teremtsék a hívek között. Felkerestem az ellenkező családokat, visszavonattam velük a kölcsönös feljelentésüket, majd hozzákezdünk a templom felújításához. A közös cél, a közös munka és mindenek felett Isten kegyelme, összehozta a híveket, s már régóta megszűntek az ellenségeskedések, s nagy családként tudnak együtt dolgozni Isten dicsőségére és egyházunk javára.

Jelenleg 41. éve vagyok az Úr szőlőjének munkása. Ezt a hivatást istenszolgálatnak érzem. A munkát legjobb tudásom szerint kell végeznem, de a növekedést s a termést Isten adja. Szeretet, türelem, alázat kell e munkához és az a meggyőződés, hogy emberi hibáink és gyarlóságaink ellenére a Szentlélek kegyelme működik rajtunk keresztül.

Ezzel a kegyelemmel együtt kell működnünk, hogy felismerjük és felismertessük azt az igazságot, amiért Krisztus imádkozik: „Az örök élet az, hogy megismerjenek Téged, egyedül igaz Istent, és akit küldtél, Jézus Krisztust” (Jn 17,3).

VERECZKI ANDRÁS
A Sematizmus adatai

Született: Pitvaros, 1938. január 15.

Pappá szentelődött: Nyíregyháza, 1961. július 30.

Nős.

Helyettes lelkész Napkoron 1961-1962. Helyettes lelkész Pácinban 1962-1966. Segédlelkész Sátoraljaújhelyben 1966-1971. Paróchus Szerencsen 1971-1980. Lelkész Budapest I. (Rózsák tere) 1980-1985. Paróchus Budapest II. (Buda) 1985-1988. Paróchus a Dél-Budai szórványban 1988-tól.

KÖNYVISMERTETÉSEK

DOLHAI, L., *Az ókeresztény egyház liturgiája. A liturgia fejlődése az egyházatyák írásainak tükrében, Budapest 2001, 178 p. ISBN 963 9318 17 5*

Dolhai professzor fontos, a magyar liturgika terén egyedülálló könyvet jelentetett meg. Műve két disciplina határán áll. A liturgika és a patrisztika jelenti azt a két tudományterületet, melyet a liturgiáról szóló, ám a patrisztikus forrásokra és szövegekre folyton utaló, ezeket a dokumentumokat liturgikus szempontból elemező könyve összeköt. A tendencia világosan kitűnik az alcímből, s a szerzőnek maradéktalanul sikerült megvalósítania célkitűzését: a patrisztikus szövegeken keresztül mutatni be az ókeresztény egyház liturgiájának kibontakozását, fejlődését.

Ha a szakterületen belül valamire el lehet mondani, hogy úttörő munka, akkor erre a műre feltétlenül ez a megnevezés illik. Két szempontból is igazolja ezt a szerző. S mind a kettő azonnal világossá válik, amint elkezdi olvasni az ember a könyvet. Az egyik terület maga a téma-választás. Magyar nyelven eddig nem létezett olyan önálló mű, amely a patrisztikus forrásokat elemezve közelítette volna meg a liturgiát. Pétery József csak nagyon kevés ilyen dokumentumot említ (*A szentmise története*, Budapest 1946, 5-19.), Radó Polikárp szintén (*A megújuló istentisztelet. Múlt – jelen – jövő*, Budapest 1973, 7-22.). Egyedül J. A. Jungmann vállalkozik arra a feladatra (*A szentmise. Történelmi, teológiai és lelkipásztori áttekintés*, Eisenstadt 1977, 7-96.), hogy a keleti és nyugati liturgiák fejlődését a patrisztikus szövegek fényében szemléltesse, ám azt sokkal szűkebb mértékben teszi – és csupán a könyv első részében –, mint Dolhai Lajos.

A másik terület, amelyen újat hoz Dolhai professzor, az írásának a szemléletmódja. A kiválasztott egyházatyák műveit liturgikus-szentségtani szempontból teszi elemzése tárgyává. S itt valójában erre is van szükség, hiszen az atyák írásai, a patrisztikus szövegek – örvendetes módon – egyre nagyobb számban olvashatók magyar nyelven. Így hiányt pótol ez a könyv, amely sajátos szempontból végzi el a feladatát.

A könyv három nagy részre oszlik. Az első rész az egyházatyák liturgikus jelentőségéről szól. Ebben a szerző az elméleti, illetve a könyv olvasásához és tanulmányozásához szükséges alapinformációkat adja meg. Először felvázolja az egyházatyák teológiai jelentőségét, majd a liturgiával való kapcsolatukat. Leszögezi a módszerét is, amely nem más, mint egyszerű analízis, s hozzátehetjük, hogy alapos elemzés az egyes művekről a vázolt kereteken belül maradva.

A második rész tartalmazza a könyv legjelentősebb anyagát. Ebben következik egymás után az egyházatyák írásainak bemutatása: a Didakhétól kezdve az V. század végéig megjelent dokumentumokig. A közismert, leghíresebb művek mellé jónéhány kevésbé – vagy liturgikus szempontból kevésbé – ismert művet is beválasztott a szerző, s ezzel valóban jó összképet sikerült összeállítania. Külön öröm, hogy gondot fordított a keleti atyák műsztagógikus katekéziseinek az elemzés szintjén történő bemutatására is.

A könyv utolsó negyede immár nem is analitikus, hanem szisztematikus módszerrel mutatja be a témáját, melynek címe: „Az egyházatyák korának liturgiája”. Ez alkotja a mű harmadik részét. A szerző itt történelmi evolúciójában tárja fel a liturgia fejlődését, kibontakozását, mégpedig az apostoli kortól kezdődően a római liturgia kialakulásáig. S fő törekvéséként megkísérli felvázolni itt a „tisztza” vagy „eredeti” római liturgiát.

Fel kell figyelniük a könyv módszerére, amely különösen a törzsanyagban, a középső részben válik jelentőssé, s amit következetesen alkalmaz a szerző. Előbb az elemzendő mű szerzőjét mutatja be, majd magát a művet. Utána rámutat azokra a részekre, amelyek a liturgia szempontjából fontosak, s ezt követően kiemeli belőlük azokat a gondolatokat, amelyek a téma szempontjából fontosak. Végül azzal zárja az egyes fejezeteket, hogy felhívja arra a figyelmet, hogy mi a jelentősége az elemzett műnek.

A könyvben közel négyszáz lábjegyzet található, s ez egyrészt a dokumentáltságot igazolja, másrészt pedig a szerző alaposágát. Hiszen nem csak az atyák írásait forgatta és dolgozta fel, hanem jelentős mennyiségű, több nyelvű szekundér irodalmat is felhasznált a munkájához. Ennek ellenére Dolhai professzor új alkotása nem csak tudományos mű, nem is egyszerűen ismeretterjesztő, hanem kifejezetten használható tankönyvnek is, illetve segédanyagként a liturgia oktatásában. Világos, átlátható szerkezete didaktikailag nagyon alkalmassá teszi erre.

Örülhetünk a szerző által nyújtott új szemléletmódnak. Könyvében többször kifogásolta tényt, hogy a skolasztikus teológiai gondolkodásmódtól kezdődően a liturgia és a szentségek ünneplése kiszakadt a valós közegéből (bár a keleti egyházra folyamatosan érvényes volt, hogy „a liturgiájában él”), a róluk szóló tárgyalás is szétvált egymástól. De művében most egy patrisztikus alapokon történő összegegyeztetésnek lehetünk tanúi.

(Ivancsó István)

OROSZ, A., *A görög atyák Bibliája korabeli értelmezésekkel. I. A Teremtés könyve M. Harl, F. Petit és Vanyó L. munkái alapján, Nyíregyháza 2000, 379 p.*

Veszélyes a címben olvasható megfogalmazás, legalábbis az első pillantásra, mert „korabeli” értelmezést sugall. Mintha azt akarná mondani, hogy a Szentírással egyszerre keletkeztek volna azok a kommentárok, amelyeket Atanáz atya felhasznált a Teremtés könyvének értelmezéséhez. Természetesen szó sincs erről, nem a bibliai könyvek kortársai az azokat értelmező művek.

Óriási dolog viszont, hogy kezünkbe vehetünk egy olyan művet – immár magyar nyelven –, amely patrisztikus értelmezést nyújt a Bibliához. Ilyen eddig nem létezett. Bizonyára csak Atanáz atya tudja, hogy előbb született-e meg benne az a terv, hogy az oktatásban kívánja felhasználni ezt a könyvet, vagy csak miután kész lett, akkor vonta be a főiskolai oktatásba. Mindenesetre, mindannyian gazdagodunk általa. Természetesen nem egyszerű olvasókönyvnek kell tartanunk a művet, különösen nem szórakoztató olvasmánynak. Ennél sokkal több akar lenni: az alexandriai szentírás-értelmezés szempontjai alapján, annak művelői, a szent atyák lelkén átszűrődött szellemi-lelki táplálék.

Érdekes a könyv didaktikus beosztása: a páratlan lapokon tartalmazza a szentírási szövegeket, a páros lapokat pedig az értelmezésre, gyakran egzegetizálásra használja fel a szerző, s ugyancsak itt közli a patrisztikus kommentárokat is. Azonnal lehet tehát látni, hogy mikor van sugalmazott szövegről, mikor egyébről szó.

A címlapon azt lehet olvasni, hogy „első kötet”. A tartalom pedig a Teremtés könyvének kommentárja. Mindezek alapján reméljük, hogy lesz ennek a nagyon komoly és értékes munkának folytatása is.

(Ivancsó István)

PUSKÁS, L., *Megalkuvás nélkül. Romzsa Tódor élete és halála*, Budapest [2001], 191 p. ISBN 963 86182 05

A kárpátaljai görög katolikus pap, Puskás László, második alkalommal jelentette meg a Romzsa Teodor görög katolikus vértanúpüspökről írt könyvét. Gyakorlatilag ez a kötet nem jelent új kiadást (nincs is feltüntetve a könyvben sem a tény, sem a szám), hanem csak új változatot. Ugyanis a szövege szinte teljes egészében megegyezik az előzővel. A változtatások még értékesebbé teszik a művet. Nincs benne olyan sok fénykép, mint az előzőben; viszont a tartalomjegyzékben a szerző jelzi a fejezetszámokat, így elősegíti a könnyebb eligazodást. Az első változatról már közöltünk ismertetést magyarul: *Athanasiana* 9 (1999) 142; recenziót németül: *ibid.*, 148-149. Ez az újabb kiadás könyvnyelven kezelhető, mert kisebb a formátuma. (Ivancsó István)

OROSZ, Á., *Üres kezünk szelíd csodája II. Tétéles homíliák*, Nyíregyháza 2001. 320 p.

Második beszédgyűjteményét jelentette meg egyik aktív pap-testvérünk ebben a kötetben. Az elsőben az ünnepi beszédeit foglalta össze és adta ki 1999-ben. Ismertetése is napvilágot látott magyarul *Athanasiana* 11 (2000) 195; németül *ibid.* 201-202. A tény önmagában dicséretre méltó: azt igazolja, hogy a kötetbe foglalt szentbeszédre nem csupán „ad hoc” készült a szerzőjük, hanem komoly megfontolással, sőt azzal együtt, hogy le is írta őket.

Ez a kötet a „Tétéles homíliák” alcímet viseli. Ugyanis két nagy részében valóban ilyen jellegű prédikációk szerepelnek, tétélek szerint: az első részben dogmatikus, a másodikban pedig morális beszédek. Az egész tematikáját, mintegy „prédikációs menetrendként” az egykori tanártól, dr. Bacsóka Bélától kapták a papnövendékek, maga Orosz Árpád is. S ennek alapján írta meg a beszédeket. Ma már lehetne vitatkozni azon, hogy lehet-e, szabad-e, egy 262 szentbeszédből álló sorozatot tervezni a diplomainkban, mintegy elszakítva a homíliát a természetes – liturgikus – közegétől, netán a felolvasott evangéliumi szakasztól is. Bizonyára tudatában van ennek szerzőnk is, hiszen nem csak tartalomjegyzéket állított össze a kötet végére, hanem egy mutatót is, amely jelzi, hogy az egyes beszédek melyik vasárnapon, melyik evangéliumi szakaszhoz kövte mondható el.

Ugyanakkor arra is fel kell figyelni, hogy a szerző nem csupán prédikációs gyűjteménynek szánta a könyvét, hanem igyekezett arra is

alkalmassá kívánta tenni, hogy a felnőttek katekéziséhez is használható legyen. Ennek megfelelően minden egyes beszédnél közli azt, hogy a *Katolikus Egyház Katekizmusában* hol szerepel az adott téma.

Ennél az ismertetésnél is érdemes elővenni az első kötettel kapcsolatosan leírt alap gondolatot: az eddig jelzett értékei mellett nagyon fontos az is a kötetben, hogy értéket ment és gyarapít. Értéket ment, mert az elhangzott beszédeket írásban is megőrökíti, tanúsítva a szerző buzgóságát, és buzdít a hasonló lelkiismeretességre. Gyarapít, mert egész magyar görög katolikus egyházunk válik, vált többé az elhangzott és megőrökített szentbeszédek révén.

(Ivancsó István)

SZENT ATANÁZ GÖR. KAT. HITTUDOMÁNYI FŐISKOLA, *Munkálatok a Görög Katolikus Hittudományi Főiskola hallgatóinak írásaiból* 4, Nyíregyháza 2001, 143 p. ISSN 1417-0671

Újból sikerült bizonyítani, hogy a hallgatók is dolgoznak Hittudományi Főiskolánkon. Immár a negyedik kötet jelent meg a legsikeresebb dolgozataikból. Igaz, hogy egy kicsit megkésett, de hamarosan be fogja hozni a sorozat a lemaradást. Ebben a kötetben összesen kilenc dolgozat kapott helyet, változatos tartalommal. Van közöttük kisebb szemináriumi munka és nagyobb terjedelmű diplomadolgozat. A szerzők is változatosak, mert nem csupán a teológus, illetve kispap hallgatók írtak benne, hanem teológus szakos és levelező tagozatos lányok, valamint pannonhalmi bencés szerzetes is, aki görög katolikus liturgikus tanulmányait nálunk folytatta. Az öröndetes tény mellett – hogy a hallgatók önálló munkája folytatódik – annak is örülhetünk, hogy gyarapszik a sorozat. S nem is jelentéktelen módon, hiszen a megjelenő írások a maguk területén fontos teológiai témát tárnak elő az Intézmény által megkövetelt színvonalon. – Éppen ezért érdemes megismernedni az írások témájával, bár a részletes elemzésükre, illetve bírálatukra nincs hely és lehetőség. Az első írás a Szeplőtelen fogantatásról szól, dogmatikai szempontból. A következő a bűn és neurózis témáját tárgyalja. A harmadik dolgozat a kateketika terén vizsgálja a kamaszokkal való foglalkozást. Aztán egy morális téma következik, az igazságosságról. A történelem területére vezet a Miskolci Apostoli Exarchátus történetét bemutató dolgozat. Az ökumenizmust tárgyalja egy rövid munka, majd ismét morális témák következnek a hatalomról és az emberi szabadságról és szenvedésről. A kötetet egy vallástörténeti dolgozat zárja, amely az arab filozófiával foglalkozik. – Ez a vázlatos bemutatás is világosan

megmutatja, hogy milyen színes az írások palettája. Talán ezzel kedvet is csinál a velük való megismerkedéshez. Mindenesetre, érdemes tanulmányozni a kötetben lévő írásokat, mert egyrészt a megjelentetés előtt komoly kontrollon mentek át, különösen azok, amelyek diplomamunkának készültek. Másrészt pedig korántsem ennyi a Hittudományi Főiskolán megjelent dolgozatok, írások, diplomamunkák száma; a legkiválóbbakat ajánlják publikálásra a tanárok minden esztendőben. (Ivancsó István)

Orosz, A. (kiad.), *Isten a szeretet. Válogatás Szent Maximosz Hitvalló műveiből*, (Ókeresztény Örökségünk), Budapest 2002. II + 287 p. ISBN 963 9318 26 4 ISSN 1219-5588

A Vanyó László professzor által szerkesztett *Ókeresztény Örökségünk* sorozat legújabb kötete (sajnálatos módon nem jelzik a sorozatban a kötetszámot) Orosz Atanáz atya teljesen önálló munkája. Ebben a könyvben a bevezetőket ő írta, a fordítást szintén egyedül ő végezte, valamint jegyzetekkel is ő látta el a szöveget. Annak számára nem feltűnő ez, aki tudja, hogy Atanáz atya régóta elkötelezett kutatója a szentünk életművének. Már a licenciátusi dolgozatát is ennek szentelte a Budapesti Római Katolikus Hittudományi Akadémián „Az Istenhez hasonulás életeszménye Szent Maximosz hitvallásának tükrében” címmel. Majd a doktori disszertációjában is ugyanezzel a témával foglalkozott. Ennek címe: „Együttműködés az átistenítő kegyelemmel Szent Maximosz Hitvalló életművében”.

Nagyon nehéz feladatra vállalkozott Atanáz atya a fordítások elvégzésénél. Ugyanis Maximosz hitvalló szövegei nagyon nehezek. Ennek ellenére a magyarra fordított művek stílusa gördülékennyé lett, szinte bravúros munkát végzett a fordító.

A VII. századi atya legfontosabb műveit így már magyarul tudjuk olvasni. A szeretetről szóló négyszer száz fejezet önmagában is rop-pant fontos jelentőséggel bír. Abból a szempontból is fontos számunkra, hogy *Cerbanus* pálos szerzetes már a középkorban igyekezett ismertté tenni hazánkban, ám ekkor még csak görögörről latinra fordította le. Így viszonylag csak kis réteg ismerhette és érthette meg az akkori magyar emberek közül. Most viszont már a mai magyar nyelven olvashatja mindenki, s meríthet belőle lelki hasznot. Stílusban hasonló ehhez a kötetet záró rész, a teológiáról szóló kétszer száz *Centuria*. Közben pedig még Szentírás-magyarító művek fordításai is helyet kaptak a kötetben (Thalassziosz apáthoz címezve), melyek érdekes bepillantást engednek

az alexandriai teológiai iskola allegorikus értelmezési módszerébe; valamint egy Miatyánk-magyarázat is.

A teljes kötet lezárásaként pedig Atanáz atya még egy részletes bibliográfiát is hoz a szent hitvalló életművéhez. Ezzel a mai tudományos követelmények szempontjainak is eleget tesz, s a művet így teljes egészében tudományosnak lehet tekinteni. *(Ivancsó István)*

RECENSIONES

DOLHAI, L., *Az ókeresztény egyház liturgiája. A liturgia fejlődése az egyházatyák írásainak tükrében, [La liturgia della Chiesa antica. Lo sviluppo della liturgia nello specchio degli scritti dei Padri della Chiesa]*, Budapest 2001, 178 p. ISBN 963 9318 17 5

Il professore Dolhai ha pubblicato un libro importante che è unico nel genere nel campo della liturgica ungherese. La sua opera sta in confini di due discipline. Sono la liturgica e la patristica che formano quelle due discipline le quali vengono legate da questo libro che tratta della liturgia, ma intanto si richiama continuamente alle fonti patristiche ed ai testi patristici e li analizza dal punto di vista patristico. La tendenza è evidentissima dal sottotitolo e l'autore è riuscito a realizzare il suo scopo interamente: presentare l'evoluzione e lo sviluppo della liturgia della Chiesa antica nello specchio degli scritti patristici.

Se si può dire su qualche cosa entro la disciplina speciale che sia un lavoro pioniere, allora per quest'opera è adatta proprio questa denominazione. L'autore lo conferma da due punti di vista. E tutti i due subito divengono chiarissimi quando qualcuno comincia leggere il libro. Il primo punto è la scelta stessa del tema. In lingua ungherese finora non esisteva un'opera autonoma che avesse avvicinato la liturgia analizzando le fonti patristiche. Pétery József enumera pochissimi documenti dell'argomento (*La storia della santa liturgia*, Budapest ²1946, 5-19), come Radó Polikárp (*La liturgia in rinnovamento. Passato – presente – futuro*, Budapest 1973, 7-22). Soltanto J. A. Jungmann si incarica del compito di rappresentare lo sviluppo delle liturgie orientali ed occidentali nella luce degli scritti patristici (*La liturgia. Una prospettiva storica, teologica e pastorale*, Eisenstadt 1977, 7-96), però lo fa in maniera più stretta a quella di Dolhai Lajos, e solo nella prima parte del suo libro.

L'altro punto dove professore Dolhai presenta una novità è il modo di vedere del suo scritto. Egli mette sotto l'analisi le opere dei Padri della Chiesa scelti dal punto di vista liturgico-sacramentale. E, in realtà, qui si ha bisogno proprio di questo perché gli scritti dei Padri, i

testi patristici – in una maniera fausta – sono già leggibili in numero sempre più crescente in lingua ungherese. Così il libro risponde ad un bisogno specialmente per la nuova mentalità, trattando il suo tema.

Il libro si divide in tre grandi parti. La prima parte tratta dell'importanza liturgica dei Padri della Chiesa. In essa l'autore presenta le informazioni fondamentali teoretiche che sono importanti per leggere e studiare il libro. Prima di tutto abbozza la portata dei Padri, poi le loro connessioni con la liturgia. Definisce anche il suo metodo che non è altro di una semplice analisi. E possiamo aggiungere che questa significa un'analisi precisa delle opere scelte, rimanendo entro le frontiere rispettive.

La seconda parte del libro contiene la materia più importante dell'opera. Qui vengono presentati gli scritti dei Padri della Chiesa uno dopo l'altro, cominciando dal *Didakhé* fino ai documenti pubblicati fin alla fine del secolo V. L'autore ha scelto, accanto alle opere più conosciute, anche alcune che non sono tanto conosciute o almeno dal punto di vista liturgico non sono tali, e così è riuscito a presentare un buon quadro d'insieme. È una gioia speciale che ha avuto cura della presentazione, in un livello dell'analisi, anche delle catechesi mistagogiche dei Padri della Chiesa orientali.

L'ultimo quarto del libro presenta ormai non in modo analitico, ma sistematico il suo tema che ha il titolo seguente: "La liturgia dell'epoca dei Padri della Chiesa". Questo contiene la terza parte dell'opera. L'autore qui dimostra lo sviluppo della liturgia nella propria evoluzione storica, e cioè dall'epoca apostolica fino alla formazione della liturgia romana. Intende intanto abbozzare, come l'intenzione principale, la liturgia romana "pura" o "originale".

Dobbiamo prestare attenzione al metodo del libro che diventa importante specialmente nella parte di mezzo, un metodo che viene conseguentemente applicato dall'autore stesso. Prima presenta lo scrittore dell'opera da analizzare, poi l'opera stessa. Dopo di questi indica le parti importanti dal punto di vista liturgico, poi ne mette in rilievo le idee che sono importanti dal punto di vista del tema. Infine chiude i singoli capitoli richiamando sempre l'attenzione all'importanza dell'opera analizzata.

Nel libro si trovano quasi quattrocento note, e questo fatto da una parte attesta la ricchezza delle fonti del libro, dall'altra parte invece verifica la minuziosità dell'autore. Davvero, egli non ha riassunto e rielaborato solo gli scritti dei Padri, ma usava una notevole letteratura

secondaria di diverse lingue durante il suo lavoro. Nonostante ciò, la nuova opera di professore Dolhai non è solo un'opera scientifica, non è un libro divulgativo, ma si può usarla anche come libro scolastico o come materia ausiliaria nell'insegnamento della liturgia. La sua chiara e trasparente struttura la abilita a compiere questo compito.

Possiamo goderci dell'aspetto nuovo presentato dall'autore. Nel suo libro egli critica più volte il fatto che dall'inizio della mentalità scolastica la liturgia ed i sacramenti sono stati sradicati dal loro strato reale (però per la Chiesa orientale era continuamente valida la sentenza che ella "vive nella sua liturgia"), e la trattazione è stata separata l'uno dall'altro. Ora invece attraverso la sua opera possiamo essere testimoni della loro riunificazione in base alle fonti patristiche.

(István Ivancsó)

OROSZ, A., *A görög atyák Bibliája korabeli értelmezésekkel. I. A Teremtés könyve M. Harl, F. Petit és Vanyó L. munkái alapján [La Bibbia dei Padri greci con le interpretazioni dell'epoca. I. Il libro della Genesi in base alle opere di M. Harl, F. Petit e L. Vanyó], Nyíregyháza 2000, 379 p.*

È pericolosa la stesura letta nel titolo del libro, almeno per la prima vista, perché suggerisce un'interpretazione "dell'epoca". Come se volesse dire che i commentari – i quali sono stati usati da Padre Atanasio ha usato per l'interpretazione del libro della Genesi – fossero nati con la Sacra Scrittura. Naturalmente non si tratta di questo, non sono contemporanei i libri biblici e le opere che li interpretano.

È una cosa gigantesca però che possiamo prendere a mano una tale opera – ormai in lingua ungherese – che dà un'interpretazione patristica alla Bibbia. Un'opera simile finora non esisteva. Sicuramente soltanto Padre Atanasio sa che nascesse in lui prima il piano di usare questo libro durante l'insegnamento, o solo dopodiché è stato pronto ha deciso di inserirlo nell'insegnamento universitario. Ad ogni caso, noi tutti ci arricchiamo di questo. Naturalmente non dobbiamo guardare l'opera come un semplice libro da leggere, e specialmente non una lettura di divertimento. Perché vuol essere molto di più: un alimento spirituale-intellettuale in base ai punti di vista dell'esegesi alessandrina che i padri hanno filtrato per le loro ingenuie anime.

È interessante la struttura didattica del libro: le pagine impari contengono i testi biblici, mentre le pagine pari sono usate dall'autore

per l'interpretazione, spesso per l'esegesi; ed allo stesso tempo vi si porta i commentari patristici. Subito si vede così quando si tratta del testo ispirato della Sacra Scrittura, e quando dell'altro testo.

Sul frontespizio si può leggere che "volume primo". Il contenuto dell'opera è il commentario del libro della Genesi. In base a tutto questo speriamo che ci sarà anche continuazione di questo molto serio e pregevole lavoro. (István Ivancsó)

PUSKÁS, L., *Megalkuvás nélkül. Romzsa Tódor élete és halála [Without Opportunism. The Life and Death of Theodor Romža]*, Budapest [2001], 191 p. ISBN 963 86182 05

The greek-catholic subcarpathian priest, Puskás László was published the book about the greek-catholic martyr-Bishop, Theodor Romža in second time. This volume not signified practically a new edition (neither the fact, not the number not appeared in the book), but a new version. Namely his text almost fully correspond to the previous. The alterations make better previous the opus. Not are in his so many photos, as such in previous; but the author in the summary signified the numbers of the chapters; so promote the lighter orientation. About the first version we published a review in Hungarian: *Athanasiana* 9 (1999) 142; and in German: *ibid.*, 148-149. This new edition is better useful, because of his format is smaller. (István Ivancsó)

OROSZ, Á., *Üres kezünk szelíd csodája II. Tétéles homíliák, [Mildes Wunder unserer leeren Hand II. Thematische Homilien]*, Nyíregyháza 2001. 320 p.

Einer von unseren aktiven Priesterbruder hat seine zweite Predigtsammlung in diesem Band publiziert. In seinem ersten Buch hat er die Festpredigten zusammengefaßt und ausgegeben, im Jahre 1999. Auch seine auf ungarisch geschriebene Rezension wurde veröffentlicht in *Athanasiana* 11 (2000) 195; auf deutsch *ibid.* 201-202. Die Tatsache der Publikation des Buches ist schon lobenswert, weil nämlich bestätigt, daß der Autor sich auf die im Band gesammelten Predigten nicht nur „ad hoc“ vorbereitete, sondern mit ernster Überlegung, sogar mit der Tat, daß diese Predigten von ihm sofort auf Papier geschrieben wurden.

Dieser Band bekam den Untertitel: „Thematische Homilien“.

Solche Predigten sind in den zwei großen Teilen des Buches, und sie wurden auch nach Themen geordnet. In erstem Teil dogmatische, in zweitem Teil moralische Rede. Die Priesteramtskandidaten haben diese Thematik – wie eine Predigtordnung – von dem ehemaligen Professor dr. Bacsóka Béla bekommen, so unten den Priesteramtskandidaten auch Orosz Árpád selbst. Aufgrund dieser Predigtordnung hat er diese Reden geschrieben. Heutzutage schon wäre es schon möglich, darüber zu diskutieren, ob es möglich und erlaubt ist, daß man in der Kirchen eine Predigtserie mit 262 Predigten plant, und mit dem Umstand, daß diese Homilien aus den liturgischen Bereichen herausgerissen sind, sogar abgetrennt von den vorgelesenen Evangelientexte. Wahrscheinlich ist unser Autor sich dessen bewußt ist, weil er nicht nur ein Inhaltsverzeichnis am Ende des Bandes zusammengefaßt hat, sondern auch ein anderes Verzeichnis, das darauf hinweist, welche Rede am welchen Sonntag mit welchem Evangelientext verbindend vortragen werden kann.

Gleichzeitig muß man noch aufmerksam gemacht werden, daß der Autor sein Buch nicht nur als Predigtsammlung widmet, sondern wollte er es auch für die Erwachsenenkatechese brauchbar machen. Dementsprechend ist es bei jeder Rede mitgeteilt, wo ganz genau das gegebene Thema im *Katechismus der Katholischen Kirche* präsent ist.

Auch bei dieser Rezension lohnt es sich, die auf das erste Band im Bezug stehende Grundidee hervorzuziehen: Neben den bisher erwähnte Werten des Buches, ist auch wichtig, daß dieses Buch Werte rettet und vermehrt. Es bewahrt Werte, weil vorgetragene Reden schriftlich für die Nachwelt überliefert; so ist der Eifer des Autors bestätigt, und so sind wir zu ähnlicher Gewissenhaftigkeit angespornt. Vermehrt, weil durch diese vorgetragene und überlieferte Predigten ist und wird unsere ganze griechisch-katholische Kirche reicher.

(István Ivancsó)

SZENT ATANÁZ GÖR. KAT. HITTUDOMÁNYI FŐISKOLA, *Munkálatok a Görög Katolikus Hittudományi Főiskola hallgatóinak írásaiból [Arbeiten aus den Schriften der Studenten der St. Atanáz Griechisch Katholischen Hochschule] 4, Nyíregyháza 2001, 143 p. ISSN 1417-0671*

Nochmals ist gelungen zu bestätigen, daß auch die Studenten an unserer Hochschule arbeiten. Jetzt ist schon der vierte Band aus ihren besten Arbeiten erschienen. Es ist wahr, daß er sich ein wenig verspätet

hat, aber die Reihe wird den Rückstand bald einbringen. In diesem Band haben insgesamt neun Arbeiten Platz bekommen, und zwar mit mannigfaltigem Inhalt. Unter diesen sind kleinere seminaristische Arbeit und größere Diplomarbeit. Auch die Autoren sind verschieden, weil nicht nur Theologen oder Priesterkandidaten im Buch geschrieben haben, sondern auch Theologinnen und am Fernkurs studierende Mädchen, sogar ein Benediktiner, wer seine griechisch-katholischen liturgischen Studien bei uns fortgeführt hat. Neben der freudigen Tatsache – daß die selbständige Arbeit der Studenten fortsetzt – können wir uns darüber freuen, daß die Reihe sich mehrt. Und nicht unbedeutend, weil die erschienenen Schriften auf ihrem eigenen Gebiet wichtige theologische Themen, auf dem vom Institut erforderten Niveau vorlegen. – Eben dafür lohnt es sich die Themen der Schriften kennenzulernen, obwohl es keinen Platz und keine Möglichkeit zu ihrer eingehenden Analyse, oder Kritik gibt. In der ersten Schrift handelt es sich um die Unbefleckte Empfängnis in dogmatischer Hinsicht. Die folgende behandelt das Thema der Sünde und Neurose. Die dritte Arbeit untersucht die Beschäftigung mit den Halbwüchsigen auf dem Gebiet der Katechetik. Dann folgt ein moraltheologisches Thema über die Gerechtigkeit. Auf das Gebiet der Kirchengeschichte führt uns die Arbeit, die die Geschichte des Miskolcer Apostolischen Exarchates vorstellt. Den Ökumenismus behandelt eine kurze Arbeit, dann folgen nochmals moralische Themen über die Macht und über die menschliche Freiheit und den Leid. Der Band wird durch eine religionsgeschichtliche Arbeit geschlossen, die sich mit der arabischen Philosophie beschäftigt. – Auch diese schematische Vorstellung macht uns klar, wie farbig die Palette der Schriften ist. Vielleicht macht das auch Lust dazu, sie kennenzulernen. Jedenfalls lohnt es sich die im Buch befindlichen Schriften zu studieren, weil sie einerseits vor dem Erscheinen ernst kontrolliert worden sind, besonders die, die als Diplomarbeiten gemacht worden waren. Andererseits ist keineswegs soviel die Zahl der an der Theologischen Hochschule erschienenen Arbeiten, Schriften, Diplomarbeiten; die Professoren empfehlen jedes Jahr nur die besten Arbeiten zum Erscheinen.

(István Ivancsó)

Orosz, A. (red.), *Isten a szeretet. Válogatás Szent Maximosz Hitvalló műveiből, (Ókeresztény Örökségünk) [Dio è l'amore. Scelta dalle opere di Massimo il Confessore, (Eredità Cristiana Antica), Budapest 2002. II + 287 p. ISBN 963 9318 26 4 ISSN 1219-5588*

Il volume recente della serie *Eredità Cristiana Antica* redatta del professore *Vanyó László* (purtroppo, non indicano nella serie i numeri dei volumi) è l'opera totalmente autonoma di Padre *Orosz Atanáz*. In questo libro lui stesso ha scritto le introduzioni, lui stesso ha eseguito la traduzione, anzi, lui stesso ha corredato di note il testo. Non è strano a coloro che sanno che Padre Atanasio è impegnato scrutatore dell'opera di vita del nostro Santo, da molto tempo. Egli ne ha già dedicato la sua tesina per la licenza presso l'Accademia Teologica Cattolica di Budapest, col titolo: "L'idea di vita della similitudine a Dio nello specchio del credo di Massimo il Confessore". Poi anche nella dissertazione per il dottorato si occupava del tema. Il titolo di questo:

Padre Atanasio ha preso a sé stesso un compito molto difficile per eseguire le traduzioni. I testi greci di Massimo il Confessore, infatti, sono difficilissimi. Nonostante ciò lo stile delle opere tradotte in ungherese è corrente, il traduttore ha eseguito un lavoro quasi di bravura.

Così possiamo ormai leggere in ungherese le opere più importanti del Padre del secolo VII. Le quattro volte cento capitoli hanno già in se stessi un'importanza notevole. Anche da quel punto di vista sono importanti per noi ungheresi che *Cerbanus* religioso paolino ha intesi far conoscerli nella nostra patria già nel medio evo. Però in quel tempo egli li ha tradotti solo nel latino dal greco. Così poteva conoscerli e comprenderli soltanto un relativamente piccolo strato degli uomini ungheresi di allora. Ora invece già possono tutti leggerli in lingua ungherese d'oggi e possono attingerne profitto spirituale. Nello stile è simile a questo la parte che chiude il libro, le due volte cento *Centuria*. Tra le due hanno avuto posto nel volume anche le traduzioni delle opere esegetiche (intitolate ad abate Thalassio) che permettono uno sguardo interessante nel metodo d'interpretazione della scuola alessandrina; anzi una spiegazione del Padre Nostro.

Per chiudere il volume Padre Atanasio porta ancora una bibliografia dettagliata all'opera di vita del Santo Confessore. Con questo fatto corrisponde ai punti di vista delle scientifiche esigenze odierne, e così si può considerare il libro come un'opera totalmente scientifica.

(*István Ivancsó*)

WEBER, H., *Általános erkölcssteológia [Allgemeine Moraltheologie]*, Budapest 2001, 392. S. Gebunden. ISBN 963 361 265 9

Das Buch Webers ist eines der wichtigsten Büchern der ungarischen moraltheologischen Fachliteratur. Die moralische Fragen stehen auch in dem modernen Leben immer wieder im Reflektorlicht. Es ist nicht leicht auf diese Problemen eine echte katholische Antwort zu finden. Aus dieser Hinsicht ist dieses Buch ein sehr erfolgreiches Unternehmen.

Der Entschluß zum vorliegenden Buch ist dem Verfasser nicht leicht gefallen, seine Ausführung noch weniger. Denn sich derzeit an einer Darstellung dessen zu versuchen, was in der Tradition der katholischen Theologie nun schon seit Jahrhunderten als Moraltheologie bezeichnet wird, erweist sich unter wenigstens zweifacher Hinsicht als Wagnis. Moraltheologie versteht sich heute weniger, denn je als ein rein theologisches Fach, sondern steht in einem vielfältigen Dialog und Austausch mit profanen Wissenschaften. Eine andere, ungleich größere Hürde bereitet freilich der innere Zustand der heutigen Moraltheologie. Sie ist zur Zeit in einem außerordentlichen Wandel begriffen und alles andere als ein ruhiges und ungefährliches Gebiet. Die Meinungen und Positionen gehen mitunter weit auseinander und haben sich nicht selten erheblich vom bisher Üblichen und Überlieferten entfernt. Sich solcher Risiken bewußt zu sein, läßt von vornherein an ein Unternehmen mit bescheidener Zielsetzung denken. So ist hier nicht intendiert, eine die gesamte heutige Diskussion und Thematik umfassende und alle derzeitigen Ansätze integrierende Darstellung zu bieten. Was zunächst und vor allem angestrebt wird, ist vielmehr dies: eine Grundinformationen zu einer Reihe jener Themen zu bieten, die als wesentlich für die christliche Ethik gelten können und den Grundbestand dessen ausmachen, was man gemeinhin als Allgemeine Moraltheologie versteht.

Die vorrangige Intention, ein Lehrbuch vorzulegen, in dem naturgemäß zunächst über vieles zu referieren ist, bedeutet nicht, daß auf eigene Stellungnahmen und besondere Akzente verzichtet wird. So ist es ein durchgängiges Anliegen, eine, wo immer es möglich ist, ausdrücklich theologische Darbietung des Stoffes zu bringen. Mit dem ersten zusammenhängendes Bestreben ist sodann, Bezüge zum jeweils Überlieferten aufzuzeigen und so die geschichtliche Dimension des christlichen Ethos deutlich zu machen. Ferner wird bewußt – dies ist auch ein besonderer Akzent – auf die Entwicklung und den Gehalt von kirchlichen Traditionen und Überzeugungen geachtet. Das letzte und wichtigste Bemühen schließlich zielt auf eine betont biblisch orientierte Moraltheologie.

Auf den Entwurf eines eigentlichen Systems der Allgemeinen

Moraltheologie wurde bewußt verzichtet, da die bisherigen Versuche, ein solches System zu erstellen, zur Genüge die Grenzen derartiger Bemühungen gezeigt haben dürften.

In der Darstellung werden manche manches vermissen, andere mit anderen nicht einverstanden sein. Über die einzelnen Probleme und Positionen wird übersichtlich und anschaulich informiert, mit besonderem Augenmerk auf die pastorale und spirituelle Seite der Themen und Lösungen und in ständigem Bemühen, auch persönliche Überlegungen und Stellungnahmen einzubringen. Wo Abgrenzung notwendig schien, wird sie markiert, doch auf eine polemische und apodiktische Redeweise wird bewußt verzichtet. Die eigenen Gedanken werden vielmehr so dargelegt, daß sie, statt zur Verärgerung zu reizen, eher zu einer wohlwollenden Mit- und Weiterdenken einladen.

Das Werk möchte Studierenden der Moraltheologie einen zuverlässigen Zugang bieten, den in der Verkündigung Stehenden Anregung zur Weitervermittlung und allen ein möglichst gewinnendes Bild der Moraltheologie: daß sie, wie die christliche Moral selbst, Leben nicht einengen, sondern fördern will und im letzten nichts anderes zu zeigen sucht als das von Gott geschenkte Gelingen des Lebens in der Hinwendung zum Nächsten.

(János Soltész)

GÁNICZ ENDRE

**KELETI EGYHÁZI BIBLIOGRÁFIA MAGYAR NYELVEN
2001-2002**

- „Az egyházi eufória háttere”, in *Egyházi Krónika* 3 (2001) 1-4.
- „II. Alexij Moszkva és egész Oroszország patriarchájának karácsonyi körlevele az Orosz Orthodox Egyház főpásztoraihoz, pásztoraihoz, szerzeteseihez és minden hű gyermekéhez”, in *Egyházi Krónika* 6 (2001) 1-2.
- „Lássunk tisztán”, in *Egyházi Krónika* 5 (2001) 1-3.
- „Ötven esztendő”, in *Egyházi Krónika* 6 (2001) 3-5.
- CSELÉNYI István Gábor: „A görögkatolikus egyház istentiszteleti formái V. – A reggeli zsoltosma (utrenye)”, in *Magyar Egyházzene* 1 (2001/2002) 129-131.
- CSELÉNYI István Gábor: „A könnyek éneke – 9 tételben Krétai Szent András nagyböjti bűnbánati kánonja”, in *Keresztény Élet* 13 (2001) 4.
- CSELÉNYI István Gábor: „Az alkonyati zsoltosma”, in *Keresztény Élet* 1 (2002) 4.
- CSELÉNYI István Gábor: „Ünnepélyek ünnepélye – Damaszkuszi Szent János húsvéti kánonja”, in *Keresztény Élet* 15 (2001) 4.
- FURNÁ, Dionüsziosz, da: „Az ikonfestészet kézikönyve V.”, in *Athanasiana* 14 (2002) 187-192.
- GUZSIK Tamás: „Karácsony és vízkereszt az örménykatolikusoknál”, in *Magyar Egyházzene* 1 (2001/2002) 131-132.
- HOPKO, Thomas: „Az orthodox istentisztelet”, in *Egyházi Krónika* 2 (2001) 7.
- HOPKO, Thomas: „Az orthodox istentisztelet”, in *Egyházi Krónika* 3 (2001) 5-6.
- HOPKO, Thomas: „Az orthodox istentisztelet”, in *Egyházi Krónika* 4 (2001) 5-6.
- HOPKO, Thomas: „Az orthodox istentisztelet”, in *Egyházi Krónika* 5 (2001) 7-8.
- HOPKO, Thomas: „Az orthodox istentisztelet”, in *Egyházi Krónika* 6 (2001) 5-6.

- IMRÉNYI Tibor: „Az Orthodox Egyház tanítása Hitről, Reményről, Szeretetről”, in *Egyházi Krónika* 5 (2001) 4-6.
- IMRÉNYI Tibor: „Az Orthodox Egyház tanítása Hitről, Reményről, Szeretetről”, in *Egyházi Krónika* 6 (2001) 7.
- IVANCSÓ István: „A boldoggá avatott Gojdicus Péter Pál püspök”, in *Athanasiana* 14 (2002) 237-241.
- IVANCSÓ István: „A boldoggá avatott Romzsa Teodor püspök”, in *Athanasiana* 14 (2002) 235-236.
- IVANCSÓ István: „A böjti fegyelem alakulása a magyar görög katolikus egyházban a püspöki rendelkezések alapján”, in *Athanasiana* 14 (2002) 109-132.
- IVANCSÓ István: „A magyarországi görög katolikus egyház böjti fegyelmének alakulása a XX. században”, in Sikolya, L. (szerk.), *A Magyar Tudományos Akadémia Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Tudományos Testülete tudományos ülésének előadás-összefoglalói*, (A Magyar Tudományos Akadémia Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Tudományos Testületének Kiadványai), Nyíregyháza 2001, 106.
- IVANCSÓ István: „A Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskolán készített bakkalaureátusi diplomadolgozatok 1996-2001”, in *Athanasiana* 14 (2002) 207-230.
- IVANCSÓ István: „A Szentírás a bizánci szertartású egyház liturgiájában”, in *Görög Katolikus Szemle Kalendáriuma 2002*, Nyíregyháza 2001, 51-67.
- IVANCSÓ István: „Bartha Elek a Magyar Tudományos Akadémián”, in *Görög Katolikus Szemle* 3 (2002) 3.
- IVANCSÓ István: „Biblia a görög szertartású liturgiában”, in *Studia Wesprimiensia* I-II (2001) 103-119.
- IVANCSÓ István: „Görög katolikus emlékeink”, in *Klió* 3 (2001) 23-25.
- IVANCSÓ István: „Görög katolikusok Erdélyben és Kárpátalján”, in *Kezresztény Élet* 28 (2001) 4.
- IVANCSÓ István: „Keleti liturgiák IX. – A bizánci liturgia”, in *Görög Katolikus Szemle* 1 (2002) 2-4.
- IVANCSÓ István: „Keleti liturgiák X. – A bizánci liturgia II.”, in *Görög Katolikus Szemle* 2 (2002) 3.
- IVANCSÓ István: „Keleti liturgiák XI. – A bizánci liturgia III.”, in *Görög Katolikus Szemle* 3 (2002) 2.
- IVANCSÓ István: „Keleti liturgiák XII. – A bizánci liturgia IV.”, in *Görög Katolikus Szemle* 4 (2002) 2.

- IVANCSÓ István: „Rendelkezések a görög katolikus szentségi böjtről”, in *A nyelv szerepe Európa kultúrájában. A „Magyar Tudomány Napja 2001” alkalmából rendezett Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Tudományos Konferencia anyagának bemutatása*, (Vass, L.-né, szerk.), (Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Tudományos Közalapítvány Füzetek 15), Nyíregyháza 2001, 135-136.
- IVANCSÓ István: „Új enciklopédikus szótár a keresztény Keletről”, in *Klió* 3 (2001) 7-11.
- IVANCSÓ István: „Új könyv a szeretetről”, in *Görög Katolikus Szemle* 4 (2002) 12.
- IVANCSÓ István: *Krisztus*, (Ikon és liturgia 19), Nyíregyháza 2001, 64 p. ISSN 1418-5121
- JANKA György: „Interjú a 80 éves Pirigyi István tanár úrral”, in *Athanasiana* 14 (2002) 9-22.
- KISS Zsolt: „Dr. Pirigyi István művei”, in *Athanasiana* 14 (2002) 23-47.
- OLÁH Miklós: „Damaszkuszi Szent János húsvéti kánonjának elemzése”, in *Athanasiana* 14 (2002) 91-108.
- OROSZ Atanáz: „Bibliamagyarázat Kréti Szent András bűnbánati kánonjában”, in *Görög Katolikus Szemle Kalendárium 2002*, Nyíregyháza 2001, 73-90.
- OROSZ Atanáz: „Mester és tanítvány Szent Maximosz hitvalló aszketikus tanításában”, in *Athanasiana* 14 (2002) 49-72.
- OROSZ Atanáz: „Nagy Szent Antal atyánk mondásai”, (fordítás) in *Görög Katolikus Szemle Kalendárium 2002*, Nyíregyháza 2001, 119-134.
- PALOTAYNÉ Lengváry Judit: „In memoriam Dr. B. Papp János (1921-2002)”, in *Pedagógiai Műhely* 1 (2002) 3.
- PIRIGYI István: „A gyulafehérvári unió”, in *Keresztény Élet* 2 (2001) 4.
- PIRIGYI István: „A gyulafehérvári unió”, in *Keresztény Élet* 3 (2001) 4.
- PIRIGYI István: „A gyulafehérvári unió”, in *Keresztény Élet* 4 (2001) 4.
- PUSKÁS Bernadett: „A történelmi munkácsi egyházmegye ikonfestészete a 18. században – Újabb adatok a vezető mesterek tevékenységével kapcsolatban”, in *Athanasiana* 14 (2002) 153-162.
- RUPPERT, Fidelis: *A pakhomiánus szerzetesség és a kolostori engedelmesség kezdetei* (Szopkó Márk), Pannonhalma 2001, 329 p. ISBN 963 9053 46 5; ISSN 1219-7440.
- SIVADÓ Csaba: „A Fiú és a Szentlélek közötti reláció egyes szempontjai az ortodox teológiában”, in *Athanasiana* 14 (2002) 201-205.
- SOMOS Róbert: *Az alexandriai teológia*, Budapest 2001, 306 p. ISBN 963 9302 56 2.

Bibliográfia

- SZABÓ Péter: „A katolikus sajátjogú egyházak együttélésének jelenlegi helyzete és perspektívái”, in *Athanasiana* 14 (2002) 163-186.
- VERBÉNYI István – ARATÓ Miklós Orbán (szerk.): *Liturgikus lexikon*, Budapest ²2001, 238 p. ISBN 963 361 255 1.

CSEREKAPCSOLATAINK

Igen, Budapest

Klió (Történelmi szemlélő folyóirat), Debrecen

Magyar Egyházzene (A Magyar Egyházzenei társaság negyedévi egyházzenei és liturgikai folyóirata), Budapest

Mérleg, Budapest

Távlatok (Világnézeti, lelkeségi, kulturális folyóirat), Budapest

Theológiai Szemle (A Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsának folyóirata), Budapest

Vigilia, Budapest

